

Юридичні науки

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

**МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ**

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ**

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

**SCIENTIFIC WORKS
OF INTERREGIONAL ACADEMY
OF PERSONNEL MANAGEMENT**

LEGAL SCIENCES

Випуск 4 (67), 2023

Видавничий дім
“Гельветика”
2023

Редакційна колегія

Кислий А. М., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, директор Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом (**головний редактор**)

Берзін П. С., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології Інституту права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Богатирьов І. Г., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Вакулік О. О., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики та судової медицини, Національна академія внутрішніх справ

Головко Л. О., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Гордієнко С. Г., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри національної безпеки навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Доценко О. С., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Національна академія внутрішніх справ

Заросило В. О., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Калиновський Б. В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права та прав людини, Національна академія внутрішніх справ

Кисленко Д. П., кандидат юридичних наук, д.пед.н., доцент, професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Козаченко О. І., доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна академія управління персоналом

Козін С. М., доктор юридичних наук, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Колб О. Г., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Ладиченко В. В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Лисенко С. О., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Макєва О. М., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, Національний авіаційний університет

Мердова О. М., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2, Донецький державний університет внутрішніх справ

Муравйов К. В., доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, фінансового та банківського права Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна академія управління персоналом

Омаров Азад Енвер огли, доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Піддубний О. Ю., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного та господарського права, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Сервецький І. В., доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри національної безпеки навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Стрельбицька Л. М., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін, Національна академія Служби Безпеки України

Стрельбицький М. П., доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник науково-організаційного центру, Національна академія Служби Безпеки України

Стрелюк Я. В., доктор юридичних наук, прокурор, Офіс Генерального прокурора України

Чусько В. І., кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та міжнародного права Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Шульга С. В., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Яра О. С., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та фінансового права, декан юридичного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Łukasz Moniuszko, Doktor habilitowany, Profesor, Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy (Bydgoszcz, Rzeczpospolita Polska)

Agnieszka Szpak, dr hab., Professor, Department of International Security, Institute of Security Studies, Toruń, Poland

Dariusz Skalski, dr hab., Professor, Gdansk University of Physical Education and Sport, Gdańsk, Poland

Затверджено Вченою радою
Міжрегіональної Академії управління персоналом 29.11.2023 (протокол № 10)

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24777-14717Р,
видане Міністерством юстиції України 21.04.2021 р.

Відповідно до Наказу МОН України № 320 від 07 квітня 2022 року (додаток 2) журнал включено
до Переліку наукових фахових видань України (категорія Б). Спеціальності: 081 – Право;
262 – Правоохоронна діяльність; 293 – Міжнародне право.

Видання індексується Google Scholar

DOI: 10.32689/2522-4603

Наукові праці МАУП. Юридичні науки. 2023. Вип. 4 (67). Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2023. 68 с. Публікуються статті науковців, які досліджують актуальні проблеми розвитку права. Для науковців, викладачів, студентів та всіх, кого цікавить розвиток юридичної науки в Україні.

ЗМІСТ

Андрій БАСКО ФОРМИ ТА МЕТОДИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	5
Андрій ГРЕКУ ЕТАПИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ: РОЗГЛЯД СПРАВИ В СУДІ.....	12
Галина КРИШТАЛЬ, Еліна ВАСИЛЬКОНОВА, Ірина БРЮХОВЕЦЬКА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ.....	18
Лідія МАРУСЯК ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ.....	25
Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ.....	32
Алла ОВЧАТОВА-РЕДЬКО, Сергій БОДЕНЧУК, Вікторія ДАВИДОВА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНІ ВІХИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	39
Галина ПРИШЛЯК КОНТРОЛЬ НАРОДУ В ПИТАННЯХ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ.....	46
Наталя ФІЛПОВА, Лілія БОДЕНЧУК, Володимир ПЕРЕПЕЛИЦЯ ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ.....	50
Іван ФЛИС БЕЗГРОМАДЯНСТВО – ТЕМНЕ МІСЦЕ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....	56
Вікторія ЯВОРСЬКА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ЗАПОДІЯНОЇ ВІЙНОЮ ШКОДИ.....	64

CONTENTS

Andrii BASKO FORMS AND METHODS OF ACTIVITY OF LOCAL GOVERNMENT BODIES IN UKRAINE.....	5
Andrii HREKU STAGES OF THE JUDICIAL PROCESS: CONSIDERATION OF THE CASE IN COURT.....	12
Halyna KRYSH TAL, Elina VASYLKONOVA, Iryna BRIUKHOVETSKA LEGAL REGULATION OF CRYPTOCURRENCY.....	18
Lidiia MARUSIAK CIVIL-LEGAL PROTECTION OF PUBLIC INTERESTS.....	25
Bohdana MELNYCHENKO PUBLIC MANAGEMENT AS A FORM OF IMPLEMENTATION OF PUBLIC POWER.....	32
Alla OVCHATOVA-REDKO, Serhii BODENCHUK, Victoria DAVYDOVA ADMINISTRATIVE AND LEGAL FRAMEWORK OF TAX CONTROL IN UKRAINE: HISTORICAL MILESTONES AND FOREIGN EXPERIENCE.....	39
Halyna PRYSHLI AK PEOPLE'S CONTROL OVER THE IMPLEMENTATION OF ENVIRONMENTAL RIGHTS IN UKRAINE.....	46
Natalia FILIPOVA, Liliya BODENCHUK, Volodymyr PEREPELYTSIA TAX POLICY OF ECONOMIC ENTITIES AND ITS IMPLEMENTATION IN TIMES OF WAR.....	50
Ivan FLYS STATELESSNESS IS A DARK PLACE IN INTERNATIONAL LAW.....	56
Victoria YAVORSKA LEGAL REGULATION AND DIRECTIONS OF IMPROVEMENT COMPENSATION OF WAR DAMAGE.....	64

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.4.1>**Андрій БАСКО**

доктор філософії в галузі права, докторант Запорізького національного університету,
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, 69600, 777_av@ukr.net
ORCID: 0009-0007-9858-257X

Andrii BASKO

PhD in Law, Postdoctoral Student at Zaporizhzhia National University, 66 Zhukovskoho str., Zaporizhzhia,
69600, 777_av@ukr.net
ORCID: 0009-0007-9858-257X

**ФОРМИ ТА МЕТОДИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ****FORMS AND METHODS OF ACTIVITY
OF LOCAL GOVERNMENT BODIES IN UKRAINE**

У статті застосовано науково-методологічний підхід до аналізу форм та методів діяльності органів місцевого самоврядування. Визначено, що в сучасній Україні впровадження та розвиток форм та методів діяльності органів місцевого самоврядування має здійснюватись з урахуванням найкращих практик децентралізації в країнах ЄС, які проходили схожий з Україною шлях до євроінтеграції.

Метою статті є комплексний аналіз форм та методів діяльності органів місцевого самоврядування з огляду на процеси децентралізації; виокремлення проблемних напрямків їх реалізації та обґрунтування дієвих способів їх удосконалення.

Методологічну основу дослідження складає діалектичний метод, застосування якого дозволило всебічно розкрити природу форм та методів діяльності органів місцевого самоврядування.

Наукова новизна. Доведено, що слід виокремлювати такі форми управлінської діяльності органів місцевого самоврядування: правотворча діяльність, пов'язана з виданням нормативно-правових актів; правозастосовна діяльність, пов'язана з виданням ненормативних (індивідуально-розпорядчих) правових актів; укладення адміністративних договорів; здійснення публічних закупівель; надання адміністративних послуг; організаційна та матеріально-технічна діяльність; здійснення внутрішнього адміністративного контролю за діяльністю органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Висновки. Доведено, що найбільш ефективним способом забезпечення законності управлінської діяльності органів місцевого самоврядування має стати надання головам місцевих державних адміністрацій права зупиняти дію правових актів органів місцевого самоврядування з одночасним зверненням до адміністративних судів з позовами про визнання їх незаконними, крім того, з метою забезпечення відкритості діяльності органів місцевого самоврядування запропоновано запровадити обов'язкову повідомну державну реєстрацію нормативно-правових актів органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, децентралізація, повноваження, форми та методи діяльності органів місцевого самоврядування, надання адміністративних послуг, адміністративні процедури.

The article applies a scientific and methodological approach to the analysis of the forms and methods of activity of local self-government bodies. It was determined that in modern Ukraine, the implementation and development of forms and methods of activity of local self-government bodies should take into account the best practices of decentralization in the EU countries, which followed a similar path to European integration as Ukraine.

The purpose of the article is a comprehensive analysis of the forms and methods of activities of local self-government bodies in view of the processes of decentralization; identifying problematic areas of their implementation and substantiating effective methods of their improvement.

The methodological basis of the study is the dialectical method, the application of which allowed to comprehensively reveal the nature of forms and methods of activity of local self-government bodies.

Scientific novelty. It has been proven that the following forms of management activity of local self-government bodies should be distinguished: law-making activity related to the issuance of normative legal acts; law enforcement activities related to the issuance of non-normative (individual administrative) legal acts; conclusion of administrative contracts; implementation of public procurement; provision of administrative services; organizational and material and technical activities; implementation of internal administrative control over the activities of local self-government bodies and officials.

Conclusions. It has been proven that the most effective way to ensure the legality of the administrative activities of local self-government bodies should be to grant the heads of local state administrations the right to suspend the effect of legal acts of local self-government bodies with a simultaneous appeal to administrative courts with lawsuits to declare them illegal, in addition, in order to ensure the openness of the bodies' activities of local self-government

is proposed to introduce mandatory notifiable state registration of normative legal acts of local self-government bodies.

Key words: *local self-government bodies, decentralization, powers, forms and methods of activity of local self-government bodies, provision of administrative services, administrative procedures.*

Постановка проблеми. Місцеве самоврядування в Україні являє собою складну динамічну систему, характер та способи функціонування якої безпосередньо залежать від стану розвитку громадянського суспільства та основних параметрів державного устрою, тому процеси децентралізації державної влади нерозривно пов'язані зі змінами у формах та методах діяльності органів місцевого самоврядування. З одного боку, передача значної кількості владних повноважень зі сфери компетенції органів виконавчої влади до сфери компетенції органів місцевого самоврядування має призводити до того, що форми та методи управлінської діяльності, притаманні державним органам, більш широко застосовуватимуться органами місцевого самоврядування. З іншого ж боку, відмінності у правовій природі управлінської діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування можуть призводити до того, що одні й ті ж владні повноваження, які органами державної влади здійснювалися за допомогою певних методів, вимагатимуть розробки нових, специфічних методів реалізації органами місцевого самоврядування. Це і зумовлює необхідність спеціального дослідження форм та методів управлінської діяльності органів місцевого самоврядування, перш за все, з метою виявлення основних напрямів їх модернізації та приведення у відповідність із цілями децентралізації влади.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням функціонування та організації діяльності органів місцевого самоврядування було присвячено достатньо уваги з боку вітчизняних науковців: В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, В. М. Бевзенка, О. І. Беспалової, Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, О. П. Гетманець, Є. А. Гетьмана, І. П. Голосніченка, С. М. Гусарова, О. В. Джафарової, О. Ю. Дрозда, А. Т. Комзюка, К. Б. Левченко, Р. С. Мельника, О. І. Миколенка, Р. В. Миронюка, О. М. Музичука, Д. В. Приймаченка, О. Ю. Синявської, В. В. Сокурєнка, М. М. Тищенко, Р. В. Шаповала та інших вчених. Дослідженням проблем реалізації форм та засобів діяльності органів місцевого самоврядування останнім часом стало предметом розгляду вченими у галузі адміністративного права, зокрема: Хоменко В. О. «Інструменти діяльності органів місцевого самоврядування в Україні» (2016 р.) [1]; Райнін І. Л. «Адміні-

стративно-правові засади управління розвитком регіону» (2016 р.) [2]; Кириченко Ю. М. «Адміністративно-правові засади діяльності органів місцевого самоврядування в Україні» (2019) [3]. Однак, зазначені наукові дослідження здебільшого присвячені правовим засадам діяльності органів місцевого самоврядування та реалізації їх правового статусу з огляду на розмежування повноважень з місцевими органами виконавчої влади, однак форми та методи діяльності органів місцевого самоврядування з огляду на процеси децентралізації не зазнали наукового аналізу, що зумовлює необхідність їх дослідження в межах даної наукової статті.

Мета роботи. Метою статті є комплексний аналіз форм та методів діяльності органів місцевого самоврядування з огляду на процеси децентралізації; виокремлення проблемних напрямків їх реалізації та обґрунтування дієвих способів їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній адміністративно-правовій науці форми та методи управлінської діяльності органів місцевого самоврядування (далі – ОМС), як правило, розглядаються в якості елементів механізму реалізації їх функцій. В контексті наукового аналізу системи місцевого самоврядування переважають два основні підходи до розуміння механізму реалізації його функцій – організаційно-структурний та організаційно-функціональний [4, с. 111]. Перший підхід характеризується акцентуванням уваги на статичній системі ОМС, тоді як другий – на аналізі динамічних процесів їх діяльності. На нашу думку, в умовах децентралізації державної влади, адміністративної реформи та реформи системи місцевого самоврядування динамічною є не тільки діяльність органів місцевого самоврядування, а й їх система, тому найбільш доречним для дослідження форм та методів їх управлінської діяльності є поєднання обох зазначених методів, що дозволить визначити найбільш типові форми та методи управлінської діяльності органів місцевого самоврядування різних рівнів та видів.

В основі визначення поняття форми управлінської діяльності лежить загальнонаукове розуміння форми як зовнішнього вираження якого-небудь явища, відповідно форма управлінської діяльності, як правило, розглядається як зовнішній вияв діяльності органу управління в рамках законо-

давчо визначеної його компетенції [5, с. 63]. В сучасних умовах жорстке і безальтернативне визначення форм управлінської діяльності органів місцевого самоврядування було б не виправданим втручанням у право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення. В цьому плані слід погодитися з думкою В. К. Колпакова, який доводить, що будь-який орган публічного управління повинен мати можливість у конкретних обставинах обирати найбільш ефективну форму управлінської діяльності [7, с. 208–209]. Саме тому в процесі децентралізації державної влади законодавче визначення меж вибору ОМС можливих форм управлінської діяльності, а не конкретних параметрів чітко визначеної форми, в певних умовах має стати основним методом правової регламентації діяльності ОМС.

Серед вітчизняних науковців немає одностайної думки щодо системи форм управлінської діяльності ОМС, однак найчастіше зустрічається їх поділ на правові (юридичні) та неправові (організаційні), а також на форми діяльності представницьких та виконавчих органів місцевого самоврядування [8, с. 285, с. 318]. Правові форми діяльності органів публічного управління, в т. ч. і місцевого самоврядування, традиційно пов'язуються із створенням та застосуванням норм права, а неправові – з різноманітними організаційними, господарськими та матеріально-технічними операціями, що не мають правотворчого чи правозастосовного характеру.

Специфічною рисою правових форм діяльності ОМС є різний ступінь їхньої самостійності в рамках реалізації правотворчих та правозастосовних повноважень: при здійсненні перших вони діють автономно від органів державної влади і фактично формують локальний рівень механізму правового регулювання муніципальних правовідносин, в той час як при здійсненні других вони застосовують приписи нормативно-правових актів, виданих як ОМС, так і органами виконавчої влади, завдяки чому межі самоврядної автономності можуть розмиватися. Зрештою і сам поділ форм діяльності ОМС на правові та неправові є достатньо умовним і нерідко викликає заперечення як термінологічного, так і змістовного характеру. Так, Я. В. Журавель наголошує, що усі форми управлінської діяльності органів місцевого самоврядування є адміністративно-правовими, і тому замість поділу на правові та неправові пропонує їх поділ на юридично значущі (видання нормативних та ненормативних актів, укладення

договорів, вчинення реєстраційних та інших юридично-значущих дій) та юридично незначущі форми (здійснення організаційних дій та виконання матеріально-технічних операцій) [8, с. 10]. Аналізуючи організаційні (неправові) форми управлінської діяльності, Д. Журавльов зазначає, що вони регулюються правом, але не породжують правових наслідків [9, с. 86].

Однак, з такою позицією автора категорично не можна погодитися, оскільки будь-яка дія чи подія, що не створює юридичних наслідків, не є юридичним фактом і виходить за рамки механізму правового регулювання. На нашу думку, організаційні (неправові) форми управлінської діяльності ОМС створюють правові наслідки, але ці наслідки виходять за рамки предмета адміністративного права, залишаючись в рамках предмета правового регулювання взагалі. Наприклад, укладення договору між виконкомом місцевої ради та перевізником здійснюється в процесі управлінської діяльності органу місцевого самоврядування про організацію пасажирських перевезень за певним маршрутом і тягтиме настання усього комплексу наслідків укладення договору, однак ці наслідки будуть регулюватися нормами не адміністративного, а господарського права.

Виходячи з викладеного, найбільш доцільно класифікувати форми управлінської діяльності на юридичні та організаційні, а в якості основного критерію їх розмежування – характер правових наслідків тих чи інших форм. Відповідно, реалізація ОМС юридичних форм управлінської діяльності тягтиме настання адміністративно-правових наслідків, а організаційних форм – приватноправових (цивільно-правових чи господарсько-правових) наслідків. Варто відзначити, що застосування запропонованого критерію поділу юридичних та організаційних форм управлінської діяльності ОМС може мати не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки дозволяє достатньо чітко розмежувати юрисдикцію спорів про оскарження актів, дій чи бездіяльності органів місцевого самоврядування: спори, пов'язані з юридичними формами управлінської діяльності, мають розглядатися в порядку адміністративного судочинства, а спори, пов'язані за організаційними формами – в порядку цивільного чи господарського судочинства.

В. В. Колпаков виділяє такі загальні форми управлінської діяльності, як видання нормативних актів управління; видання ненормативних актів управління; укладання адміністративних договорів; здійснення

реєстраційних, інших юридично значущих дій; провадження організаційних дій; виконання матеріально-технічних операцій [6, с. 202]. На нашу думку, подібний підхід може бути покладений в основу класифікації видів управлінської діяльності ОМС, але при цьому має бути врахована специфіка їх діяльності, а також зміни в системі публічного управління, зумовлені демократизацією суспільства та децентралізацією влади. Зокрема, така форма управлінської діяльності як «здійснення реєстраційних та інших юридично значущих дій» має розглядатися як складова частина більш широкої форми адміністративних послуг. Крім того, в окрему форму управлінської діяльності органів місцевого самоврядування варто виділити здійснення публічних закупівель. Відповідно до преамбули та п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про публічні закупівлі» [10] ОМС мають статус замовників публічних закупівель і здійснюють їх з метою забезпечення потреб територіальних громад. Зазначена мета публічних закупівель, здійснюваних ОМС, не дозволяє розглядати їх виключно у господарсько-правовому аспекті і дає підстави розглядати їх в якості окремої форми управлінської діяльності.

Враховуючи викладене, пропонуємо виділити такі форми управлінської діяльності ОМС:

- 1) правотворча діяльність, пов'язана з виданням нормативно-правових актів;
- 2) правозастосовна діяльність, пов'язана з виданням ненормативних (індивідуально-розпорядчих) правових актів;
- 3) укладення адміністративних договорів;
- 4) здійснення публічних закупівель;
- 5) надання адміністративних послуг;
- 6) організаційна та матеріально-технічна діяльність;
- 7) здійснення внутрішнього адміністративного контролю за діяльністю органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Характерною ознакою розвитку вітчизняної системи ОМС є перерозподіл їх форм діяльності, за якого питома вага правотворчих та правозастосовних форм зменшується, а натомість збільшується обсяг адміністративних послуг, що ними надаються. Ця тенденція безпосередньо пов'язана із процесами децентралізації державної влади, оскільки значна частина адміністративних послуг, що вже зараз надаються ОМС, раніше реалізувалися органами державної виконавчої влади.

Загальна послідовність передачі ОМС повноважень у сфері надання адміністративних послуг передбачає прийняття законодавчого акта про перерозподіл компетенції між

органами виконавчої влади та ОМС; передачу органам місцевого самоврядування справ та документації, забезпечення їх доступу до відповідних державних реєстрів; а також передачу органам місцевого самоврядування необхідних для надання конкретних адміністративних послуг матеріально-технічних ресурсів.

На поточний момент основним законодавчим актом про перерозподіл компетенції у сфері надання адміністративних послуг є Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень ОМС та оптимізації надання адміністративних послуг» [11]. На виконання цього Закону протягом 2016 р. до компетенції ОМС були віднесені повноваження з надання адміністративних послуг у сферах державної реєстрації місця проживання фізичних осіб, державної реєстрації суб'єктів господарювання та прав на нерухоме майно, а також у сфері державного архітектурно-будівельного контролю.

Аналіз механізму передачі зазначених повноважень дозволяє зробити висновки про наявність як переваг, так і певних проблем у здійсненні такої реформи публічного управління. По тих адміністративних послугах, надання яких не вимагає застосування вузькоспеціалізованих знань та спеціальної техніки, зокрема, у сфері державної реєстрації місця проживання фізичних осіб, передача повноважень виконавчим ОМС базового рівня зробила їх доступнішими та простішими для населення. В той же час, передача повноважень щодо надання адміністративних послуг, що вимагають таких знань та техніки (наприклад, послуг у сфері державного архітектурно-будівельного контролю), на рівень села, селища, міста є недоцільною, перш за все, через відсутність необхідного кадрового забезпечення [12, с. 49]. Саме тому повноваження Державної архітектурно-будівельної інспекції щодо проведення архітектурно-будівельного нагляду і прийняття в експлуатацію готових об'єктів будівництва відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 р. № 671 передаються не тільки виконавчим комітетам сільських, селищних та міських рад, а й відповідним підрозділам районних державних адміністрацій [13].

Наведена ситуація показує, що далеко не всі види управлінської діяльності можуть покладатися на ОМС базового рівня, і в процесі подальшої децентралізації державної влади кількість таких випадків буде лише збільшуватися. Тому найбільш раціональним вирішенням зазначеної проблеми може стати

відновлення виконавчих органів обласних та районних рад з передачею їм повноважень зі здійснення управлінської діяльності, в т. ч. і надання адміністративних послуг, які потребують застосування спеціальних знань та використання спеціальних технологій.

Процеси децентралізації державної влади призводять до поступової еволюції не тільки форм, а й методів здійснення управлінської діяльності ОМС. Традиційно, до числа класичних методів управлінської діяльності більшість авторів відносить заохочення, переконання та примус [8, с. 10]. Загалом такий підхід є правильним, але дещо неповним і не відображає загальної тенденції децентралізації владних повноважень. Дійсно, в умовах жорсткої централізації державної влади увесь спектр методів управлінської діяльності застосовується переважно органами виконавчої влади, тоді як коло методів діяльності ОМС формується за залишковим принципом. Перехід же до децентралізованих моделей публічного управління неминує призводитиме до розширення управлінських методів, застосовуваних муніципальними органами. У першу чергу це має призвести до більш широкого застосування ОМС методу уповноваження, що сприятиме забезпеченню дійсної самостійності органів місцевого самоврядування у вирішенні питань місцевого значення. Зокрема, на нашу думку, органам місцевого самоврядування мають бути передані повноваження з ліцензування тих видів господарської діяльності, які спрямовуються на забезпечення потреб територіальних громад і здійснюються на рівні села, селища, міста.

Крім розширення переліку класичних методів управління, що застосовуються ОМС, має місце також тенденція до виникнення нових методів управлінської діяльності. Наприклад, В. П. Козуб, розглядаючи взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування, виділяє такі методи їх діяльності, як координація, субординація, та реординація [14, с. 235]. М. М. Потіп та М. В. Корнієнко вважають, що новим методом управлінської діяльності органів місцевого самоврядування є метод реординації, який реалізується

в рамках їх відносин не тільки з органами виконавчої влади, а й у відносинах із територіальною громадою. При цьому основним змістом цього методу є надання права громадянам вимагати належної поведінки органів управління, а також обов'язок органів управління виконувати законні вимоги підвладних суб'єктів [15, с. 131].

На жаль, доводиться констатувати, що чинне законодавство не сприяє застосуванню ОМС нових методів управлінської діяльності, що нерідко ставить їх правові акти на межу законності та призводить до того, що самостійність ОМС у вирішенні питань місцевого значення стає суто декларативною чи взагалі фіктивною. Тому головним завданням подальшої реформи децентралізації державної влади має бути не лише перерозподіл владних повноважень на користь ОМС, а й забезпечення їхньої реальної самостійності у здійсненні самоврядних та делегованих повноважень.

Висновки. Виходячи з принципу субсидіарності компетенції, основним критерієм розмежування повноважень ОМС різних рівнів має виступати зміст та характер їх функцій. Публічні справи, які найбільш ефективно можуть вирішуватися на рівні територіальної громади, мають включатися до компетенції ОМС базового рівня, ті, які потребують застосування спеціальних засобів чи технологій, а також стосуються спільних інтересів суміжних громад – до компетенції органів субрегіонального (районного) рівня, а ті, що стосуються регіональних програм розвитку чи міжрегіонального співробітництва – до компетенції ОМС регіонального (обласного) рівня. Найбільш ефективним способом забезпечення законності управлінської діяльності ОМС має стати надання головам місцевих державних адміністрацій права зупиняти дію правових актів органів місцевого самоврядування з одночасним зверненням до адміністративних судів з позовами про визнання їх незаконними, крім того, з метою забезпечення відкритості діяльності ОМС запропоновано запровадити обов'язкову повідомну державну реєстрацію нормативно-правових актів ОМС.

Література:

1. Хоменко В. О. Інструменти діяльності органів місцевого самоврядування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2016. 220 с.
2. Райнін, І. Л. Адміністративно-правові засади управління розвитком регіону : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / І.Л. Райнін; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 39 с.
3. Кириченко Ю.М. Адміністративно-правові засади діяльності органів місцевого самоврядування в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право (081 – право). Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2019. 521 с.

4. Дробуш І. В. Функції представницьких органів місцевого самоврядування в Україні: дис. ... канд. юрид. Київ, 2002. 233 с.
5. Корнієнко М. І. Муніципальне право України. Концептуальні та організаційно-правові питання: навч. пос. Київ: Алерта, 2005. 144 с.
6. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підруч. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 752 с.
7. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підручник / І. І. Бодрова, С. В. Болдирєв, В. О. Величко та ін.; за ред. С. Г. Серьогіної. 2-ге вид. переробл. та доповн. Харків: Право, 2011. 360 с.
8. Журавель Я. В. Адміністративно-правовий статус органів місцевого самоврядування: автореф. дис... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 18 с.
9. Журавльов Д. Правові форми діяльності центральних органів виконавчої влади України. *Публічне право*. 2013. № 1 (9). С. 85–90.
10. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19> (дата звернення: 30.03.2023).
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг: Закон України 10.12.2015 р. № 888-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-19> (дата звернення: 30.03.2023).
12. Смеляненко К. Реалізація нових повноважень органами місцевого самоврядування сільського рівня в процесі децентралізації: практичні аспекти. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 2. С. 45–51.
13. Деякі питання діяльності органів державного архітектурно-будівельного контролю: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 р. № 671. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2015-%D0%BF> (дата звернення: 30.03.2023).
14. Козуб В. П. Напрями підвищення результативності взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування в реалізації владних повноважень. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. № 1 (41). С. 231–241.
15. Потіп М. М., Корнієнко М. В. Адміністративно-правовий режим розмежування компетенції органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування. *Право і суспільство*. 2014. № 5. С. 128–134.

References:

1. Khomenko V. O. (2016). *Instrumenty diialnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini* [Tools of activity of local self-government bodies in Ukraine]: dys. ... kand. yuryd. nauk – thesis of the candidate of legal sciences: 12.00.07. K., 220 p.
2. Rainin, I. L. (2016). *Administratyvno-pravovi zasady upravlinnia rozvytkom rehionu* [Administrative and legal principles of managing the development of the region]: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk - thesis of the candidate of legal sciences: 12.00.07 / I.L. Rainin; MVS Ukrainy, Khark. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv., 39 p.
3. Kyrychenko Yu.M. (2019). *Administratyvno-pravovi zasady diialnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini* [Administrative and legal principles of the activity of local self-government bodies in Ukraine]. *Dysertatsiia na здобuttia naukovooho stupenia doktora yurydychnykh nauk za spetsialnistiu* – dys. ... d-ra yuryd. nauk – thesis of the candidate of legal sciences: 12.00.07. Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. Kharkiv, 521 p.
4. Drobush I. V. (2002). *Funktsii predstavnytskykh orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini* [Functions of representative bodies of local self-government in Ukraine]: dys. ... kand. Yuryd – thesis of the candidate of legal sciences. Kyiv, 233 p.
5. Korniienko M. I. (2005). *Munitsypalne pravo Ukrainy. Kontseptualni ta orhanizatsiino-pravovi pytannia* [Municipal law of Ukraine. Conceptual and organizational and legal issues]: navch. pos. Kyiv: Alerta., 144 p.
6. Kolpakov V. K. (2001). *Administratyvne pravo Ukrainy* [Administrative law of Ukraine]: pidruch. Kyiv: Yurinkom Inter, 752 p.
7. Bodrova I.I. (2011). *Derzhavne budivnytstvo i mistseve samovriaduvannia v Ukraini: pidruchnyk* [State building and local self-government in Ukraine: textbook]/ I. I. Bodrova, S. V. Boldyriev, V. O. Velychko ta in.; za red. S. H. Serohinoi. 2-he vyd. pererobl. ta dopovn. Kharkiv: Pravo, 360 p.
8. Zhuravel Ya. V. (2008). *Administratyvno-pravovyi status orhaniv mistsevoho samovriaduvannia* [Administrative and legal status of local self-government bodies]: avtoref. dys... kand. yuryd. Nauk – thesis of the candidate of legal sciences. Kyiv, 18 p.
9. Zhuravlov D. (2013). *Pravovi formy diialnosti tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy* [Legal forms of activity of central bodies of executive power of Ukraine]. *Publichne pravo*. № 1 (9). pp. 85–90.
10. *Pro publichni zakupivli: Zakon Ukrainy vid 25.12.2015 r. № 922-VIII* [On public procurement: Law of Ukraine] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19>
11. *Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo rozshyrennia povnovazhen orhaniv mistsevoho samovriaduvannia ta optymizatsii nadannia administratyvnykh posluh: Zakon Ukrainy 10.12.2015 № 888-VIII* [On the introduction of changes to some legislative acts of Ukraine regarding the

expansion of the powers of local self-government bodies and the optimization of the provision of administrative services: Law of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-19>

12. Iemelianenko K. (2016). Realizatsiia novykh povnovazhen orhanamy mistsevoho samovriaduvannia silskoho rivnia v protsesi detsentralizatsii [Implementation of new powers by local self-government bodies at the village level in the process of decentralization: practical aspects]: praktychni aspekty. Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 2. pp. 45–51.

13. Deiaki pytannia diialnosti orhaniv derzhavnoho arkhitekturno-budivelnoho kontroliu [Some issues of the activities of state architectural and construction control bodies]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19.08.2015 r. № 671. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2015-%D0%BF>

14. Kozub V. P. (2012). Napriamy pidvyshchennia rezultatyvnosti vzaiemodii orhaniv derzhavnoi vlady ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v realizatsii vladnykh povnovazhen [Directions for improving the effectiveness of the interaction of state authorities and local self-government bodies in the exercise of authority]. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia. № 1 (41). pp. 231–241.

15. Potip M. M., Korniienko M. V. (2014). Administratyvno-pravovyi rezhym rozmezhuvannia kompetentsii orhaniv derzhavnoi vykonavchoi vlady ta mistsevoho samovriaduvannia [The administrative-legal regime of demarcation of competences of state executive authorities and local self-government bodies.]. Pravo i suspilstvo. № 5. pp. 128–134.

УДК 34.341.645

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.4.2>**Андрій ГРЕКУ**

аспірант ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039, filippboitsov@protonmail.com
ORCID: 0009-0006-5645-7618

Andrii HREKU

Postgraduate Student at the Private Joint-Stock Company «Higher education institution «Interregional Academy of Personnel Management», 2, Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039, filippboitsov@protonmail.com
ORCID: 0009-0006-5645-7618

**ЕТАПИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ:
РОЗГЛЯД СПРАВИ В СУДІ****STAGES OF THE JUDICIAL PROCESS:
CONSIDERATION OF THE CASE IN COURT**

Згідно з міжнародним та національним законодавством, кожна людина має право на відновлення порушених прав та свобод, у судовому порядку. Сьогодні, коли відбулося, воєнне вторгнення росії на територію України, судова система, у зв'язку з воєнними діями, може працювати неефективно. А населення, через напружену ситуацію, може ігнорувати чи взагалі не звертатися за захистом своїх прав. Якщо людство знає основи законодавства, звичайно, завжди воно буде шукати й шляхи захисту від протиправних дій та намагатиметься захистити свої законні людські свободи та правові норми. Тема є актуальною та важливою сьогодні, адже необхідно кожному розуміти етапи судового процесу. Хто як не держава може надати такі гарантії.

Процесуальним правом в кожному окремому випадку закріплюється процес розгляду справ у судовому порядку, але важливо покращити правову обізнаність населення, щодо можливості правового захисту своїх прав, незалежно від зовнішніх та внутрішніх чинників. Важливим є аналіз національної та зарубіжної джерельної бази, щодо процесу здійснення судочинства.

Мета. Метою статті є теоретико-правовий аналіз та вивчення етапів судового процесу: розгляду справи в суді.

Матеріали та методи. Матеріалами дослідження є: теоретико-правові національні та міжнародні наукові здобутки. Використовуються загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Важливу роль займає юридичний метод. Використано метод узагальнення, опису, аналізу, структурно-функціональний метод при ознайомленні з основною літературою. Застосовано порівняння та зустрічається прогнозування, при удосконаленні обізнаності судочинства в майбутньому.

Результати. У результаті наукового, теоретико-правового аналізу розкрита джерельна база, узагальнено наукову літературу, внесено актуальні авторські пропозиції, щодо удосконалення обізнаності населення щодо судового захисту своїх порушених прав, в умовах воєнного часу, та внесені положення про дослідження позитивного зарубіжного досвіду та впровадження в практичну діяльність в Україні.

Перспективи. Теоретико-правовий аналіз та вивчення етапів судового процесу: розгляду справи в суді, надає можливість, з'ясувати актуальні, ключові проблеми сучасності та знайти шляхи їх вирішення глобально і в майбутньому продовжити розгляд на науковому рівні авторських пропозицій та впровадити їх в практику.

Ключові слова: судовий процес, судовий розгляд справ, судові рішення, джерельна база, процесуальні норми, теоретико-правове дослідження, процесуальний кодекс.

According to international and national legislation, every person has the right to the restoration of violated rights and freedoms, in a judicial procedure. Today, when the military invasion of Russia on the territory of Ukraine took place, the judicial system, in connection with the military actions, may work inefficiently. And the population, due to the tense situation, may ignore or not apply at all for the protection of their rights. If humanity knows the basics of legislation, of course, it will always look for ways to protect against illegal actions and will try to protect its legitimate human freedoms and legal norms. The topic is relevant and important today, because it is necessary for everyone to understand the stages of the court process. Who but the state can provide such guarantees.

Procedural law in each individual case establishes the process of considering cases in court, but it is important to improve the legal awareness of the population regarding the possibility of legal protection of their rights, regardless of external and internal factors. It is important to analyze the national and foreign source base regarding the process of judicial proceedings.

Purpose. The purpose of the article is a theoretical and legal analysis and study of the stages of the judicial process: consideration of the case in court.

Materials and methods. The research materials are: theoretical and legal national and international scientific achievements. General scientific and special methods of scientific knowledge are used. The legal method plays an important role. The method of generalization, description, analysis, structural-functional method was used when familiarizing with the main literature. Comparison and forecasting are used, while improving the awareness of judicial proceedings in the future.

Results. As a result of the scientific, theoretical and legal analysis, the source base was revealed, the scientific literature was summarized, the author's actual proposals were made, regarding the improvement of the population's awareness of the judicial protection of their violated rights in wartime conditions, and provisions were made on the study of positive foreign experience and implementation in practical activities in Ukraine.

Discussion. Theoretical and legal analysis and study of the stages of the judicial process: consideration of the case in court, provides an opportunity to find out the current, key problems of our time and find ways to solve them globally and in the future to continue consideration of the author's proposals at the scientific level and to implement them in practice.

Key words: judicial process, judicial review of cases, court decisions, source base, procedural norms, theoretical and legal research, procedural code.

Постановка проблеми. На сьогодні, через воєнне вторгнення росії на територію України, багато судових установ були змушені покинути окуповану територію та змінити місце розташування. Це є нагальною проблемою сьогодення.

Через воєнні дії велика кількість людей перестали звертатися до суду щодо захисту своїх прав. А через систему Електронний суд, не кожен може переглянути етап розгляду справи, через відсутність електроенергії та зв'язку. Також не всі матеріали справи знаходяться в електронному вигляді, що є нагальною проблемою, адже цифровізація, комп'ютеризація, діджиталізація розвиваються і необхідно дбати про комфорт населення на державному рівні та удосконалюватись з часом та технологіями глобально. Також дуже часто працівники суду відмовляють у відеоконференціях, через відсутність технічних несправностей. Ми говоримо про розвиток сучасних технологій та розвиток правових норм, щодо захисту людських прав. Це суперечить міжнародним нормам та стандартам і є нагальною проблемою.

Вважаємо за необхідне дослідити міжнародний досвід та наблизити процесуальне законодавство до воєнного часу. Слушно було б запросити спільноту з закордонних держав для обміну позитивною практикою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основною науковою літературою є нормативно-правовий матеріал та наукові праці вчених, а саме: Г. Мамка [6], Т.Б. Сенік [7], D. Chyzhov [13], S. Zhdanenko [14], O. Skrypniuk [15], N. Polishchuk [15].

Проаналізовані основні міжнародні та національні акти, а саме: Європейської конвенції 1950 року [11], ЗДПЛ [2], Конституція України [4], КАСУ [3], Закон України № 2469-VIII [9], Закон України № 2206-VIII [9], Конвенція 1989 року [10], КПКУ [5], ЦПКУ [12], ГПКУ [1].

Під час проведення дослідження використано загальнонаукові та юридичні методи,

також структурно-функціональний метод, метод порівняння, узагальнення, системний метод та історичний метод.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є теоретико-правовий аналіз та вивчення етапів судового процесу: розгляд справи в суді.

Основним завданням є дослідження міжнародної та національної наукової джерельної бази та формування авторських рекомендацій, щодо власної загальної класифікації та програми удосконалення обізнаності населення щодо судового захисту своїх порушених прав, в умовах воєнного часу.

Виклад основного матеріалу.

Етапи судового процесу: розгляд справи в суді повинен не порушувати людські права та норми, а отже відповідати Європейській конвенції [11], також, ЗДПЛ [2] та національному законодавству, а саме: Конституції України та процесуальним кодексам.

Через воєнне вторгнення держави агресора на територію України, необхідно дбати про безпеку розгляду справ у суді, адже це основне завдання держави, саме піклуватися про своє населення. Варто зазначити, що вільний доступ сторін до судового процесу гарантується вітчизняним та міжнародним законодавством. Тому, з розвитком науково-технічного прогресу, відео конференції в судових засіданнях повинні бути актуальними та обов'язковими. Вважаємо, що через воєнні дії, суд повинен лояльно відноситись, до обставин, якщо сторона не може бути присутня через незалежні від неї фактори. Було б ефективно, якби законотворці перелаштували українське процесуальне законодавство під воєнний час.

Вчений Д. Чижов слушно звертає увагу на те, що кожна держава повинна дбати про безпеку свого суспільства [13, с. 101]. О. Дзьобан аналізує цей напрям та говорить про забезпечення країною безпечних умов кожному [14, с. 15]. Судовий розгляд справ повинен проходити, не порушуючи державні гарантії

та дбати про безпеку громадян та населення в цілому.

Проаналізувавши наукову літературу та процесуальні кодекси, дійшли висновки, що розгляд справи включає перегляд. У свою чергу забезпечення позову є заходи щодо охорони інтересів позивача від можливих недобросовісних дій з боку відповідача.

Г.М. Мамка аналізує справедливість у судовому засіданні та наводить європейський досвід [6, с. 123]. Н. Оніщенко також досліджував категорії свободи та справедливості [8, с. 56–58]. Вважаємо, що сьогодні розгляд справ та винесення рішень буде справедливим тільки тоді, коли відповідатиме повністю ситуації та буде підлаштований під воєнний час, у контексті всього процесуального права.

Закон від 02.06.2016, № 1402-VIII вартий окремої уваги, адже він регулює роботу судової системи [10]. Це важливий нормативно-правовий акт, який сьогодні є основою нормотворчої діяльності судової влади.

Т.Б. Сенік наголошує, що існують фактори, які є підставами для відкладення розгляду справи у суді. Суди мають дотримуватися норм процесуального права. Судам необхідно здійснювати підготовчі процедури та до розгляду справ у суді, бо ці прогалини сприяють порушенню строків і людських прав сторін [5, с. 414].

Н. Поліщук аналізує основні елементи судового провадження [16, с. 15]. Відповідно до процесуального законодавства судовий процес включає в себе певну процедуру, а саме: підготовка, розгляд справ в судах, дебати, обвинуваченому надається останнє слово та виноситься судове рішення. Інформацію про розгляд справи можна дізнатись на Єдиному державному реєстрі судових рішень

України та на сайті судової влади. Результатом судового розгляду є винесене рішення.

Проблемою сьогодення є зловживання стороною процесуальними правами з метою затягування процесу. Пропозицією є нормативне урегулювання судового розгляду справ та чітке визначення прав та обов'язків сторін. На нашу думку, це вирішить актуальні проблеми.

Вважаємо за необхідне підлаштувати судовий розгляд справ під воєнний час та дослідити закордонний досвід у майбутньому для впровадження в практичну діяльність в Україні.

Слушно зазначити, що повинні бути особливі заходи, які покращать роботу судової системи при розгляді справ, у період воєнних дій. На практиці, зараз часто спостерігаємо тенденцію, що держава, в особі державних органів, обмежує людські права та свободи для збереження життів. В період воєнного часу важливою є авторська програма про удосконалення обізнаності населення, щодо судового захисту своїх порушених прав (табл. 1).

Програмі про удосконалення обізнаності населення, щодо судового захисту своїх порушених прав, в умовах воєнного часу, необхідний подальший аналіз, дослідження та реалізація в майбутньому. Вона допоможе суспільству та поліпшить обізнаність щодо захисту та охорони своїх свобод. Зазначена розробка є важливою та актуальною і надає гарантію захисту людських прав, під час воєнного вторгнення росії на територію України та на стадії відновлення.

Здійснивши дослідження та проаналізувавши наукові джерела, варто в майбутньому і надалі вивчати шляхи розв'язання нагальних проблем. Слушно підкреслити,

Таблиця 1

Програма удосконалення обізнаності населення, щодо судового захисту своїх порушених прав, в умовах воєнного часу

№ пп	Завдання	Практичне впровадження
1	Допомога населенню у захисті своїх прав та свобод.	Створення спеціального сайту та телефону довідки органу, що здійснює роз'яснення щодо способів захисту людських прав. До функцій входить консультування населення з приводу можливого судового захисту та місцезнаходження суду.
2	Контроль працівників суду шляхом опитування.	Анкетування учасників судового процесу для проведення статистики щодо порушення людських прав.
3	Удосконалення обізнаності населення, щодо судового захисту та етапів розгляду справ судом, в умовах воєнного часу.	Видання окремих правил захисту в інтернет ресурсах, телебаченні, роздрукованому матеріалі.
4	Підлаштування процесуального права під норми воєнного часу	Розвиток нормотворчої діяльності та наукова робота для поліпшення обізнаності суспільства.

*Джерело: авторська розробка на основі вивчення наукових та правових матеріалів

що гарантії захисту свобод та людських прав реалізуються на державному рівні. Це надає змогу вирішити основні проблемні аспекти сьогодення, тому пропозицією є поліпшення обміну досвіду між державами для покращення роботи судової системи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В процесі теоретико-правового аналізу, систематизовано наукову літературу та нормативно-правову базу, внесено актуальні авторські пропозиції, у вигляді програми удосконалення обізнаності населення щодо судового захисту своїх порушених прав, в умовах воєнного часу, та запропоновано її удосконалити в майбутньому та практично застосовувати. Внесені пропозиції про дослідження позитивного зарубіжного

досвіду та впровадження в практичну діяльність в Україні.

Новизною є думка щодо чіткого нормативного визначення прав та обов'язків сторін та процесуального урегулювання судового розгляду справ, для уникнення затягування процесу, що є величезною проблемою сьогодення. Це допоможе уникнути зловживання стороною процесуальними правами з метою подовження процесу.

Наукове дослідження та вивчення етапів судочинства: розгляду справи в суді, надає можливість, з'ясувати актуальні, ключові проблеми сучасності та знайти шляхи їх вирішення глобально і в майбутньому продовжити розгляд на науковому рівні авторських пропозицій та впровадити їх в практику.

Література:

1. Господарсько процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 24.02.2024).
2. Загальна декларація прав людини : Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 24.02.2024).
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005, 2747-IV. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>. (дата звернення: 24.02.2024).
4. Конституція України від 26 червня 1996 року. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 24.02.2024).
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012, №4651-VI. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 24.02.2024).
6. Мамка Г.М. Справедливість як категорія та засада кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія: Право*. 2018. Т. 2. Вип. 48. С. 120–123. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34432/1/%D0%A1%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%95%D0%94%D0%9B%D0%98%D0%92%D0%86%D0%A1%D0%A2%D0%AC%20%D0%AF%D0%9A%20%D0%9A%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%93%D0%9E%D0%A0%D0%86%D0%AF%20%D0%A2%D0%90%20%D0%97%D0%90%D0%A1%D0%90%D0%94%D0%98.pdf> (дата звернення: 24.02.2024).
7. Сенік Т.Б. Підстави для відкладання судового розгляду у кримінальному провадженні: класифікація та проблеми правозастосування. *Юридичний бюлетень*. 2018. № 8. С. 405–415.
8. Оніщенко Н.М. Правова система і держава в Україні. Київ : ІДіП ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. 132 с.
9. Про національну безпеку України : Закон України від 31.03.2023 № 2469-VIII. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 24.02.2024).
10. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 24.02.2024).
11. Про права людини (Конвенція). 1950. Ратифіковано Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 24.02.2024).
12. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 №1618-IV. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 24.02.2024).
13. Chyzhov D. Organizational and legal support of human rights and freedoms in the national security of Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2021. Vol. 7, pp. 98–103. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/7/16.pdf> (дата звернення: 24.02.2024).

14. Dzioban O.P., Zhdanenko S.B. Prava liudyny i natsionalna bezpeka: filosofsko-pravovi aspekty vzaiemoviazku. *Human rights and national security: philosophical and legal aspects of the relationship*. 2020. pp. 9–22.

15. Skrypniuk O., Tokarchuk L. Protection of children's rights and interests under war conditions in the east of Ukraine and in the annexed Crimea Republic: new challenges for Ukraine. *ScienceRise Juridical Science*. 2020. Vol. 2(12). pp. 4–11. DOI: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2020.210860>.

16. Polishchuk N. Proceedings in the case of pre-trial proceedings in the civil process of Ukraine: comparison with foreign experience. *Entrepreneurship, economy, law*. 2016. Vol. 5. P. 14–18.

References:

1. Hospodarsko protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 06.11.1991 № 1798-XII [Economic Procedure Code of Ukraine dated November 6, 1991 No. 1798-XII]. *Ofitsiyni veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy – The official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>. (access date: 24.02.2024).

2. Zahalna deklaratsiia prav liudyny : Pryiniata i proholoshena rezoliutsiieiu 217 A (III) Generalnoi Asamblei OON vid 10 hrudnia 1948 roku [Universal Declaration of Human Rights: Adopted and proclaimed by resolution 217 A (III) of the UN General Assembly on December 10, 1948]. *Ofitsiyni veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy – The official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (access date: 24.02.2024).

3. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy vid 6 lypnia 2005, 2747-IV [Code of Administrative Justice of Ukraine dated July 6, 2005, 2747-IV]. Administrative Judicial Code of Ukraine (Law of Ukraine). № 2747-IV, dated July 6, 2005, *Ofitsiyni veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy – The official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (access date: 24.02.2024).

4. Konstytutsiia Ukrainy vid 26 chervnia 1996 roku [Constitution of Ukraine of June 26, 1996]. *Ofitsiyni veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy – The official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA%96-%D0%B2%D1%80#Text> (access date: 24.02.2024).

5. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13 kvitnia 2012, №4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine dated April 13, 2012, No. 4651-VI]. *Ofitsiyni veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy – The official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (access date: 24.02.2024).

6. Mamka, G.M. (2018). Spravedlyvist yak katehoriia ta zasada kryminalnoho provadzhennia [Justice as a category and basis of criminal proceedings]. *Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University. Series: Law*, 2, 48, 120-123. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34432/1/%D0%A1%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%95%D0%94%D0%9B%D0%98%D0%92%D0%86%D0%A1%D0%A2%D0%AC%20%D0%AF%D0%9A%20%D0%9A%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%93%D0%9E%D0%A0%D0%86%D0%AF%20%D0%A2%D0%90%20%D0%97%D0%90%D0%A1%D0%90%D0%94%D0%98.pdf> (access date: 24.02.2024).

7. Senyk, T.B. (2018). Pidstavy dlia vidkladannia sudovoho rozghliadu u kryminalnomu provadzhenni: klasyfikatsiia ta problemy pravozastosuvannia [Reasons for postponement of trial in criminal proceedings: classification and problems of law enforcement]. *Legal bulletin*, 8, 405–415.

8. Onishchenko, N.M. (2002). Pravova systema i derzhava v Ukraini [The legal system and the state in Ukraine]. Kyiv: IDiP named after V.M. Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine.

9. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 31.03.2023 № 2469-VIII [On the national security of Ukraine: Law of Ukraine dated 31.03.2023 No. 2469-VIII]. *Ofitsiyni veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy – The official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (access date: 24.02.2024).

10. Pro sudoustrii i status suddiv : Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 № 1402-VIII [On the judicial system and the status of judges: Law of Ukraine dated June 2, 2016 No. 1402-VIII]. *Ofitsiyni veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy – The official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (access date: 24.02.2024).

11. Pro prava liudyny (Konventsiiia). 1950. Ratyfikovano Zakonom Ukrainy vid 17.07.1997 № 475/97-VR [On human rights (Convention). 1950. Ratified by the Law of Ukraine dated July 17, 1997 No. 475/97-VR]. *Ofitsiyni veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy – The official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (access date: 24.02.2024).

12. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 18 bereznia 2004 №1618-IV [Civil Procedure Code of Ukraine dated March 18, 2004 No. 1618-IV]. *Ofitsiyni veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy – The official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (access date: 24.02.2024).

13. Chyzhov, D. (2021). Organizational and legal support of human rights and freedoms in the national security of Ukraine [Organizational and legal support of human rights and freedoms in the national security of Ukraine]. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 7, 98–103. Retrieved from <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/7/16.pdf> (access date: 24.02.2024).

14. Dzioban, O.P., Zhdanenko, S.B. (2020). Prava liudyny i natsionalna bezpeka: filosofsko-pravovi aspekty vzaiemozv'язku [Prava liudyny i natsionalna bezpeka: filosofsko-pravovi aspekty vzaiemozv'язku]. *Human rights and national security: philosophical and legal aspects of the relationship*, 9–22.

15. Skrypniuk, O., Tokarchuk, L. (2020). Protection of childrens rights and interests under war conditions in the east of Ukraine and in the annexed Crimea Republic: new challenges for Ukraine [Protection of children's rights and interests under war conditions in the east of Ukraine and in the annexed Crimea Republic: new challenges for Ukraine]. *ScienceRise Juridical Science*, 2(12), 4–11. DOI: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2020.210860>.

16. Polishchuk, N. (2016). Proceedings in the case of pre-trial proceedings in the civil process of Ukraine: comparison with foreign experience [Proceedings in the case of pre-trial proceedings in the civil process of Ukraine: comparison with foreign experience]. *Entrepreneurship, economy, law*. 5. 14–18.

УДК 349

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.4.3>**Галина КРИШТАЛЬ**

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Навчально-науковий інститут управління, економіки та бізнесу, ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039
ORCID: 0000-0003-3420-6253

Еліна ВАСИЛЬКОНОВА

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу, ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039
ORCID: 0000-0002-1299-1716

Ірина БРЮХОВЕЦЬКА

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу, ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039
ORCID: 0000-0002-1469-1485

Halyna KRYSH TAL

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Finance, Banking and Insurance, Educational Institute of Management, Economy and Finance, Private Joint-Stock Company «Higher education institution «Interregional Academy of Personnel Management», 2, Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0000-0003-3420-6253

Elina VASYLKONOVA

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Management of the Educational Institute of Management, Economy and Finance, Private Joint-Stock Company «Higher education institution «Interregional Academy of Personnel Management», 2, Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0000-0002-1299-1716

Iryna BRIUKHOVETSKA

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor at the Department of Finance, Banking and Insurance of the Educational Institute of Management, Economy and Finance, Private Joint-Stock Company «Higher education institution «Interregional Academy of Personnel Management», 2, Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0000-0002-1469-1485

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ**LEGAL REGULATION OF CRYPTOCURRENCY**

У статті розглянуто правове регулювання операцій з криптовалютою, яка функціонує за допомогою блокчейн-технологій. Визначено, що технологія блокчейн не лише революціонізує фінансові сфери, але і має потенціал змінити підходи до управління даними, кібербезпеки, логістики, медицини та інших галузей. Заснована на принципах децентралізації та безпеки, вона відкриває нові можливості для оптимізації бізнес-процесів та забезпечення прозорості в інших секторах суспільства.

Мета роботи. Полягає в глибокому вивченні сутності криптовалют за допомогою аналізу міжнародного досвіду щодо їхнього правового регулювання. Окрім того, робота націлена на розробку конкретних пропозицій та перспектив для подальшого розвитку правового регулювання криптовалют в Україні.

Наукова новизна. Зазначено, що розвиток та розширення застосування блокчейн-технологій в Україні свідчать про стрімкий процес адаптації до цифрового віку та визначають країну як перспективного учасника глобального інноваційного руху. Доведено, що поза фінансовим сектором технологія блокчейну може служити як ефективний інструмент для платформ голосування та управління документами та титулами, що може сприяти вдосконаленню процесів демократії та адміністрування.

Зазначено, що Україна, будучи підтримувачем цифрових інновацій, вже впроваджує блокчейн у державних сферах, таких як СЕТАМ та державний земельний кадастр. Однак, головним застосуванням блокчейну в Україні в громадській сфері наразі є криптовалютний ринок, який регулюється Законом України «Про віртуальні активи».

Методи та методологія. У ході дослідження були використані такі методи, як аналіз та синтез, методи історичного та логічного моделювання. Також були застосовані теоретичні підходи, зокрема метод формалізації та метод «від абстрактного до конкретного».

Результати. У запропонованій статті особливу увагу приділено аналізу аспектів практичного застосування правового механізму ринку криптовалют.

Висновки. Національне законодавство щодо регулювання криптовалютного ринку в Україні потребує удосконалення. Це може включати в себе впровадження системи оподаткування для криптовалюти та визначення чіткого правового статусу для цього виду цифрових активів. Важливо також визначити алгоритм дій для здійснення операцій з криптовалютами та встановити прозорі правила для їх регулювання.

Створення спеціальних регуляторних органів, які спеціалізуються у справах цифрових валют, може сприяти більш ефективному нагляду за галуззю. Ці органи можуть відповідати за консультування користувачів, видачу ліцензій та контроль за процесами, пов'язаними з використанням криптовалют, включаючи попередження відмивання грошей.

Ключові слова: криптовалюта, біткойн, блокчейн, правове регулювання, ринок криптовалют.

The article discusses the legal regulation of operations with cryptocurrency, which functions with the help of blockchain technology. It has been determined that blockchain technology will not only revolutionize financial spheres, but also has the potential to change approaches to data management, cybersecurity, logistics, medicine and other industries. Based on the principles of decentralization and security, it opens up new opportunities for optimizing business processes and ensuring transparency in other sectors of society.

Purpose. It consists in an in-depth study of the essence of cryptocurrencies through the analysis of international experience regarding their legal regulation. In addition, the work is aimed at the development of specific proposals and prospects for the further development of the legal regulation of cryptocurrencies in Ukraine.

Scientific novelty. It is noted that the development and expansion of the use of blockchain technology in Ukraine indicate a rapid process of adaptation to the digital age and define the country as a promising participant in the global innovation movement. It has been proven that outside of the financial sector, blockchain technology can serve as an effective tool for voting platforms and document and title management, which can contribute to improving the processes of democracy and administration.

It is noted that Ukraine, being a supporter of digital innovations, is already implementing blockchain in public spheres, such as SETAM and the state land cadastre. However, the main application of blockchain in Ukraine in the public sphere is currently the cryptocurrency market, which is currently regulated by the Law of Ukraine "On Virtual Assets".

Methods and methodology. In the course of the research, such methods as analysis and synthesis, methods of historical and logical modeling were used. Theoretical approaches were also applied, in particular the method of formalization and the method "from abstract to concrete".

Results. In the proposed article, special attention is paid to the analysis of aspects of the practical application of the legal mechanism of the cryptocurrency market.

Conclusions. The national legislation on the regulation of the cryptocurrency market in Ukraine needs improvement. This may include implementing a taxation system for cryptocurrency and defining a clear legal status for this type of digital asset. It is also important to determine the algorithm of actions for transactions with cryptocurrencies and establish transparent rules for their regulation.

The creation of dedicated regulatory bodies that specialize in digital currency matters could contribute to more effective oversight of the industry. These authorities may be responsible for advising users, issuing licenses and controlling processes related to the use of cryptocurrencies, including money laundering prevention.

Key words: cryptocurrency, bitcoin, blockchain, legal regulation, cryptocurrency market.

Постановка проблеми. Актуальність даної теми безсумнівно обумовлена стрімким розвитком технології блокчейн та впровадженням її в різні сфери життя, зокрема в бізнесі, економіці та правовому полі. Технологія блокчейн визначає новий етап у розвитку інформаційного суспільства, а криптовалюти, які базуються на цій технології, стають об'єктом інтенсивного обговорення та досліджень.

Однією з ключових суперечностей в цьому контексті є питання правового регулювання криптовалют, які функціонують за допомогою блокчейн-технології. Зміна традиційних підходів до фінансового регулювання та поява нових форм власності та обміну ство-

рюють потребу у розробці адаптивних правових каркасів, що враховують особливості цих інновацій.

Важливо відзначити, що технологія блокчейн не лише революціонізує фінансові сфери, але і має потенціал змінити підходи до управління даними, кібербезпеки, логістики, медицини та інших галузей. Заснована на принципах децентралізації та безпеки, вона відкриває нові можливості для оптимізації бізнес-процесів та забезпечення прозорості в інших секторах суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історія розвитку блокчейн-технології, починаючи від робіт Хабера та Сторнетта до створення біткойну Сатоші Накамото,

свідчить про постійну необхідність в інноваціях та вдосконалення систем обліку та обміну інформацією. Це відзначення підкреслює актуальність теми та потребу у глибокому розумінні та вирішенні проблем, що виникають у контексті використання блокчейн-технології та криптовалют.

Мета роботи. Мета даної наукової роботи полягає в глибокому вивченні сутності криптовалют за допомогою аналізу міжнародного досвіду щодо їхнього правового регулювання. Окрім того, робота націлена на розробку конкретних пропозицій та перспектив для подальшого розвитку правового регулювання криптовалют в Україні.

Вже зараз криптовалюти визнаються як важливий елемент глобальної фінансової системи, а їх роль і вплив продовжують зростати. Аналіз міжнародного досвіду дозволить визначити ключові аспекти правового регулювання криптовалют у різних країнах, враховуючи як позитивні, так і викликаючі суперечки аспекти цього питання.

Особлива увага приділена вивченню розвитку криптовалютного законодавства в Україні. Визначення перспектив та розробка рекомендацій стане ключовим етапом роботи. Це включає в себе розгляд існуючих нормативних актів, а також визначення можливих напрямків для подальших законодавчих ініціатив та адаптації законодавства до швидкозмінюваного характеру криптовалютного ринку.

Такий підхід дозволяє об'єктивно визначити потреби та виклики, пов'язані з криптовалютами в Україні, та розробити практичні рекомендації для подальшого вдосконалення їхнього правового регулювання. Результати цієї роботи можуть стати важливим внеском у формування ефективного та сучасного правового середовища для розвитку криптовалютного сектора в Україні.

Виклад основного матеріалу. Технологія блокчейн представляє собою цифровий механізм обліку, який утворюється з послідовних блоків даних, організованих за хронологічним порядком та захищених криптографічними методами. Кожен блок містить набір інформації та пов'язаний з попереднім за допомогою криптографічних доказів, створюючи надійний та нерозривний ланцюжок.

Принцип роботи блокчейну базується на тому, що інформація збирається у відокремлені групи, які називаються блоками. Ці блоки мають обмежену ємність та, коли заповнюються, закриваються та ланцюгаються до попереднього блоку за допомогою криптографічного підтвердження. Таким чином утворюється послідовний ланцюжок блоків,

що утримує інформацію про транзакції чи інші дані.

Ключова особливість блокчейну полягає в тому, що нова інформація, яка додається, формує новий блок, який, в свою чергу, додається до загального ланцюжка. Цей процес регулюється алгоритмом, що гарантує невідомість даних, а також забезпечує безпеку та відстеженість історії блокчейну [1].

Така структура дозволяє блокчейну служити надійним інструментом для зберігання, передачі та відстеження даних у ряді галузей, починаючи від фінансів і закінчуючи логістикою та медициною. Блокчейн відкриває нові можливості для безпеки та ефективності обробки інформації у цифровому світі.

Зростаюча популярність блокчейн-технології відображає загальний тренд в обранні цього інноваційного підходу до зберігання та захисту цифрових даних. Блокчейн стає важливим інструментом у забезпеченні перевірки та відстеження складних багатоетапних транзакцій, де потрібна висока ступінь надійності та безпеки. Застосування блокчейну дозволяє гарантувати безпечні транзакції, зменшити витрати на відповідність та прискорити обробку передачі даних, що є критичним для розвитку сучасних інновацій [2].

Одним з ключових витоків блокчейн-технології є її здатність ефективно керувати контрастами та відстежувати походження продуктів. Це відкриває широкі можливості для покращення ланцюжків постачання та забезпечення відкритості та прозорості в області виробництва та торгівлі.

Поза фінансовим сектором технологія блокчейну може служити як ефективний інструмент для платформ голосування та управління документами та титулами. Це може сприяти вдосконаленню процесів демократії та адміністрування.

Україна, будучи підтримувачем цифрових інновацій, вже впроваджує блокчейн у державних сферах, таких як СЕТАМ та державний земельний кадастр. Однак, головним застосуванням блокчейну в Україні в громадській сфері наразі є криптовалютний ринок. Закон України «Про віртуальні активи» регулює цей ринок, надаючи чіткі правові рамки для обігу віртуальних активів та визначаючи права та обов'язки їх учасників. Це створює стійкість та довіру в цьому секторі економіки.

Загалом, розвиток та розширення застосування блокчейн-технології в Україні свідчать про стрімкий процес адаптації до цифрового віку та визначають країну як перспективного учасника глобального інноваційного руху [3].

Біткойн, як криптовалюта, призначений для функціонування як електронні гроші, забезпечуючи можливість здійснювати платежі поза наглядом будь-якої конкретної особи, групи чи організації. Основна ідея полягає у тому, щоб усунути посередників у фінансових операціях та забезпечити децентралізований підхід до обігу коштів.

Унікальність біткойнів полягає в тому, що всі транзакції фіксуються у глобальній публічній книзі, відомій як блокчейн. Ця система ведення записів забезпечує відкритий та впевнений спосіб реєстрації всіх операцій із засобами. Важливою особливістю є те, що копії цієї книги зберігаються на серверах по всьому світу, що робить її відомою та доступною для всіх учасників мережі.

Система консенсусу в біткойні демонструє децентралізований підхід до вирішення питань власності та передачі валюти. Замість централізованого джерела довіри, яким є банк, у біткойні консенсус досягається криптографічно через взаємодію різних вузлів мережі. Це відкриває можливість для безпеки та надійності операцій, оскільки жодна окрема сторона не має повного контролю [4].

Такий прозорий підхід до обігу грошей також відображає принципи децентралізації та розподіленості влади, що лежать в основі технології блокчейн. Кожна транзакція є публічною та передається через всю мережу, створюючи стійкий механізм обліку та надійний спосіб здійснення фінансових операцій.

Застосування технології блокчейн у біткойні дозволяє ефективно створювати блоки транзакцій, які регулярно додаються до блокчейну. Цей процес визначає остаточну книгу обліку біткойнів, що служить важливим інструментом для забезпечення прозорості, безпеки та швидкості у фінансових взаємодіях.

Біткойн, використовуючи технологію блокчейну, надає користувачам можливість здійснювати перекази біткойнів без посередництва третіх сторін. Алгоритм транзакцій у біткойні дозволяє перевірити кожну операцію перед її зберіганням у блокчейні, що є спільною базою даних для всіх учасників системи. Важливою особливістю цього процесу є шифрування інформації в блокчейні, що надає можливість її перегляду кожному, але лише власнику конкретного біткойна вона доступна для розшифрування [5].

Кожен власник біткойнів отримує унікальний «приватний ключ», за допомогою якого вони можуть розшифровувати та управляти своїми цифровими активами. Цей приватний ключ виступає як важливий елемент безпеки

та конфіденційності в системі. Процес управління блокчейном виконується користувачами, які володіють спеціальним програмним забезпеченням, яке обробляє транзакції в ланцюгу блоків. Ці користувачі, або «вузли», грають важливу роль у забезпеченні цілісності та безпеки мережі.

Такий розподілений підхід до управління грошовими переказами не тільки усуває необхідність у довірі до посередників, але й створює надійну та прозору систему фінансових транзакцій. У результаті цього користувачі мають можливість ефективно та безпечно взаємодіяти у світі криптовалют, використовуючи інноваційні технології блокчейну.

Біткойн, функціонуючи як децентралізована мережа, відрізняється своєю одноранговістю, що означає розподіл інформації про транзакції між користувачами мережі. В контексті біткойнів це стосується операцій, пов'язаних з купівлею або продажем криптовалют. У цьому віртуальному світі ідея аналогічна функціонуванню фізичних грошей, але віртуальні валюти зберігаються у цифрових гаманцях, до яких можна отримати доступ через клієнтське програмне забезпечення чи різноманітні онлайн та апаратні інструменти [6].

Біткойн вбудовує засоби захисту довіри, базовані на криптографії, що додає безпеку та конфіденційність до фінансових операцій. Однорангові транзакції, які відбуваються без участі централізованих посередників, характеризуються невідворотністю, швидкістю та економічністю. Це означає, що користувачі можуть здійснювати операції безпечно та ефективно, не покладаючись на традиційні фінансові установи.

Екосистема біткойнів складається з декількох ключових аспектів. По-перше, використання криптографії вбудоване в саму валюту, що забезпечує високий рівень захисту даних та транзакцій. По-друге, відсутність централізованих посередників дозволяє здійснювати транзакції без затримок та додаткових витрат, роблячи їх незворотними та ефективними. В цілому, біткойн створює інноваційний фінансовий ландшафт, де ефективність, безпека та децентралізація грають важливу роль у забезпеченні успішної функціонування цієї криптовалюти [7; 8].

У 2021 році біткойн вражаюче продемонстрував свою вартість, зазнавши різкого зростання, і в листопаді досягнув нового історичного максимуму, перевищивши позначку в 68 000 доларів. Однак це екстремальне підйом був припинений певним зниженням ціни у наступні місяці.

У поточному році біткойн і взагалі криптовалютний ринок стали свідками падіння, що обумовлене триваючою макроекономічною невизначеністю. Причини цього спаду включають стрімку інфляцію, нестабільність на фондовому ринку, зростання процентних ставок і загальні обурення щодо можливої рецесії. Важливим фактором також є загальна регуляторна активність у відношенні віртуальних активів, оскільки більшість розвинених країн розпочали впровадження законодавчих регуляцій, спрямованих на контроль криптовалютного ринку [9; 10].

Попри тимчасові труднощі, біткойн залишається важливим активом, і його довгостроковий потенціал залишається предметом уваги для інвесторів та аналітиків. Важливо враховувати, що криптовалюта є динамічним активом, і її ціна може значно коливатися в залежності від різних факторів, включаючи глобальні економічні та регуляторні зміни.

У Канаді криптовалюти не є законним платіжним засобом, однак вони можуть бути використані для покупок товарів і послуг, якщо магазини чи онлайн платформи приймають їх. Країна регулює криптовалюти, основним чином, відповідно до провінційних законів про цінні папери.

У 2014 році Канада впровадила Закон про доходи від злочинних доходів і фінансування тероризму (PCMLTFA), який регулює діяльність організацій, які працюють з віртуальними валютами. У 2017 році Комісія з цінних паперів Британської Колумбії зареєструвала перший інвестиційний фонд, що працює виключно з криптовалютою. А в серпні 2017 року канадські адміністратори цінних паперів (CSA) випустили повідомлення щодо застосовності існуючих законів про цінні папери до криптовалют.

Голова центрального банку Канади в січні 2018 року охарактеризував криптовалюти «технічно» як цінні папери. Податкове агентство Канади оподатковує криптовалюти з 2013 року, і канадське податкове законодавство поширюється на транзакції з криптовалютою. Ці кроки свідчать про активний підхід Канади до регулювання криптовалютного простору та намагання створити прозоре та безпечне середовище для користувачів та бізнесів, що працюють з цифровими активами.

У Європейському Союзі криптовалюти загалом вважаються законними, але правила обміну криптовалютою відрізняються в різних країнах-членах. Також варіюється оподаткування криптовалют, проте багато держав-членів стягують податок на приріст капіталу

з прибутку, отриманого від криптовалюти, за різними ставками в межах 0–50%.

У 2015 році Суд Європейського Союзу вирішив, що обмін традиційної валюти на криптовалюту повинен бути звільнений від ПДВ. Це рішення стало важливим кроком у визнанні криптовалют як об'єкта оподаткування та стимулюванні розвитку цього ринку в Європейському Союзі.

У січні 2020 року П'ята директива ЄС про боротьбу з відмиванням грошей (5 AMLD) розширила дію законодавства ЄС щодо обміну криптовалюти на фіатні гроші. Ця директива зобов'язує біржі криптовалют виконувати процедури перевірки особи та виконувати стандартні вимоги звітності в рамках боротьби з відмиванням грошей.

У грудні 2020 року набула чинності Шоста директива про боротьбу з відмиванням грошей (6 AMLD), яка ще більше посилила відповідність вимогам щодо криптовалют, додаючи кіберзлочин до списку основних злочинів, пов'язаних із відмиванням грошей. Це відображає зростаючу увагу Європейського Союзу до регулювання криптовалютного сектора та забезпечення його безпеки і законності.

Становище криптовалютних бірж у Європейському Союзі щодо регулювання на регіональному рівні на даний момент залишається неоднаковим. У деяких країнах-членах вони повинні здійснювати реєстрацію у відповідних регуляторних органах, таких як Орган фінансового нагляду Німеччини (BaFin), Autorité des Marchés Financiers Франції (AMF) або Міністерство фінансів Італії. Отримані дозволи та ліцензії від цих регуляторів можуть обмінюватися паспортами, що дозволяє біржам працювати в єдиному режимі по всьому блоку.

Нова Директива ЄС з боротьби з відмиванням грошей (6 AMLD) має значний вплив на функціонування криптовалютних бірж. Згідно з цією директивою, відповідальність за правопорушення, пов'язані з відмиванням грошей, поширюється на юридичних і фізичних осіб. Це означає, що керівники поставальників криптовалютних гаманців і бірж повинні здійснювати значно більший нагляд за своїми внутрішніми засобами протидії відмиванню коштів. Це відзначає зростаючий рівень відповідальності і необхідність посиленого контролю з боку бірж у зусиллях запобігання використанню їхніх платформ для незаконних цілей.

Висновки. Прогнозування подальшого зростання популярності біткойна обумовлене декількома ключовими факторами.

Зокрема, широке прийняття цієї криптовалюти як засобу оплати продуктів і послуг може сприяти її популяризації серед споживачів і бізнесів. Люди також все більше розуміють потенціал біткойна як засобу збереження вартості, особливо в умовах економічної нестабільності.

Національне законодавство щодо регулювання криптовалютного ринку в Україні потребує удосконалення. Це може включати в себе впровадження системи оподаткування для криптовалюти та визначення чіткого правового статусу для цього виду цифрових активів. Важливо також визначити алгоритм дій для здійснення операцій з криптовалю-

тами та встановити прозорі правила для їх регулювання.

Створення спеціальних регуляторних органів, які спеціалізуються у справах цифрових валют, може сприяти більш ефективному нагляду за галуззю. Ці органи можуть відповідати за консультування користувачів, видачу ліцензій та контроль за процесами, пов'язаними з використанням криптовалют, включаючи попередження відмивання грошей.

Такий комплексний підхід дозволить Україні визначити ясний та прозорий правовий статус криптовалюти, що сприятиме розвитку цього ринку та відзначить країну як інноваційного лідера в сфері цифрових фінансів.

Література:

1. Blockchain. Binance academy: веб-сайт. URL: https://academy.binance.com/en/glossary/blockchain?utm_campaign=googleadsxacademy&utm_source=googleadwords_int&utm_medium=cpc&ref=HDYAHEES&gclid=CjwKCAiAvK2bBhB8EiwAZU6P1O44r3jV4YQCdel35SkXfYA5Uimfz5OephMTQu7eTnQeSy3_k3X9XRocNqWQAvD_BwE (дата звернення 20.12.2023).
2. Blockchain Facts: WhatIsIt, HowIt Works, and How It Can Be Used. Investopedia. URL: <https://www.investopedia.com/terms/b/blockchain.asp> (дата звернення 20.12.2023).
3. What is bitcoin and how does it work? New Scientist: веб-сайт. URL: <https://www.newscientist.com/definition/bitcoin/> (дата звернення 20.12.2023).
4. A Guideto Bitcoin (Part II): A deep diveinto the Bitcoin ecosystem. Techeu: веб-сайт. URL: <https://tech.eu/2014/05/14/bitcoin-ecosystem/> (дата звернення 20.12.2023).
5. Bitcoin is far more than a newform of money. CoinDesk: веб-сайт. URL: <https://www.coindesk.com/layer2/2022/03/24/bitcoin-is-far-more-than-a-new-form-of-money/> (дата звернення 20.12.2023).
6. Закон України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 № 2074-IX. Верховна Рада України (дата звернення 20.12.2023).
7. Why Bitcoin Matters? DealBook: веб-сайт. URL: <https://archive.nytimes.com/dealbook.nytimes.com/2014/01/21/why-bitcoin-matters/> (дата звернення 20.12.2023).
8. Application of Fin CEN's Regulations to Persons Administering, Exchanging, or Using Virtual Currencies. An official website of the United States Government: веб-сайт. URL: <https://www.fincen.gov/resources/statutes-regulations/guidance/application-fincens-regulationspersons-administering> (дата звернення 20.12.2023).
9. Cryptocurrency Regulations Around The World. Comply advantage: веб-сайт. URL: <https://complyadvantage.com/insights/cryptocurrency-regulations-around-world/> (дата звернення 20.12.2023).
10. e-Commerce. A Singapore Government Agency Website: веб-сайт. URL: [https://www.iras.gov.sg/taxes/goods-services-tax-\(gst\)/specific-business-sectors/ecommerce#title5](https://www.iras.gov.sg/taxes/goods-services-tax-(gst)/specific-business-sectors/ecommerce#title5) (дата звернення 20.12.2023).

References:

1. Blockchain. Binance academy: website. Retrieved from https://academy.binance.com/en/glossary/blockchain?utm_campaign=googleadsxacademy&utm_source=googleadwords_int&utm_medium=cpc&ref=HDYAHEES&gclid=CjwKCAiAvK2bBhB8EiwAZU6P1O44r3jV4YQCdel35SkXfYA5Uimfz5OephMTQu7eTnQeSy3_k3X9XRocNqWQAvD_BwE.
2. Blockchain Facts: WhatIsIt, HowIt Works, and How It Can Be Used. Investopedia. Retrieved from <https://www.investopedia.com/terms/b/blockchain.asp>
3. What is bitcoin and how does it work? New Scientist: website. Retrieved from: <https://www.newscientist.com/definition/bitcoin/>
4. A Guideto Bitcoin (Part II): A deep diveinto the Bitcoin ecosystem. Techeu: веб-сайт. Retrieved from <https://tech.eu/2014/05/14/bitcoin-ecosystem/>
5. Bitcoin is far more than a newform of money. CoinDesk: website. Retrieved from <https://www.coindesk.com/layer2/2022/03/24/bitcoin-is-far-more-than-a-new-form-of-money/>
6. Zakon Ukrainy «Pro virtualni aktyvy» vid 17.02.2022 № 2074-IX. Verkhovna Rada Ukrainy. [in Ukrainian].
7. Why Bitcoin Matters? DealBook: website. Retrieved from <https://archive.nytimes.com/dealbook.nytimes.com/2014/01/21/why-bitcoin-matters/>

8. Application of Fin CEN's Regulations to Persons Administering, Exchanging, or Using Virtual Currencies. An official website of the United States Government: website. Retrieved from <https://www.fincen.gov/resources/statutes-regulations/guidance/application-fincens-regulationspersons-administering>.

9. Cryptocurrency Regulations Around The World. Comply advantage: website. Retrieved from <https://complyadvantage.com/insights/cryptocurrency-regulations-around-world/>

10. e-Commerce. A Singapore Government Agency Website: website. Retrieved from [https://www.iras.gov.sg/taxes/goods-services-tax-\(gst\)/specific-business-sectors/ecommerce#title5](https://www.iras.gov.sg/taxes/goods-services-tax-(gst)/specific-business-sectors/ecommerce#title5).

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.4.4>**Лідія МАРУСЯК**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права, Львівський інститут ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Мазепи, 29, м. Львів, Україна, 79059, lidabat@ukr.net

ORCID: 0000-0001-9268-7580**Lidiia MARUSIAK**

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor at the Department of Law, Lviv Institute of Private Joint-Stock Company «Higher education institution «Interregional Academy of Personnel Management», 29, Mazepa str., Lviv, Ukraine, 79059, lidabat@ukr.net

ORCID: 0000-0001-9268-7580**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ****CIVIL-LEGAL PROTECTION OF PUBLIC INTERESTS**

Стаття присвячена розкриттю на підставі вивчення наукової літератури та на основі узагальнення наукових поглядів поняття та юридичної природи інтересу у цивільному праві України. Проаналізовано тлумачення цивільно-правової категорії «публічний інтерес» в юридичній науці і зроблено висновок про те, що під публічним інтересом необхідно розуміти певну, визнану державою і забезпечену правом, потребу соціальної спільноти, яка знайшла своє законодавче закріплення в актах публічно-правового законодавства у формі відповідних імперативних приписів, що спрямовані на забезпечення стабільної соціальної, економічної та політичної життєдіяльності держави. Багатогранність публічного інтересу як об'єкта цивільно-правової охорони є об'єктивно обумовленою і впливає з необхідності створення умов для забезпечення безпеки, стійкості та поступального розвитку як держави і суспільства в цілому, так і цивільного обігу зокрема із забезпечення приватного і публічного інтересів у правовій сфері. Публічний інтерес є похідним від соціального і спрямований на задоволення потреб усього населення або його значних соціальних утворень (наприклад, територіальної громади). Потреба, що є об'єктом публічного інтересу, має найвищу соціальну цінність, внаслідок чого така потреба і, відповідно, похідний від неї публічний інтерес закріплюються в об'єктивному праві і підлягають правовій охороні. Розвиток цивільного права та розширення в цивільному законодавстві цивільно-правових засобів охорони публічних інтересів призвів до того, що сьогодні суб'єкти цивільно-правових відносин можуть забезпечувати свої приватні інтереси лише у певних соціальних обмеженнях, що проявляються шляхом заборони чи обмеження певних видів їх дій (бездіяльності), покладання на них обов'язків активного типу, а також ліквідації наслідків антисоціальної поведінки учасників цивільно-правових відносин цивільно-правовими засобами захисту та відповідальності.

Ключові слова: інтерес, законний інтерес, приватний інтерес, публічний інтерес, потреба, благо, суб'єктивне право, цивільно-правова охорона інтересу.

The article is devoted to the disclosure based on the study of scientific literature and on the basis of the generalization of scientific views of the concept and legal nature of interest in the civil law of Ukraine. The interpretation of the civil law category "public interest" in legal science was analyzed and it was concluded that the public interest should be understood as a certain need of the social community, recognized by the state and guaranteed by law, which has found its legislative consolidation in acts of public law legislation in the form relevant imperative prescriptions aimed at ensuring stable social, economic and political life of the state. The multifaceted nature of the public interest as an object of civil law protection is objectively determined and stems from the need to create conditions to ensure the security, stability and progressive development of both the state and society as a whole, as well as civil circulation, in particular, from the provision of private and public interests in legal sphere. Public interest is derived from social interest and is aimed at meeting the needs of the entire population or its significant social formations (for example, a territorial community). A need that is an object of public interest has the highest social value, as a result of which such a need and, accordingly, the public interest derived from it are enshrined in objective law and are subject to legal protection. The development of civil law and the expansion of civil law means of protection of public interests in civil legislation led to the fact that today the subjects of civil law relations can ensure their private interests only within certain social restrictions, which are manifested by prohibiting or limiting certain types of their actions (inaction), placing active duties on them, as well as eliminating the consequences of antisocial behavior of participants in civil-law relations by means of civil-law protection and liability.

Key words: interest, legal interest, private interest, public interest, need, benefit, subjective right, civil law protection of interest.

Призначення цивільного права полягає у регулюванні суспільних відносин з метою охорони насамперед приватних інтересів. Інтерес

є рушійною силою суспільства. Він виявляється у вигляді намірів, прагнень та визначається, як свідоме бажання набуття блага [1, с. 367].

Створюючи основу задоволення приватних інтересів, встановлюючи у процесі регламентації суспільних відносин належний громадський порядок цивільне право вирішує соціально-економічні завдання. Разом з тим у забезпеченні цивільно-правовими нормами умов для вирішення важливих завдань соціально-економічного розвитку очевидним чином виявляється і суспільний інтерес. З цього погляду базисом охорони публічних інтересів нормами цивільного права є потреби у суспільному розвитку, що визначають соціальне призначення цієї галузі права.

Кількість норм цивільного законодавства, які прямо вказують на своє призначення охороняти публічні інтереси, з кожним роком неухильно зростає.

Відображення у чинному цивільному законодавстві категорії публічного інтересу обумовлює необхідність теоретичного осмислення обсягу та змісту цього поняття.

Поняття «інтерес» систематично досліджують представники юридичної науки, а також фахівці суміжних галузей гуманітарних знань. Тривалу зацікавленість цим предметом наукового пошуку можна пояснити вагомою роллю інтересу в системі організації соціального життя, а також важливістю поставлених перед юридичним співтовариством задач із розбудови державно-правових інститутів, забезпечення гармонійного поступу суспільства. З огляду на це актуалізація питання про сутність приватного та публічного інтересів у праві є історично зумовленою [6, с. 189–190].

Різні аспекти категорії «інтерес», окремі питання публічного інтересу у праві та роль цивільного права в цілому чи окремих його інститутів в забезпечення оптимального співвідношення приватних та публічних інтересів неодноразово висвітлювалися у працях українських вчених, серед яких В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, І.В. Венедіктова, О.М. Вінник, В.М. Гаращук, А.Є. Кубко, Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, П.М. Рабінович, В.Ф. Сіренко, С.В. Солдатенко, М.М. Стефанчук, В.В. Цvetков, Ю.С. Шемшученко та ін. Утім, незважаючи на значну кількість наукових праць, для цивілістичної науки, з урахуванням останніх змін у законодавстві, зумовлених, зокрема, прагненням України інтегруватися до єдиного європейського простору, залишається актуальним питання уніфікації поняття категорії «публічний інтерес» та наукового обґрунтування єдиного підходу до охорони публічних інтересів нормами цивільного права.

Метою статті є дослідження теоретичних підходів щодо поняття «публічний інтерес»

та обґрунтування необхідності і можливості охорони публічних інтересів засобами цивільного права з урахуванням розмежування приватного та публічного права

Виклад основного матеріалу. Інтерес є загальнонауковою категорією, що вивчається різними науками, зокрема, правовою.

У рішенні Конституційного Суду України від 01 грудня 2004 року у справі № 1-10/2004 (справа про охоронюваний законом інтерес) [9] зазначено, що «етимологічний зміст слова "інтерес" включає: а) увагу до кого-, чого-небудь, зацікавлення кимось, чимось; цікавість, захоплення; б) вагу; значення; в) те, що найбільше цікавить когонебудь, що становить зміст чийхось думок і турбот; г) прагнення, потреби; д) те, що йде на користь кому-, чому-небудь, відповідає чиймось прагненням, потребам; вигоду, користь, зиск. У загальносоціологічному значенні категорія "інтерес" розуміється як об'єктивно існуюча і суб'єктивно усвідомлена соціальна потреба, як мотив, стимул, збудник, спонукання до дії; у психології – як ставлення особистості до предмета, як до чогось для неї цінного, такого, що притягує. В юридичних актах термін "інтерес", враховуючи його як етимологічне, так і загальносоціологічне, психологічне значення, вживається у широкому чи вузькому значенні як самостійний об'єкт правовідносин, реалізація якого задовольняється чи блокується нормативними засобами» [9].

Конституційний Суд України, розглядаючи питання щодо офіційного тлумачення поняття «охоронюваний законом інтерес», виходив з того, що прикладом застосування поняття «інтерес» у широкому сенсі є Конституція України. Зокрема, статті 18, 32, 34, 35, 36, 39, 41, 44, 79, 89, 104, 121, 127, 140 якої наголошують на національних інтересах, інтересах національної безпеки, економічного добробуту, територіальної цілісності, громадського порядку, здоров'я і моральності населення, політичних, економічних, соціальних, культурних інтересах, інтересах суспільства, інтересах усіх співвітчизників, інтересах громадянина, інтересах держави, спільних інтересах територіальних громад сіл, селищ та міст тощо. Вказуючи на наявність таких інтересів, Конституція України підкреслює необхідність їх забезпечення (ст. 18), задоволення (ст. 36) чи захисту (статті 44 та 127). Зміст інтересів у широкому розумінні Конституція України не розкриває. Разом з тим поняття «інтерес» у вузькому розумінні цього слова, на відміну від інтересу у широкому розумінні, перебуває виключно у логічно-смысловому зв'язку

із суб'єктивними правами, але прямо ними не опосередковується, тобто виходить за межі останніх [9].

Складність і суперечливість тлумачення інтересів у праві пояснюється, передусім, відсутністю в дослідників єдиного розуміння змісту поняття «інтерес», невизначеністю співвідношення інтересу та потреби, інтересу та свободи, інтересу та блага. Зіставлення цих категорій, на думку О. Хамходери, надає змогу зрозуміти внутрішню структуру інтересу набагато глибше, оскільки зміст інтересу пізнається не абстраговано, а у взаємозв'язку з іншими категоріями, системно. Зокрема такий підхід дозволяє уникнути надмірної «суб'єктивізації» інтересу, коли дослідники сутнісно отожднюють інтерес із звичайним бажанням; а також надає можливість дослідити онтологію інтересу, оскільки останній, першочергово, є лише способом отримання блага, а не власне благом [13, с. 30]. Відповідно, потребою є стан суб'єкта, котрий відображає необхідність особи, групи осіб або суспільства в отриманні матеріальних чи нематеріальних цінностей. Благом, у свою чергу, є цінність або їх сукупність. Як наслідок, благо належить до сфери об'єктивного, а потреба – до сфери суб'єктивного (психологічного). У такому зв'язку інтерес виконує роль певного сполучного елемента, котрий поєднує зазначені категорії [13, с. 30].

Інтерес є категорією, яка знайшла закріплення на рівні законодавства різного галузевого спрямування. У цивільному законодавстві України проголошено принцип захисту законного інтересу, на конституційному рівні поряд із гарантіями захисту прав і свобод установлено гарантії захисту інтересів особи в певних галузях суспільного життя (зокрема, економічних і соціальних інтересів), у конституційному, цивільному, адміністративному законодавстві захист інтересів національної безпеки, національних інтересів України, інтересів суспільства визнається одним із першочергових завдань державної влади, для виконання яких держава може застосувати обмеження особистих, політичних, економічних прав громадян тощо [8, с. 15].

Цивільне право можна розглядати як систему врегульованих інтересів різних суб'єктів, якими у відповідності до ч. 1 ст. 2 ЦК України є фізичні та юридичні особи, а також суспільство і держава (статті 167 та 169 ЦК України). Об'єктом таких інтересів є особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників (ст. 1 ЦК України) [4, с. 12].

Як зазначається у юридичній літературі, інтерес – багатоаспектне і водночас цілісне явище. З одного боку, категорію «інтерес» вивчають різні науки, використовуючи притаманні їм підходи та методи, а з іншого – інтерес має певні закономірності свого буття, що є єдиними, незалежно від точки спостереження. Порівнюючи різноманітні уявлення про інтерес, О. Чепис формує основний категоріально-понятійний ряд, що характеризує це поняття і вважає, що до найбільш часто вживаних тверджень під час дефініціювання інтересу належать такі: потреба, мотивація, діяльність, усвідомлення, спонукання, мета тощо [14, с. 144–147].

Інтерес як правова категорія (зокрема приватний чи публічний) можна визначити як усвідомлене прагнення особи чи кількох осіб спільно та (або) державою певних соціальних благ для задоволення потреб, які не заборонені законодавством, задоволення яких безпосередньо впливає з положень закону [1, с. 367].

Як вважає О. Білан, необхідно підкреслити, що інтерес поєднує в собі суб'єктивні та об'єктивні моменти, його змістом є потреба, яка формується в залежності від умов суспільного життя, яка породжує інтерес та конкретизує його через свідомість та дії суб'єкта [4, с. 14].

Проблема співвідношення інтересів сторін у категоріях «приватний – суспільний – публічний – державний» у суспільно-правових відносинах формувалася у праві досить давно. Ще в римському праві вирізняли публічний як загальний і більш широкий інтерес для суспільства та суто приватний, тобто пов'язаний з конкретною особою [5 с. 41].

Публічний інтерес, на думку О. Хамходери, є похідним від соціального і його можна ідентифікувати як об'єктивний (соціальний) інтерес у тому значенні, що він визнається в суспільстві однаково цінним для кожного його члена, незалежно від його суб'єктивних бажань, вподобань чи прагнень. Проте, на відміну від інших соціальних інтересів, публічний має дві характерні відмінності: 1) він спрямований на задоволення потреб усього населення або його значних соціальних утворень (наприклад, територіальної громади); 2) потреба, що є об'єктом публічного інтересу, має найвищу соціальну цінність, внаслідок чого така потреба і, відповідно, похідний від неї публічний інтерес закріплюються в об'єктивному праві і підлягають правовій охороні [13, с. 33].

Як вважає С. Солдатенко, правова природа поняття «публічний інтерес» нерозривно

пов'язана із такими поняттями, як загальне, суспільне, громадське, державне та базується на таких цінностях, як спільне благо, відповідальність, стабільність. Публічний інтерес у правовому контексті неможливо розглядати також без приватного інтересу, враховуючи, що публічно-правові інтереси є необхідною умовою реалізації приватних інтересів. Варіативність публічних інтересів не дозволяє забезпечити вичерпну повноту і точність їх пізнавального вираження, а суперечливість і динаміка розвитку сфер суспільного життя, його багатовекторність ускладнюють визначення характерних рис публічного інтересу. Його характер залишається одним із основних критеріїв розмежування публічного та приватного у праві, а категорія публічного інтересу – одним із ключових понять публічного права. Він знаходить свій вияв, своє закріплення і реалізацію як в публічному, так і в галузях приватного права [11, с. 10].

І. Бабецька вважає, що публічні інтереси у цивільному праві – це не опосередковані правовими нормами та які не суперечать загальним засадам цивільного законодавства, прагнення суб'єкта (суб'єктів) цивільного права задовольнити соціально-економічні потреби, які реалізуються у цивільних правовідносинах та (або) підлягають цивільно-правовому захисту [1, с. 371].

І. Берестова під поняттям публічного інтересу учасників цивільних відносин розуміє певну, визнану державою і забезпечену правом, потребу соціальної спільноти (компроміс групових інтересів великих соціальних груп), держави, юридичної особи чи окремого індивідуума, опосередковану винятковою значущістю як юридично рівних учасників відносин, задоволення якої слугує гарантією та загальною умовою реалізації приватного інтересу і може бути реалізована виключно за допомогою інших осіб або разом, а також за допомогою заходів державно-владного характеру [2, с. 4]. Вчена вважає, що нормативно визнані публічні інтереси слугують найважливішим критерієм оцінки правомірності актів і дій державних органів, посадових осіб, громадських об'єднань і суб'єктів господарювання. Вони є нормативним орієнтиром для всіх громадян і сприяють формуванню громадянського суспільства, без якого неможливий розвиток демократичного суспільства [2, с. 221].

На думку О. Гуняк, публічний інтерес у праві – це визнане державою у структурі наявного правопорядку (нормах і принципах права), усвідомлене суспільством і предметно визначене прагнення, спрямоване на

задоволення загальних (суспільних і державних) потреб, що узгоджені з індивідуальними потребами, реалізація якого здійснюється в дозволеніх нормами права формах [7, с. 40–42]. Водночас, стверджує О. Гуняк, публічний інтерес завжди містить у собі «відбиток приватності», тобто він похідний від приватного інтересу. Кожен юридичний (узаконений) інтерес є публічним інтересом. Останній визначає метод правового регулювання. «Публічність» інтересів змінюється залежно від конкретних історичних, соціально-культурних, геополітичних та інших умов. Приватний і публічний інтереси взаємно впливають один на одного. При цьому приватноправові норми можуть встановлюватися для задоволення суспільних інтересів [7, с. 40–42].

Як зазначає С. Савченко, в узагальненому вигляді публічний інтерес слугує забезпеченню цілісності і стійкого функціонування суспільства, має особливий порядок реалізації та імперативний характер, на його захисті стоять різні державно-владні інститути, а його реалізація завжди відбувається в інституційних формах [10, с. 522].

Публічний або суспільний інтерес у концентрованій формі відображає спільні цінності, прагнення, які забезпечуються правом і визнаються державою, причому задоволення такого інтересу служить умовою і гарантією існування та розвитку суспільства, а його предметом виступає конкретне благо чи потреба, загалом відмінна від приватного інтересу, але може бути сукупністю останніх [2, с. 31].

За твердженням М. Бліхар, важливість забезпечення публічного інтересу проявляється через забезпечення охорони прав і свобод людини, оскільки дотримання публічного інтересу в розумінні його важливості для суспільства неодмінно сприятиме реалізації та захисту приватних інтересів конкретного індивідуума через певну сферу дотримання і здійснення публічного інтересу [5, с. 42].

Межі між приватними і публічними інтересами не встановлені чітко. Фактично майже усі правові інститути відчують на собі одночасний вплив і публічного, і приватного інтересу. Вони взаємопов'язані між собою. Тому приватне право фактично не існує без публічного, оскільки публічне право покликане охороняти і захищати приватні відносини. Приватне право ґрунтується на публічному. Зважаючи на те, що цивільне право є галуззю приватного права, воно містить норми, які захищають публічні інтереси [1, с. 368].

Цивільне право, впливаючи на поведінку своїх суб'єктів, з необхідністю має враховувати можливий ризик їх антисоціальної поведінки. Тому відповідні вимоги, спрямовані на забезпечення публічних інтересів, передбачалися нормами цивільного права протягом його розвитку.

Розвиток цивільного права та розширення в цивільному законодавстві цивільно-правових засобів охорони публічних інтересів призвів до того, що сьогодні суб'єкти цивільно-правових відносин можуть забезпечувати свої приватні інтереси лише у певних соціальних обмеженнях, що проявляються шляхом заборони чи обмеження певних видів їх дій (бездіяльності), покладання на них обов'язків активного типу, а також ліквідації наслідків антисоціальної поведінки учасників цивільно-правових відносин цивільно-правовими засобами захисту та відповідальності.

Так, М. Стефанчук вважає, що публічний інтерес, як така, що об'єктивно існує, закріплена в нормах права й усвідомлена потреба, яка має публічний (загальний, суспільний, груповий тощо) характер і яка на підставі, в порядку й у спосіб, визначені законом, та в разі, що таке обмеження допустиме і необхідне в демократичному суспільстві, може обмежувати приватний інтерес окремих осіб і віднаходить свою реалізацію (здійснення) у вмотивованій юридичній діяльності, в результаті чого виникають, змінюються, припиняються, призупиняються, поновлюються відповідні правові відносини [12, с. 161].

При цьому послідовна поява у цивільному законодавстві норм, які запроваджували такі обмеження, була зумовлена особливостями соціально-економічного стану держави та суспільства у той чи інший історичний період. Саме тому протягом розвитку цивільного права склад закріплюваних ним заходів охорони публічних інтересів не залишався незмінним. Проте, фактично здійснювана нормами цивільного права охорона публічних інтересів не применшує його якостей як галузі приватного права, оскільки в основі такої охорони лежить цивільно-правовий метод впливу на суспільні відносини, що становлять предмет цієї галузі права.

Проблема антисоціальної поведінки, дії учасників цивільного обігу, що порушують суспільні інтереси і негативно позначаються на суспільстві, є проблемою реалізації приватних інтересів за рахунок применшення публічних, заподіяння їм шкоди. Звідси зворотна реакція: послаблення внаслідок цього стійкості та стабільності цивільного обігу призводить до порушення приватних інтересів

есів добросовісних учасників. Отже, питання про ієрархію приватних та публічних інтересів у цивільному праві не може бути вирішено однозначно.

Як зазначає М. Бліхар, потрібно шукати розумний компроміс між приватним, державним і публічним інтересами для забезпечення розвитку правової демократії в державі в тому сенсі, щоб приватний інтерес не поглинувся повністю державним чи публічним, оскільки державний чи публічний інтерес, як правило, має більше правових і владних важелів для своєї реалізації. Це можливо лише після суспільного їхнього узгодження та закріплення правового балансу і статусів внаслідок активної взаємодії суб'єктів суспільних відносин на основі правової рівності [5, с. 42].

При цьому питома вага імперативних норм у цивільному праві, а також співвідношення презумпцій диспозитивності та імперативності цивільно-правового регулювання та впливу на суспільні відносини з метою охорони публічних інтересів повинні визначатися багаторівневим характером публічного інтересу та бути обумовлені необхідністю забезпечення міцного правопорядку в цивільному обігу та вирішення важливих соціальних завдань.

Висновки. Отже, під публічним інтересом в цивільному праві необхідно розуміти певну, визнану державою і забезпечену правом, потребу соціальної спільноти, яка знайшла своє законодавче закріплення в актах публічно-правового законодавства у формі відповідних імперативних приписів, що спрямовані на забезпечення стабільної соціальної, економічної та політичної життєдіяльності держави.

Публічний інтерес є об'єктивною категорією, яка спрямована на свідомий і бажаний результат, благо, користь суспільства, збереження та розвиток його суб'єктів, змістом якої є потреба, що носить соціальний характер.

Багатогранність публічного інтересу як об'єкта цивільно-правової охорони є об'єктивно обумовленою і впливає з необхідності створення умов для забезпечення безпеки, стійкості та поступального розвитку як держави і суспільства в цілому, так і цивільного обігу зокрема із забезпечення приватного і публічного інтересів у правовій сфері.

Специфіка цивільно-правового впливу на суспільні відносини з метою охорони публічних інтересів проявляється у особливому змісті цивільно-правових обмежень і заборон, які додатково можуть звужувати передбачені законом межі здійснення конкретних

суб'єктивних прав та забезпечення приватних інтересів, діють протягом встановленого періоду часу та об'єктивно зумовлені нагальними соціально значущими потребами, підтриманими громадянським суспільством і визнаними державою.

Література:

1. Бабецька І. Поняття публічного інтересу у цивільному праві України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки* № 865. 2017. С. 366–372.
2. Берестова І. Е. Захист публічних інтересів учасників цивільних відносин: взаємозв'язок цивільного судочинства і конституційного провадження: дис. ...док-ра юрид. наук: 12.00.02 та 12.00.03. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, Київ, 2019. 510 с.
3. Берестова І. Е. Прояв категорії «публічний інтерес» в цивільному судочинстві. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 6. том 4. 2017 С. 30–36.
4. Білан О. П. Правочини, які порушують інтереси держави і суспільства, його моральні засади в цивільному законодавстві України: дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.03. Інститут держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України, Київ, 2021. 219 с.
5. Бліхар М. Адміністративно-правові засоби захисту публічного інтересу. *Юридичний вісник*. 2021. № 3. С. 41–48.
6. Гуняк О.Я. Приватний та публічний інтереси в праві: сучасний стан і перспективи подальшого дослідження. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 181–194.
7. Гуняк О.Я. Юридичні конструкції приватного та публічного інтересів у праві. *Матеріали науково-теоретичної конференції «Кафедра теорія держави та права: етапи становлення та перспективи розвитку»* / Редкол.: А.М. Завальний, Н.В. Лазнюк, Д.О. Тихомиров. К.: НАВС, 2016. 198 с.
8. Кубко А. Є. Державні інтереси у правовій системі України: деякі теоретичні питання. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 2 (68). С. 14–19.
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес). Справа N 1-10/2004. Рішення Конституційного С... | від 01.12.2004 № 18-рп/2004 (rada.gov.ua)
10. Савченко С.В. Співвідношення приватних і публічних інтересів: досвід України. *Форум права*. 2013. № 3. С. 520–528. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_3_87.
11. Солдатенко С. В. Правовий інтерес: загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.01. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2014. 20 с.
12. Стефанчук М. М. Діяльність прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді: проблеми теорії та практики: монографія. Київ: Ін Юре, 2016. 500 с.
13. Хамходера О.П., Піть І.Ю. Суб'єктивний публічний інтерес: теорія та прикладні перспективи. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2021. № 1(35). С. 27–39.
14. Чепис О.І. Юридична природа інтересів у праві інтелектуальної власності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 5. С. 144–147.

References:

1. Babetska I. (2017). Poniattia publichnoho interesu u tsyvilnomu pravi Ukrainy. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika". Seriya: Yurydychni nauky № 865. S. 366–372.
2. Berestova I. E. (2019). Zakhyst publichnykh interesiv uchasnykiv tsyvilnykh vidnosyn: vzaiemozviazok tsyvilnoho sudochynstva i konstytutsiynoho provadzhennia: dys....dok-ra yuryd. nauk: 12.00.02 ta 12.00.03. Naukovo-doslidnyi instytut pryvatnoho prava i pidpriemnytstva imeni akademika F. H. Burchaka NAprN Ukrainy, Kyiv. 510 s.
3. Berestova I. E. (2017). Proiaiv katehorii «publichnyi interes» v tsyvilnomu sudochynstvi. Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava. Vypusk 6. tom 4. S. 30–36.
4. Bilan O. P. (2021). Pravochyny, yaki porushuiut interesy derzhavy i suspilstva, yoho moralni zasady v tsyvilnomu zakonodavstvi Ukrainy: dys. ...kand. yuryd. nauk. 12.00.03. Instytut derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy, Kyiv. 219 s.
5. Blikhar M. (2021). Administratyvno-pravovi zasoby zakhystu publichnoho interesu. Yurydychnyi visnyk. № 3. С. 41–48.
6. Huniak O.Ia. (2016). Pryvatnyi ta publichnyi interesy v pravi: suchasnyi stan i perspektyvy podalshoho doslidzhennia. Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav. № 3. S. 181–194.
7. Huniak O.Ia. (2016). Yurydychni konstruktсии pryvatnoho ta publichnoho interesiv u pravi. Materialy naukovo-teoretychnoi konferentsii «Kafedra teoriia derzhavy ta prava: etapy stanovlennia ta perspektyvy rozvytku» / Redkol.: A.M. Zavalnyi, N.V. Lazniuk, D.O. Tykhomirov. K.: NAVS. 198 s.

8. Kubko A. Ye. (2020). Derzhavni interesy u pravovii systemi Ukrainy: deiaiki teoretychni pytannia. Derzhava ta rehiony. Serii: Pravo. № 2 (68). S. 14–19.
9. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 50 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo ofitsiinoho tlumachennia okremykh polozhen chastyny pershoi statti 4 Tsyvilnogo protsesualnogo kodeksu Ukrainy (sprava pro okhroniuvanyi zakonom interes). Sprava N 1-10/2004. Rishennia Konstytutsiinoho S... | vid 01.12.2004 № 18-rp/2004 (rada.gov.ua)
10. Savchenko S.V. (2013). Spivvidnoshennia pryvatnykh i publichnykh interesiv: dosvid Ukrainy. Forum prava. № 3. S. 520–528. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_3_87.
11. Soldatenko S. V. (2014). Pravovyi interes: zahalnoteoretychna kharakterystyka: avtoref. dys. ...kand. yuryd. nauk. 12.00.01. Natsionalnyi yurydychnyi universytet imeni Yaroslava Mudroho, Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Kharkiv. 20 s.
12. Stefanchuk M. M. (2016). Diialnist prokuratury shchodo predstavnytstva interesiv hromadianyna abo derzhavy v sudi: problemy teorii ta praktyky: monohrafiia. Kyiv: In Yure. 500 s.
13. Khamkhodera O.P., Pit I.Iu. (2021). Subiektyvnyi publichnyi interes: teoriia ta prykladni perspektyvy. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: «Iurydychni nauky». № 1 (35). S. 27–39.
14. Chepys O. I. (2019). Yurydychna pryroda interesiv u pravi intelektualnoi vlasnosti. *Porivnialno-analitychne pravo*. № 5. S. 144–147.

УДК 342:351]:321

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.4.5>**Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО**

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії права та конституціоналізму, Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», вул. Князя Романа, 1/3, м. Львів, Україна, 79005, bogdana_m2008@ukr.net

ORCID: 0000-0003-1514-8131**Bohdana MELNYCHENKO**

Doctor of Juridical Sciences, Professor, Professor at the Department of Theory of Law and Constitutionalism, Institute of Jurisprudence, Psychology and Innovative Education of Lviv Polytechnic National University, 1/3, Knyazya Romana str., Lviv, Ukraine, 79005, bogdana_m2008@ukr.net

ORCID: 0000-0003-1514-8131

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

PUBLIC MANAGEMENT AS A FORM OF IMPLEMENTATION OF PUBLIC POWER

У статті розкрито сутність публічного управління як форми реалізації публічної влади. Встановлено, що поняття «управління» за змістом доволі близьке до поняття «влада». Констатовано, що наприкінці XX – на початку XXI ст. докорінно змінилася концепція влади. Визначальним критерієм для таких змін став перехід від «державоцентристської ідеології», за якою людина сприймається як «підвладний об'єкт», до так званої людиноцентристської ідеології, згідно з якою держава повинна, умовно кажучи, «служити» інтересам громадян (тобто діяти на благо людини). Усе це привело до потреби перегляду правової категорії «державна влада» та застосування нового правового поняття «публічна влада». Наголошено, що йдеться не про зникнення категорії «державна влада», а про її заміщення місткішим терміном «публічна влада», одним зі складових елементів якого залишається державна влада. З'ясовано, що у конституціях переважної більшості сучасних держав закріплено принцип поділу влади, згідно з яким державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Зазначено, що кожна з трьох влад – законодавча, виконавча та судова – реалізується у властивій лише їй формі. Для законодавчої влади – це законотворчість; для виконавчої влади – публічне управління; для судової влади – правосуддя. Зроблено висновок про те, що публічне управління – це одна із форм прояву публічної влади, в основу якої покладено принцип народного суверенітету, що проголошує народ його носієм і єдиним джерелом влади, здійснюється в інтересах і з метою задоволення потреб усього суспільства. Серед основних ознак публічного управління виокремлено такі: є формою прояву публічної влади; в його основу покладено принцип народного суверенітету, який проголошує народ носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в суспільстві; здійснюється в інтересах і з метою задоволення потреб усього суспільства.

Ключові слова: публічний, управління, влада, публічна влада, публічне управління.

The article reveals the essence of public management as a form of implementation of public power. It has been established that the concept of «management» is quite close to the concept of «power» in terms of content. It was established that at the end of the 20th – at the beginning of the 21st century, the concept of power changed radically. The decisive criterion for such changes was the transition from the «state-centric ideology», according to which a person is perceived as a «subordinate object», to the so-called human-centric ideology, according to which the state should, relatively speaking, «serve» the interests of citizens (that is, act for the good person). All this led to the need to revise the legal category «state power» and apply the new legal concept «public power».

It is emphasized that it is not about the disappearance of the category «state power», but about its replacement by the more comprehensive term «public power», one of the constituent elements of which remains state power. It was found that the constitutions of the vast majority of modern states enshrine the principle of separation of powers, according to which state power is exercised on the basis of its division into legislative, executive and judicial. It is noted that each of the three powers – legislative, executive and judicial – is implemented in its own unique form. For the legislative power, this is law-making; for the executive power – public management; for the judiciary – justice. It was concluded that public management is one of the forms of manifestation of public power, which is based on the principle of people's sovereignty, which declares the people to be its bearer and the only source of power, carried out in the interests and with the aim of meeting the needs of the entire society. Among the main features of public management, the following are highlighted: it is a form of manifestation of public power; it is based on the principle of popular sovereignty, which declares the people to be the bearer of sovereignty and the only source of power in society; is carried out in the interests and in order to meet the needs of the entire society.

Key words: public, management, power, public power, public management.

Постановка проблеми. Розвиток вітчизняної адміністративно-правової доктрини, реалізація процесів європейської інтеграції та організації діалогу щодо членства ЄС зумовили використання у науковій, правотворчій та правозастосовчій площині нових понять і категорій, які доповнюють та збагачують категоріальний апарат юридичної науки. Їх використовують для позначення нових явищ і фактів. Серед таких, зокрема, категорія «публічне управління» [1, с. 7]. Усе це вказує на актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань, що стосуються влади, управління, зокрема, публічного управління, приділяли увагу багато іноземних та українських науковців, зокрема: В. Авер'янов, О. Бандурка, В. Бевзенко, Р. Калюжний, Т. Карабін, Ю. Ковбасюк, В. Колпаков, Р. Мельник, О. Оболенський, С. Чернов, А. Шевченко та інші.

Мета статті – розкрити сутність публічного управління як форми реалізації публічної влади.

Виклад основного матеріалу. Зазвичай дослідження будь-яких процесів та явищ потребує звернення до етимологічних даних. Відтак, задля розкриття сутності публічного управління як форми реалізації публічної влади звернімося до етимології слів «публічний», «управління» та «влада».

У широкому розумінні до сфери публічного можна віднести все, що пов'язане з нацією, державою, суспільством, а також все, що знаходиться у бінарній опозиції до поняття «приватний» [2].

Словники іншомовних слів визначають слово «публічний» (лат. *publicus* – суспільний, народний) як: відкритий, гласний, суспільний [3, с. 560]; той, що відбувається у присутності публіки, слухачів; прилюдний [4, с. 572].

Сучасний тлумачний словник української мови також подає кілька значень слова «публічний»: 1) який відбувається в присутності публіки, людей; прилюдний, привселюдний, гласний, відкритий; 2) призначений для широкого відвідування, користування; громадський, загальний, загальнодоступний [5].

Щодо управління, то в найзагальнішому вигляді це поняття визначають як комплекс необхідних засобів впливу на групу, суспільство або його окремі ланки з метою їх упорядкування, збереження якісної специфіки, удосконалення і розвитку. Процеси управління реалізуються там, де відбувається спільна діяльність людей для досягнення певних цілей [6, с. 16].

Варто зауважити, що багатоаспектність такого складного суспільного явища, як «управління» зумовлює наявність у спеціальних наукових і навчальних виданнях численних визначень цього поняття. Одночасно звернемо увагу на те, що вони не є суперечливими, їх різноманітність залежить від позиції конкретного автора, аспекту, вибраного як пріоритетний. Узагальнюючи всі наявні варіанти визначення поняття «управління», виокремимо найвживаніші підходи до його розуміння, а саме: «наука, практика, мистецтво» [7, с. 6]; «невід'ємна властивість всіх організованих систем різної природи, що забезпечує їх самозбереження і саморозвиток» [8, с. 75]; «діяльність суб'єкта, яка має прояв у цілеспрямованому, організуючому впливі на об'єкт управління та яка здійснюється з метою приведення його у бажаний для суб'єкта стан» [9, с. 9]; «процес взаємодії сторін, при якому одна з них чинить вплив на другу, друга ж виявляється здатною сприйняти такий вплив і будувати свою поведінку відповідним чином» [6, с. 21].

Також зауважимо, що усвідомлення виняткової ролі управління в розвитку суспільства привело у ХХ ст. до появи великої кількості наукових праць, у яких автори намагалися з'ясувати зміст цього складного явища. Результатом стало виокремлення певних «шкіл»: наукового управління; класичної або адміністративної; людських відносин; соціальних систем; емпіричної; математичної теорії прийняття рішень; наук про поведінку, а також підходів до розуміння проблем управління – процесного, системного та ситуативного [10, с. 8].

Поняття «управління» за змістом доволі близьке до поняття «влада». Воно, як і влада, є внутрішньо притаманне людському суспільству, оскільки його виникнення і розвиток зумовлені потребою в упорядкуванні соціальних відносин та умов існування суспільного життя.

Етимологічно слово «влада» (лат. – *potestas*, *auctoritas*, *imperium*) можна розглядати як здатність і можливість того, хто нею володіє до здійснення керівництва, управління [8, с. 139].

Поняття влади дуже широке, а тому може розглядатись на різних рівнях пізнання. Йдеться про державне, політичне, економічне, духовне та інше панування над людьми. Можемо розуміти, що влада – це реальна й легальна здатність державних або інших управлінських органів, осіб, органів та установ, які мають відповідні повноваження втручатися у хід подій, здатність, право

і можливість систем, органів, установ та осіб за допомогою права, волі, авторитету, примусу тощо розпоряджатися, впливати на конкретних людей, інститути, спільноти [11].

Різноманітні теоретичні уявлення про владу роблять акцент на її різноманітних сторонах і аспектах [12, с. 133]. Вітчизняні вчені (Е. Афонін, Я. Бережний, О. Валевський) у широкому, соціально-філософському розумінні визначають владу як здатність і можливість для окремих людей, груп, сил (суб'єктів влади) справляти визначальний вплив на діяльність інших людей, людських спільнот, на життєдіяльність суспільства (об'єктів влади) за допомогою знарядь влади – економічних, юридичних, ідеологічних, моральних та інших засобів [13, с. 28–29].

О. Бандурка, О. Безпалова, О. Джафарова вважають, що влада є специфічним засобом, який забезпечує підпорядкування волі керованих волі керуючих. Так відбувається вольове регулювання поведінки людей, а в умовах державної організації громадського життя забезпечується необхідне втручання державної влади в соціальні відносини [6, с. 19].

А. Слободянюк, І. Зубар зазначають, що влада як суспільне явище відображає об'єктивну потребу розвитку суспільства, його організації та регуляції. Влада – це необхідний і незамінний механізм регулювання життя всього суспільства і збереження його єдності [14].

Р. Калюжний говорить про владу як необхідний засіб регулювання соціальних процесів. На думку вченого, вона формує єдину організаційно-управлінську волю, яка відповідає публічним інтересам, і забезпечує створення соціального порядку, демократичних основ життя суспільства [15, с. 88].

В. Мельник стверджує, що сутністю влади є вольові відносини (керування (панування) – підкорення). Тому цілком очевидним є те, що влада припускає верховенство, монопольне право суб'єкта приймати рішення («авторитетні рішення»), обов'язкові та значущі для об'єкта, і спроможність забезпечувати виконання прийнятих зобов'язань, тобто контролювати об'єкт [8, с. 139–140].

Загалом, осмислюючи феномен влади, ми повинні визнавати, що влада виявляється невиокремленою від таких понять, як вплив, примус, управління, детермінація, сила, причина, соціальний контроль, панування, політична система тощо [12, с. 133].

Водночас відомо, що наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. докорінно змінилася концепція

влади [16]. Визначальним критерієм для таких змін став перехід від «державоцентристської ідеології» (відносини «влади – підкорення»), за якою людина сприймається як «підвладний об'єкт», до так званої людиноцентристської ідеології, згідно з якою держава повинна, умовно кажучи, «служити» інтересам громадян (тобто діяти на благо людини) – усебічно забезпечувати пріоритет її прав, свобод та законних інтересів [17].

Усе це привело до потреби перегляду правової категорії «державна влада» та застосування нового правового поняття «публічна влада». Водночас, як цілком справедливо зазначають вчені, йдеться не про зникнення категорії «державна влада», а про її заміщення місткішим терміном «публічна влада», одним зі складових елементів якого залишається державна влада [18, с. 16].

Юридична енциклопедія публічну владу визначає як суспільно-політичну владу, народовладдя, а основними її видами відповідно: владу народу як безпосереднє народовладдя, безпосередню демократію (вибори, референдуми тощо); державну владу (законодавчу, виконавчу, судову); місцеве самоврядування – місцеву публічну владу, що здійснюється, зокрема, територіальними громадами, представницькими органами місцевого самоврядування (радами), виконавчими органами рад, сільськими, селищними і міськими головами тощо. Термін «публічна влада» ототожнюють з терміном «народовладдя» [19, с. 196].

У науковій літературі спостерігаємо доволі гострі дискусії на предмет виокремлення її внутрішніх елементів. Йдеться про те, що в одних випадках під публічною владою розуміють виключно державну владу, в інших згадують про політичну владу, яка охоплює собою усі прояви публічної влади [20].

Наприклад, Є. Міщук та О. Лісевич зазначають, що термін «публічна влада» пов'язується із діяльністю уряду та органів управління на національному, регіональному та місцевому рівнях, а також стосується дій фізичних та юридичних осіб при виконанні ними публічних функцій [21, с. 119].

Г. Чапала стверджує, що публічна влада завжди передбачає можливість домінування однієї частини відповідної соціальної спільноти (більшості) над іншою її частиною, що утворює меншість. Таке домінування, на думку вченого, варто розуміти не як примус або придушення, що утворюють найпростіші та найнегативніші його форми, а у широкому контексті – як необхідність співвіднесення інтересів окремого індивіда, або невеликої

групи індивідів, з інтересами більшості [22, с. 114].

В. Мельник зазначає, що публічна влада є вторинною (похідною) категорією від суверенітету народу як джерела будь-якої форми владного утворення й інтереси народу повинні реально втілюватися у діяльності всіх суб'єктів публічної влади [8, с. 141].

Слушною є думка А. Шевченка, котрий зазначає, що демократична держава передбачає існування відповідної моделі організації влади, в основу якої покладено принцип народовладдя, що забезпечує реальні можливості реалізації народом належної йому влади на всіх рівнях, засоби впливу на політику держави, яку здійснюють органи публічної влади, на відповідність діяльності органів влади суверенній волі народу та їх змінність. Автор стверджує, що про наявність демократичного політичного режиму можна говорити лише в тому випадку, коли вся система публічної влади відповідає цим вимогам. Йдеться як про вищий (загальнодержавний) рівень організації влади, так і про регіональний та, безумовно, місцевий [23, с. 73].

З огляду на зазначене вище, можемо визначити зміст публічної влади. Вона виступає вольовим вираженням інтересів суспільства (народу в демократичних країнах) чи окремих інтересів певних груп (в авторитарних чи псевдодемократичних країнах) у діяльності органів влади, установ, організацій та їх посадових осіб [24, с. 54]. До ознак, притаманних публічній владі, на нашу думку, доцільно віднести такі: спрямована на виконання суспільних завдань і функцій; функціонує через відповідні публічні інститути; легітимна; має апарат, що покликаний здійснювати цю владу, відособлений від населення; об'єднує підвладних за територіальною ознакою; охоплює владою всіх осіб на відповідній території; безперервна у функціонуванні; спрямована на вирішення усіх справ суспільного значення; функціонує у правових формах [25].

Отже, публічна влада здійснюється у різноманітних формах, широким колом уповноважених на те суб'єктів. Багатоманітність форм її реалізації пов'язують із наявністю механізму держави, який складають державний механізм і суб'єкти публічної влади з особливим статусом [8, с. 140].

У контексті досліджуваного питання варто зазначити, що у конституціях переважної більшості сучасних держав закріплено принцип поділу влади, згідно з яким державна влада здійснюється на засадах її поділу

на законодавчу, виконавчу і судову. Кожна з трьох влад – законодавча, виконавча та судова – реалізується у властивій лише їй формі [18, с. 39–40]. Для законодавчої влади – це законотворчість; для виконавчої влади – публічне управління; для судової влади – правосуддя.

У науковій літературі існують різні підходи до визначення поняття публічного управління. Водночас спільною рисою усіх наукових досліджень є його розуміння як доволі складного виду діяльності, що здійснюється за допомогою численних засобів, способів, методів та процедур.

До основоположних засад категорії «публічне управління» можемо зарахувати такі концептуальні ідеї: публічне управління спрямоване на забезпечення загального блага, суспільних цінностей, цілей, інтересів і потреб; публічне управління виступає як цілісність управлінського процесу; публічне управління є системним та інституціональним; публічне управління є засобом консолідації громади та суспільства навколо бачення майбутнього громади та суспільства, національної ідеї тощо; публічне управління надає сутності управлінській діяльності через її спрямування на цінності, цілі та потреби громади і за безпосередньої причетності особи до вирішення проблем громади; суб'єкти публічної сфери є органічними складовими єдиного публічного управлінського механізму та орієнтовані на цінності, цілі, потреби громади та її окремих членів як споживачів послуг адміністративних структур публічного управління; основою оцінювання результативності та ефективності функціонування системи публічного управління та її суб'єктів є результати діяльності публічної сфери, її складових і матеріальних придатків механізму публічного управління; управлінська ланка публічного управління організована у публічну службу, яка має бути відповідальною як перед громадянами, яким служить, так і перед політичним керівництвом за реалізацію публічної політики; публічне управління спонукає до емансипації творчої активності особи, синергетики активності громади та суспільства [26, с. 7–8].

З урахуванням усього вищевикладеного, на підставі наукових напрацювань вітчизняних та іноземних учених, а також власного розуміння досліджуваного явища, вважаємо, що публічне управління – це одна із форм прояву публічної влади, в основу якої покладено принцип народного суверенітету, що проголошує народ його носієм і єдиним

джерелом влади, здійснюється в інтересах і з метою задоволення потреб усього суспільства. Серед основних ознак публічного управління виокремимо такі: 1) є формою прояву публічної влади; 2) в його основу покладено принцип народного суверенітету, який проголошує народ носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в суспільстві; 3) здійснюється в інтересах і з метою задоволення потреб усього суспільства. Перша ознака характеризує публічне управління з погляду розподілу влади, що є важли-

вою і необхідною умовою формування правової та соціально відповідальної держави, її основоположними принципом. Друга ознака обґрунтовує зміст поняття публічного управління як категорії, похідної від суверенітету народу – джерела будь-якої форми владного утворення. Тобто інтереси народу повинні реально втілюватись у діяльності всіх суб'єктів публічної влади. Третя ознака відображає основне призначення публічного управління – задоволення потреб та інтересів людини.

Література:

1. Карабін Т. О. Розподіл повноважень публічної адміністрації : монографія. Ужгород : Гражда, 2016. 296 с.
2. Кузнецов А. О. Концептуальні підходи до формування понятійного апарату в сфері публічного управління. *Державне будівництво*. Харків, 2010. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_1_7 (дата звернення: 01.08.2023).
3. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Академія наук Української РСР, 1974. 775 с.
4. Сучасний словник іншомовних слів / укл.: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2006. 789 с.
5. Сучасний тлумачний словник української мови / укл. А. М. Яковлева, Т. М. Афонська. Харків : Навчальна література, 2017. 672 с.
6. Управління органами Національної поліції України : підручник / О. М. Бандурка, О. І. Безпалова, О. В. Джафарова та ін. ; за заг. ред В. В. Сокурєнка. Харків : Стильна типографія, 2017. 580 с.
7. Мармаза О. І. Основи теорії менеджменту : навч.-метод. посібн. Харків : Планета-принт, 2015. 139 с.
8. Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід : монографія / за заг. ред. С. Чернова, В. Воронкової, В. Банаха, О. Сосніна, П. Жука-ускаса, Й. Ввайнхардт, Р. Андрюкайтене. Запоріжжя : ЗДІА, 2017. 608 с.
9. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
10. Державне управління : підручник : у 2 т. / ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін. Київ ; Дніпропетровськ : НАДУ, 2012. Т. 1. 564 с.
11. Кальниш Ю. Г., Лозинська Т. М., Тимцунок В. І. Публічне управління та адміністрування : навч. посіб. Полтава : Полтав. держ. аграр. акад., 2015. 280 с.
12. Цокур Є. Політико-правові концепції феномену політичної влади. *Право України*. Київ, 2009. № 11. С. 132–138.
13. Афонін Е. А., Бережний Я. В., Валевський О. Л. Концептуальні засади взаємодії політики й управління : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2010. 298 с.
14. Слободянук А. В., Зубар І. В. Основні теоретичні підходи до визначення сутності влади. *XLVI Науково-технічна конференція Інституту соціально-гуманітарних наук* : електронні наукові видання. 2017. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2017/paper/view/2495> (дата звернення: 01.08.2023).
15. Калюжний Р. Публічний інтерес у адміністративному праві. Національна Академія Внутрішніх Справ України. С. 85–92. URL: <http://eg.nau.edu.ua/bitstream/NAU/26547/1> (дата звернення: 01.08.2023).
16. Мінаєва І. М. Складові поняття «публічна влада». *Державне будівництво*. Харків, 2008. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2008_1_69 (дата звернення: 01.08.2023).
17. Авер'янов В. Б. Людиноцентристка ідеологія як основа реформування українського адміністративного права в умовах інтеграційного процесу. *Держава та регіони*. Запоріжжя, 2010. Вип. 2. С. 87–92.
18. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ : Ваїте, 2014. 376 с.
19. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Українська енциклопедія, 1998. Т. 5: П С. 2003. 736 с.
20. Вільгушинський М. Й. Категорія «публічна влада» у сучасній інтерпретації: нотатки до наукової дискусії. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2013. № 3. С. 8–13.
21. Міщук Є. В., Лісевич О. В. Окремі аспекти дослідження визначення сутності понять «публічна влада» та публічне управління. *Інвестиції: практика та досвід*. Київ, 2018. № 3. С. 117–120.

22. Чапала Г. В. Публічність як ознака влади – підхід до проблеми. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Харків, 2011. Вип. 22. С. 106–114.
23. Шевченко А. Є. Проблеми та перспективи реформування місцевого самоврядування в Україні. *Альманах права*. Київ, 2017. Вип. 8. С. 73–77.
24. Куян І. До питання про публічність і суверенність державної влади. *Право України*. Київ, 2009. № 11. С. 52–56.
25. Ярмиш О. Н., Серьогін В. О. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні : навч. посіб. ; за заг. ред. Ю. М. Тодики. Харків : Вид-во Нац.ун-ту внутр. справ, 2002. 672 с.
26. Оболенський О. Ю. Публічне управління: цивілізаційний тренд, наукова теорія і напрям освіти. *Публічне управління: шляхи розвитку* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 лист. 2014 року). Київ, 2014. Т. 1. С. 3–10.

References:

1. Karabin, T. O. (2016). Rozpodil povnovazhen publichnoi administratsii. [Distribution of powers of public administration] : monohrafiia. Uzhhorod : Hrazhda [in Ukrainian].
2. Kuznetsov, A. O. (2010). Kontseptualni pidkhody do formuvannia poniatiinoho aparatu v sferi publichnoho upravlinnia. [Conceptual approaches to the formation of a conceptual apparatus in the field of public administration]. *Derzhavne budivnytstvo*. Kharkiv. № 1. [in Ukrainian].
3. Slovyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words] / za red. O. S. Melnychuka. Kyiv : Akademiia nauk Ukrainsoi RSR, 1974. [in Ukrainian].
4. Suchasnyi slovyk inshomovnykh sliv [Modern dictionary of foreign words] / ukl.: O. I. Skopnenko, T. V. Tsymbaliuk. Kyiv : Dovira, 2006. [in Ukrainian].
5. Suchasnyi tlumachnyi slovyk ukrainskoi movy [Modern explanatory dictionary of the Ukrainian language] / ukl. A. M. Yakovleva, T. M. Afonska. Kharkiv : Navchalna literatura, 2017. [in Ukrainian].
6. Upravlinnia orhanamy Natsionalnoi politsii Ukrainy [Management of the bodies of the National Police of Ukraine] : pidruchnyk / O. M. Bandurka, O. I. Bezpalova, O. V. Dzhaferova ta in. ; za zah. red V. V. Sokurenka. Kharkiv : Stylina typohrafiia, 2017. [in Ukrainian].
7. Marmaza, O. I. (2015). Osnovy teorii menedzhmentu [Fundamentals of management theory]: navch.-metod. posibn. Kharkiv : Planeta-prynt. [in Ukrainian].
8. Publichne upravlinnia ta administruvannia v umovakh informatsiinoho suspilstva: vitchyzniani i zarubizhnyi dosvid [Public management and administration in the conditions of the information society: domestic and foreign experience] : monohrafiia / za zah. red. S. Chernova, V. Voronkovi, V. Banakha, O. Sosnina, P. Zhukauska, Y. Vvainkhardt, R. Andriukaitene. Zaporizhzhia : ZDIA, 2017. [in Ukrainian].
9. Kolpakov, V. K. Administrativne pravo Ukrainy [Administrative Law of Ukraine] : pidruchnyk / V. K. Kolpakov, O. V. Kuzmenko. Kyiv : Yurinkom Inter, 2003. [in Ukrainian].
10. Derzhavne upravlinnia [Governance] : pidruchnyk : u 2 t. / red. kol. : Yu. V. Kovbasiuk, K. O. Vashchenko, Yu. P. Surmin ta in. Kyiv ; Dnipropetrovsk : NADU, 2012. T. 1. [in Ukrainian].
11. Kalnysh, Yu. H., Lozynska, T. M., Tymtsunok, V. I. (2015). Publichne upravlinnia ta administruvannia [Public management and administration] : navch. posib. Poltava : Poltav. derzh. ahrar. akad. [in Ukrainian].
12. Tsokur, Ye. (2009). Polityko-pravovi konseptsii fenomenu politychnoi vlady. [Political and legal concepts of the phenomenon of political power. Pravo Ukrainy]. Kyiv, 2009. № 11. [in Ukrainian].
13. Afonin, E. A., Berezhnyi, Ya. V., Valevskiy, O. L. (2010). Kontseptualni zasady vzaiemodii polityky y upravlinnia [Conceptual foundations of the interaction of politics and management] : navch. posib. Kyiv : NADU. [in Ukrainian].
14. Slobodianiuk A. V., Zubar I. V. Osnovni teoretychni pidkhody do vyznachennia sutnosti vlady. [Basic theoretical approaches to determining the essence of power]. XLVI Naukovo-tekhnichna konferentsiia Instytutu sotsialno-humanitarnykh nauk : elektronni naukovy vydannia. 2017. [in Ukrainian].
15. Kaliuzhnyi, R. Publichnyi interes u administrativnomu pravi. [Public interest in Administrative Law]. Natsionalna Akademiia Vnutrishnikh Sprav Ukrainy. [in Ukrainian].
16. Minaieva, I. M. (2008). Skladovi poniattia «publichna vlada». [Constituent concepts of "public power"]. *Derzhavne budivnytstvo*. Kharkiv. № 1. [in Ukrainian].
17. Averianov, V. B. (2010). Liudynotsentryska ideolohiia yak osnova reformuvannia ukrainskoho administrativnoho prava v umovakh intehtatsiinoho protsesu. [People-centered ideology as a basis for reforming Ukrainian administrative law in the context of the integration process]. *Derzhava ta rehiony*. Zaporizhzhia, 2010. Vyp. 2. [in Ukrainian].
18. Melnyk, R. S., Bevzenko, V. M. (2014). Zahalne administrativne pravo [General Administrative Law] : navch. posib. / za zah. red. R. S. Melnyka. Kyiv : Vaite. [in Ukrainian].
19. Yurydychna entsyklopediia [Legal encyclopedia] : v 6 t. / redkol.: Yu. S. Shemshuchenko ta in. Kyiv : Ukrainska entsyklopediia, 1998. T. 5: P–S. 2003. [in Ukrainian].
20. Vilhushynskiy, M. Y. (2013). Katehoriia «publichna vlada» u suchasniy interpretatsii: notatky do naukovoï dyskusii. [The category "public power" in modern interpretation: notes to the scientific discussion]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Kyiv, 2013. № 3. [in Ukrainian].

21. Mishchuk, Ye. V., Lisevych, O. V. (2018). Okremi aspekty doslidzhennia vyznachennia sutnosti poniat «publichna vlada» ta publichne upravlinnia. [Separate aspects of the study of the definition of the essence of the concepts "public power" and public management]. Investytsii: praktyka ta dosvid. Kyiv. № 3. [in Ukrainian].
22. Chapala, H. V. (2011). Publichnist yak oznaka vlady – pidkhid do problemy. [Publicity as a sign of power – an approach to the problem]. Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia. Kharkiv. Vyp. 22. [in Ukrainian].
23. Shevchenko, A. Ye. (2017). Problemy ta perspektyvy reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini. [Problems and prospects of reforming local self-government in Ukraine]. Almanakh prava. Kyiv. Vyp. 8. [in Ukrainian].
24. Kuian, I. (2009). Do pytannia pro publichnist i suverenist derzhavnoi vlady. [To the issue of publicity and sovereignty of state power]. Pravo Ukrainy. Kyiv. № 11. [in Ukrainian].
25. Yarmysh, O.N., Serohin, V.O. (2002). Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia v Ukraini [State construction and local self-government in Ukraine] : navch. posib. ; za zah.red. Yu. M. Todyky. Kharkiv : Vyd-vo Nats.un-tu vnutr. Sprav. [in Ukrainian].
26. Obolenskyi, O. Yu. (2014). Publichne upravlinnia: tsyvilizatsiinyi trend, naukova teoriia i napriam osvity. [Public management: civilizational trend, scientific theory and direction of education]. Publichne upravlinnia: shliakhy rozvytku : materialy nauk.-prakt. konf. (m. Kyiv, 26 lyst. 2014 roku). Kyiv, 2014. T. 1. [in Ukrainian].

УДК 336.2:342

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.4.6>**Алла ОВЧАТОВА-РЕДЬКО**

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри права, Придунайська філія ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Клушина, 3-А, м. Ізмаїл, Україна, 68600, pravokafedrapf@gmail.com

ORCID: 0009-0008-4473-7908**Сергій БОДЕНЧУК**

старший викладач кафедри економіки та менеджменту, Придунайська філія ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Клушина, 3-А, м. Ізмаїл, Україна, 68600, menedzmentuk@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1113-3389**Вікторія ДАВИДОВА**

студентка IV курсу кафедри права, Придунайська філія ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Клушина, 3-А, м. Ізмаїл, Україна, 68600, victoriadavydova21@gmail.com

ORCID: 0009-0004-3031-1544**Alla OVCHATOVA-REDKO**

Candidate of Juridical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Law, Danube branch of Private Joint-Stock Company «Higher education institution «Interregional Academy of Personnel Management», 3a, Klushina str., Izmail, Ukraine, 68600, pravokafedrapf@gmail.com

ORCID: 0009-0008-4473-7908**Serhii BODENCHUK**

Senior Lecturer at the Department of Economics and Management, Danube branch of Private Joint-Stock Company «Higher education institution «Interregional Academy of Personnel Management», 3a, Klushina str., Izmail, Ukraine, 68600, menedzmentuk@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1113-3389**Victoria DAVYDOVA**

Student of the Department of Law, Danube branch of Private Joint-Stock Company «Higher education institution «Interregional Academy of Personnel Management», 3a, Klushina str., Izmail, Ukraine, 68600, victoriadavydova21@gmail.com

ORCID: 0009-0004-3031-1544

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПОДАТКОВОГО
КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНІ ВІХІ
ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

**ADMINISTRATIVE AND LEGAL FRAMEWORK
OF TAX CONTROL IN UKRAINE: HISTORICAL MILESTONES
AND FOREIGN EXPERIENCE**

Для вирішення поставлених завдань у статті використано такі загальнонаукові методи, як: загальнонауковий діалектичний підхід до права та соціальної реальності, застосовний відповідно до принципів цілісності, універсальності, взаємозв'язку та взаємозалежності змін. На основі вирішення завдань статті в єдиній формі здійснюється дослідження соціального змісту та правової форми.

Мета роботи. Метою статті є визначення правової природи податкового контролю, механізмів його здійснення та розробка наукових рекомендацій, спрямованих на вдосконалення вітчизняного податкового законодавства.

Методологія. Метод системного аналізу дає змогу проаналізувати взаємозв'язок, форми та методи фіскального та податкового контролю. Порівняльно-правовий підхід застосовується до порівняльної характеристики окремих аспектів діяльності органів податкового контролю в Україні, Франції, Японії, а

також норм ПК України та чинного раніше податкового законодавства. За допомогою історико-правового підходу простежено окремі аспекти зародження та становлення податкового контролю. Формально-правовий підхід використано для аналізу законодавства України, яке регулює процес податкового контролю.

Висновки. Податковий контроль діє в кожній державі і має глибоке історичне коріння. Розвиток країни значною мірою залежить від податкових надходжень до бюджету. Від своєчасності і регулярності податкових платежів залежить виконання бюджету на всіх рівнях, фінансування потреб громадян і виконання функцій держави і місцевих органів влади. Податки впливають на загальний розвиток і соціальне забезпечення країни. Під податковим контролем рекомендується розуміти сукупність прийомів, прийнятих контролюючим органом для контролю за правильністю обчислення податку, повнотою і своєчасністю сплати податку, правильністю і своєчасністю його складання.

Ключові слова: податковий контроль, зарубіжний досвід, державний контроль, правове регулювання.

To solve the tasks, the article uses such general scientific methods as: a general scientific dialectical approach to law and social reality, applicable in accordance with the principles of integrity, universality, interconnection and interdependence of changes. On the basis of solving the tasks of the article in a unified form, the study of social content and legal form is carried out.

Objective. The purpose of the article is to determine the legal nature of tax control, the mechanisms of its implementation, and the development of scientific recommendations aimed at improving domestic tax legislation.

Methodology. The method of system analysis makes it possible to analyze the relationship, forms and methods of fiscal and tax control. The comparative-legal approach is applied to the comparative characterization of certain aspects of the activities of tax control bodies in Ukraine, France, Japan as well as the norms of the PC of Ukraine and the previously effective tax legislation. With the help of a historical and legal approach, certain aspects of the origin and formation of tax control are traced. The formal-legal approach was used to analyze the legislation of Ukraine, which regulates the process of tax control.

Conclusions. Tax control operates in every state and has deep historical roots. It arises simultaneously with the collection of tax in the form of taxes, tribute, etc. The country's development largely depends on tax revenues to the budget. The implementation of the budget at all levels, the financing of citizens' needs and the performance of the functions of the state and local authorities depend on the timeliness and regularity of tax payments. Taxes affect the overall development and social security of the country. Tax control is recommended to be understood as a set of techniques adopted by the controlling body to control the correctness of tax calculation, completeness and timeliness of tax payment, correctness and timeliness of its preparation.

Key words: tax control, foreign experience, state control, legal regulation.

Постановка проблеми. Становлення сучасної української системи податкового контролю розпочалося на рубежі 1991–1992 років і триває донині. В умовах кардинальних змін податкового законодавства, особливо через ПК України, виникає необхідність переосмислення основних теоретичних положень податково-правового регулювання, у тому числі органів податкового контролю, які набули принципово нового правового змісту.

Актуальність наукового дослідження правового регулювання податкового контролю полягає також у тому, що виконання платниками податків покладених на них обов'язків залишається на низькому рівні, що, безперечно, знижує прибутковість платників податків, бюджету, що в свою чергу негативно впливає на якість виконання покладених на них функцій держави.

Для вирішення вищезазначених питань необхідно мати чітке уявлення про правову природу та складові категорії «податковий контроль». Крім того, існує нагальна потреба в деталізуванні законодавчого положення щодо механізму дії цього правового явища, що забезпечить належне формування грошових фондів, насамперед державного та місцевих бюджетів України.

Метою статті є визначення місця податкового контролю в системі державного контр-

олю, визначення системи органів податкового контролю та дослідження деталей правового статусу ДПС України, також аналіз зарубіжного досвіду діяльності податкового контролюючого органу та обґрунтування можливості його використання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Податковий контроль діє в кожній державі і має глибоке історичне коріння. Він виникає одночасно зі стягненням податку у вигляді податей, данини тощо. Сучасні системи контролю оподаткування, такі як податки та збори, пройшли довгий шлях у своєму становленні, а потім регулювання та законодавчий нагляд. За словами Ю.О. Соловйової, розвиток податкового контролю в Україні (до визнання її незалежності) пройшов три етапи, кожен з яких мав ті чи інші характерні риси, а саме: період Київської Русі, правління Петра I і третій етап, пов'язаний з переходом до НЕПу [15]. Вважаємо, що історію становлення податкового контрольного нагляду та законодавчого нагляду можна поділити на три етапи: дореволюційний, радянський та український.

Ми зупинимося на основних віхах регулювання податкових служб та законодавства від незалежності України до сьогодення.

Після здобуття незалежності Україна спробувала створити свою незалежну податкову

систему, тобто чітку організацію сплачувати податки, збори та інші обов'язкові платежі.

Податкова система України включає в себе систему оподаткування (суб'єкти і об'єкт оподаткування, податкова ставка, джерело сплати податків і зборів) та контролюючі органи. Що стосується контролюючих податкових органів, то необхідність їх створення зумовлена необхідністю впровадження перевірки про сплату зборів і, при необхідності, про примус щодо їх сплати.

Органи податкового контролю, незалежно від порядку їх утворення, функціонують відповідно до норм чинного податкового законодавства. Основним завданням податкових органів є контроль за дотриманням вимог податкового та валютного законодавства, достовірністю обчислення, повнотою сплати податків і внесків до бюджетів усіх рівнів.

Саме з прийняттям Закону Української РСР «Про систему оподаткування» від 25.06.1991 р. № 251–ХІІ було визначено принципи побудови системи оподаткування в Україні, податки і збори (обов'язкові платежі) до бюджетів та до державних цільових фондів, права, обов'язки і відповідальність платників, а також ст. 20 окреслені контрольні функції податкових органів та відповідальність суб'єктів господарювання за порушення правил оподаткування. Цей документ мав юридичну силу протягом 20 років, він постійно зазнавав змін і доповнень і втратив чинність з 01.01.2011 р., тобто з прийняттям Податкового кодексу України (ПКУ). На нашу думку, нормативно-законодавче забезпечення податкового контролю в Україні можна умовно поділити на три періоди: 1991–1995, 1996–2009, 2010 і дотепер.

Перший період адміністративно-законодавчого регулювання податкового контролю є перехідним періодом, коли він був потрібен Україні для створення власної системи податкового контролю. Діяльність податкових органів регулювалася крім вище наведених актів цілою низкою інших законодавчих актів.

Другий етап законодавчого регулювання податкового контролю почався у 1996 р. і тривав до прийняття ПКУ. До набуття чинності ПКУ, процедури податкового контролю регламентувалися підзаконними нормативними правовими актами (інструкціями, наказами, методичними рекомендаціями, листами тощо). Важливими документами 1996 р. щодо регулювання податкового контролю було видання двох Указів Президента України «Про утворення Державної податкової адміністрації України та місцевих державних податкових адміністрацій» від 22.08.1996 р.

та «Питання державних податкових адміністрацій» від 30.10.96 р., якими регламентовано модернізацію податкової служби України. Основною принциповою особливістю для органів державної податкової служби було те, що Державна податкова адміністрація України стала центральним органом виконавчої влади, тобто вийшла з юрисдикції Міністерства фінансів України, а державні податкові адміністрації в областях, районах, містах і районах у містах – самостійними одиницями, які не входять до складу місцевих державних адміністрацій.

Важливим регулюючим документом для податкового контролю стало прийняття Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21.12.2000 р. № 2181–ІІІ, яким встановлено порядок погашення податкових зобов'язань, нарахування і сплати пені, визначено процедуру оскарження дій органів стягнення та регламентовано дії контролюючих податкових органів. Станом на 2010 р. регулювання податкових правовідносин забезпечували близько 5000 нормативно-правових актів, зокрема 528 законів, 153 укази Президента, 453 постанови Верховної Ради, 19 Декретів Кабінету Міністрів, більше 1000 постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів, близько 2000 нормативно-правових актів міністерств і відомств України [3, с. 209]. Крім того, часті зміни та доповнення до нормативних актів у сфері оподаткування та контролю спонукали до прийняття цілісного нормативно-правового акта, який регулював би усі аспекти правовідносин, пов'язаних із справлянням та контролем податків і зборів в Україні.

Третій етап законодавчого забезпечення податкового контролю припадає на 2010 р., коли було прийнято ПКУ і триває до теперішнього часу.

Розвиток країни значною мірою залежить від податкових надходжень до бюджету. Від своєчасності і регулярності податкових платежів залежить виконання бюджету на всіх рівнях, фінансування потреб громадян і виконання функцій держави і місцевих органів влади. Податки впливають на загальний розвиток і соціальне забезпечення країни. Важливим заходом забезпечення надходження податків до бюджетів усіх рівнів є податковий контроль, у тому числі й за рахунок примусового стягнення у платників сум, прихованих від оподаткування, є податковий контроль. Однією з проблем українського податкового законодавства до 2011 року була відсутність законодавчого закріплення терміну «податко-

вий контроль». Тому це поняття можна було використовувати лише згідно з визначеннями провідних фахівців у цій галузі [10, с. 356].

У Податковому кодексі України під податковим контролем розуміють заходи контролюючого органу щодо контролю за правильністю обчислень, повнотою і своєчасністю сплати податків і зборів, додержанням законодавства, що регулює систему обігу готівки, розрахунково-касову операцію, патенти, ліцензії та інше законодавство, нагляд за дотриманням якого делеговано контролюючим органам [1].

Це визначення є певною мірою недосконалим, оскільки воно не включає важливу функцію податкових органів у здійсненні процедур податкового контролю, а саме правильне складання та своєчасне подання податкових декларацій (розрахунків).

Податковий контроль має захисно-профілактичний характер [11, с. 224]. Безпека податкового контролю проявляється в тому, що здійснення податкового контролю може стримувати заходи щодо ухилення від сплати податків та ухилення від оподаткування та забезпечити надходження податків до бюджету. Превентивний характер податкового контролю полягає в тому, щоб заохотити платників податків правильно сплачувати податки, оскільки за наявності податкового контролю платники податків очікують, що несплачений податок матиме небезпечні фінансові санкції в бюджеті через перевірки та, як наслідок, ухилення від сплати податків. Тобто через податковий контроль платники стають серйознішими.

Суб'єкти податкового контролю поділяються на три категорії:

1. Суб'єкти контролю: юридична особа, фізична особа-громадянин, фізична особа-підприємець, податковий агент.

2. Контролюючий суб'єкт. Відповідно до статті 41 Податкового кодексу України [1] контролюючими органами, які можуть здійснювати заходи податкового контролю, є: Державна податкова служба – щодо податків, сплачених до бюджету та державних цільових фондів, а також у зв'язку з законодавством, контроль за дотриманням якого делеговано до державного органу податкової служби; митні органи – щодо митних зборів, акцизного збору, податку на додану вартість та інших податків відповідно до податкового законодавства при ввезенні (пересиланні) товарів і предметів на митні території або з митних територій чи спеціальних територій України (Територіальне вивезення (пересилання) товарів і предметів).

3. Допоміжні суб'єкти: перекладачі, свідки, експерти, поняті, бюро технічної інвентаризації (БТІ), товарні біржі та ін.

Порядок здійснення методу інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності державних органів податкової служби визначено главою сьомою Податкового кодексу України. Процедури податкового контролю, бухгалтерського обліку, інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів державної податкової служби, перевірки та контролю за додержанням законодавства, контроль за якими покладено на контролюючі органи в порядку, встановленому законами України у відповідній сфері правовідносин [14, с. 224].

Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів державної податкової служби – це комплекс заходів щодо збору, обробки та використання інформації, необхідної для виконання завдань і функцій, покладених на них.

Розуміння необхідності створення сприятливого податкового середовища в Україні потребує дослідження проблем і перешкод у плануванні, організації та здійсненні податкового контролю, а також оцінки їх ефективності, яка здійснюватиметься в межах запропонованих критеріїв – навантаження, доступність, ефективність і економічність. В Україні давно спостерігається інша тенденція. Значна частка підприємств не дотримується нормативних документів та ухиляється від сплати податків при здійсненні господарської діяльності, що призводить до накладення штрафів державними контролюючими органами під час перевірок господарської діяльності. Нерідко ці непорозуміння виникають через подвійне тлумачення великої кількості нормативних документів щодо здійснення підприємницької діяльності, в тому числі податкового законодавства. Захищаючи ці порушення, компанії часто вказують на значний тиск з боку держави [13, с. 550].

Часто проблема полягає не в частоті податкових перевірок, а в розмірі неправомірних штрафів, накладених на підприємців. Суми, які підприємства змушені платити за формальні помилки, які не впливають на виконання їхніх податкових зобов'язань, є серйозною перешкодою для малих та середніх підприємств.

Історично ухилення від сплати податків відбувалося і розвивалося одночасно з виникненням оподаткування і формуванням податкових систем у всьому світі. Одним із перших, хто дослідив причини ухилення від сплати податків і запропонував шляхи їх вирішення,

був англійський учений, економіст і державний діяч – В. Петті (XVII ст.) [6, с. 918].

Загалом ухилення від сплати податків можна розглядати у двох аспектах:

а) ненавмисне – ненавмисне ухилення від сплати податків пов'язане з незнанням, нерозумінням (неправильним розумінням) певних норм податкового законодавства, що має суперечливий зміст; відсутність об'єктивної можливості ознайомитися з ними, в окремих нормах податкового законодавства наявність технічних помилок;

б) умисне – означає наявність наміру отримати фінансову та іншу вигоду від несплати податків, тобто це свідомі та навмисні дії (бездіяльність), які призводять до порушення податкового законодавства.

Ухилення від державного контролю за фінансово-господарською діяльністю корпоративних структур призводить до тіньової економіки або нелегального бізнесу, а також ухилення від сплати податків [2].

На цьому етапі фінансовому управлінню необхідно запобігти неплатоспроможності та ухиленню від оподаткування юридичних осіб, забезпечити добровільну сплату юридичними особами податків.

Водночас, щоб зменшити масштаби ухилення від сплати податків, необхідно ретельно коригувати податкове законодавство відповідно до необхідності забезпечення прозорості та уникнення податкової дискримінації, збільшуючи можливість виявлення ухилення від сплати податків, насамперед, шляхом аналізу діяльності посередників, які діють сьогодні. Створення граничних податків багаторазово зменшує вартість ухилення платників податків. Ще один спосіб мінімізувати цю проблему – виховувати патріотизм у платників податків, даючи їм зрозуміти, що вони зобов'язані підтримувати країну, сплачуючи податки [9, с. 166].

Прагнення створити ефективну податкову систему в нашій державі спонукає нас вивчати зарубіжний досвід організації податкового контролю з метою пошуку найбільш обґрунтованих ідей, підходів і методів реалізації та визначення перспектив їх застосування у вітчизняній податковій практиці. Це дозволить не лише використати цінний досвід побудови перевірених часом механізмів податкового контролю, а й уникнути помилок у цій сфері, попередити порушення прав і свобод платників податків, дефіцит бюджету та інші негативні наслідки [8, с. 16].

Необхідними характеристиками будь-якої високорозвиненої системи контролю є дотриманням податкового законодавства є:

– створення структури податкового департаменту, з акцентом на визначення категорій платників податків та чітку та прозору вертикаль відповідальності всередині департаменту;

– ефективна співпраця з громадськістю, в тому числі ознайомлення з податковим законодавством, допомога в заповненні декларацій тощо;

– наявність дієвої системи відбору платників податків для проведення перевірок, яка дає змогу вибрати оптимальний спосіб використання обмежених кадрових і матеріальних ресурсів податкового органу;

– ефективність податкових перевірок з мінімальними зусиллями та коштами;

– використання ефективних форм, прийомів і методів податкової перевірки, заснованих на єдиній всеосяжній стандартній організаційній процедурі перевірки та міцній законодавчій базі, розробленій податковими органами, що надає податковим органам повноважень на місцях податкових перевірок широкі повноваження щодо впливу на недобросовісних платників податків;

– використання системи оцінки роботи податкових інспекторів, що дозволяє об'єктивно оцінити результати діяльності кожного з них, ефективно розподіляючи навантаження при плануванні їх роботи [5, с. 265].

Різні податкові системи формуються під впливом різних економічних, політичних і соціальних умов у різних країнах світу.

Однією з найстаріших податкових систем є Франція, податковий кодекс якої передбачає організацію податкового контролю, забезпечуючи необхідні методи та механізми для боротьби з ухиленням від сплати податків. Процедури податкового контролю фізичних та юридичних осіб чітко розмежовані та регламентовані в «Книзі податкових процедур», яка становить процесуальне податкове законодавство Франції. Управління податкового аудиту відповідає за контроль над податками осіб з високими доходами, особливо журналістів, артистів, спортсменів, керівників великих корпорацій тощо.

Відповідно до законодавства Франції загальна перевірка та перевірка правильності системи бухгалтерського обліку поширюється на великі компанії, допомагаючи малим компаніям у складанні балансів [4, с. 62].

Французьке податкове законодавство передбачає оподаткування прибутку на територіальній основі, припускаючи, що оподатковуються лише доходи, отримані від діяльності у відповідній країні. Іншими словами, у Франції компанія – податковий резидент –

сплачує податок на прибуток тільки з доходів, отриманих від діяльності компанії у Франції.

Відбір матеріалів для податкової перевірки у Франції здійснюється на основі вивчення податкових декларацій платника податків або отриманої зовнішньої інформації. Показником ефективності податкового контролю у Франції є кількість перевірок, які проводить податковий інспектор на рік.

До якісних показників податкових перевірок відносяться:

- сума надміру нарахованих податків з обов'язковим поясненням причин надміру нарахованих податків (наприклад, умисне/невмисне ухилення від сплати податків тощо) та вжитих заходів для забезпечення повної сплати податків;

- співвідношення між загальними донарахованими податковими зобов'язаннями. Це дозволяє порівняти діяльність різних податкових органів.

За серйозні порушення податкового законодавства (підrobка документів тощо) передбачена кримінальна відповідальність аж до позбавлення волі.

Японська система органів податкового контролю була сформована в середині ХХ століття і до цього часу зазнала лише незначних організаційних і законодавчих змін. Зокрема, всі контрольні функції покладено на Національне податкове агентство, яке структурно входить до Міністерства фінансів Японії. Цей департамент включає регіональне податкове управління, регіональне податкове управління та податкове управління острова Окінава [12, с. 154].

Одним із основних принципів діяльності цих органів є довіра до платника податків, яка має переважати над бажанням накладати штрафи за податкові порушення. Тому основними рисами японської податкової системи є простота, демократичність і досконалість.

Відповідальність за податкові злочини в Японії регулюється кількома кримінально-адміністративними законами, зокрема Національним законом про стягнення податків 1959 року, Законом про податок на прибуток 1947 року та Законом про корпоративний податок 1947 року. Проте завдяки створенню

досконалої та «м'якої» податкової системи ухилення від сплати податків практично неможливо [7, с. 30].

Тому, як показує наш аналіз, у більшості країн світу, крім вжиття достатньо жорстких заходів щодо юридичних та фізичних осіб, які ухиляються від сплати податків, розроблено та успішно діє повний комплекс превентивних заходів для захисту законних інтересів та прав платників податків – як невід'ємна умова забезпечення партнерства між ними та податковими органами, як засіб підвищення довіри до них і до системи податкового адміністрування в цілому з кінцевим результатом гармонізації податкових відносин [16].

Висновок. Під податковим контролем рекомендується розуміти сукупність прийомів прийнятих контролюючим органом для контролю за правильністю обчислення податку, повнотою і своєчасністю сплати податку, правильністю і своєчасністю його складання. Подання податкової звітності (розрахунків), а також дотримання вимог нормативно-правових актів з питань обігу готівки, розрахунково-касових операцій, патентного, ліцензійного та іншого законодавства, контроль за дотриманням покладається на контролюючий орган.

У багатьох країнах, які ми розглядали, до тих, хто порушував податкове законодавство, застосовувалися спеціальні форми покарань. Нарешті, як свідчить розглянутий нами досвід розвинутих економік, «дух співпраці» має визначати роботу податкових органів: платники податків мають сприймати податківців не як противників у податковому процесі, а як партнерів у податковому процесі.

Тому, як показує наш аналіз, у більшості країн світу, крім вжиття достатньо жорстких заходів щодо юридичних та фізичних осіб, які ухиляються від сплати податків, розроблено та успішно діє повний комплекс превентивних заходів для захисту законних інтересів та прав платників податків – як невід'ємна умова забезпечення партнерства між ними та податковими органами, як засіб підвищення довіри до них і до системи податкового адміністрування в цілому з кінцевим результатом гармонізації податкових відносин.

Література:

1. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 10.12.2023)
2. Андрищенко І.Є. *Податковий контроль в системі протидії ухиленню від оподаткування* 2018. Вип. 7.
3. Кміть В. «Правові колізії у податковому законодавстві України та шляхи їх усунення» *Науковий вісник національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2018. Вип. 1. С. 209–215.

4. Попова Л. В. Податкові системи розвинених країн: навч.-метод. посіб. Справа та Сервіс. 2018. С. 62.
5. Іскоростенський А. М. Порівняльне податкове право : курс лекцій, *Видавництво Національного університету Державної податкової служби України*. 2018. С. 265–266.
6. Іванов Ю. Б. Податкова система: підручник. 2018. 918 с.
7. Проскура К. П. Зарубіжний досвід організації податкового адміністрування. *Економічний часопис – XXI*. 2019. Вип. 7. С. 30–33.
8. Воронкова О. М. Міжнародний досвід оцінювання ефективності податкового адміністрування та його значення для України *Наука й економіка* 2011. Вип. 3. С. 16.
9. Єгарміна В. Д. *Податковий контроль: теоретичні засади і практика застосування*. 2018. Вип. 1. С. 166–176.
10. Буряк П. Ю. Податковий контроль: підручник. Хай-Тек Прес. 2018. 356 с.
11. Ткаченко І. В. Особливості державного податкового контролю в Україні та зарубіжний досвід розвинених європейських *Вісник КДПУ ім. М. Остроградського*. 2019. Вип. 6, ч. 1. С. 224–228.
12. Доброскок О. В. Податковий контроль та його ефективність: навч. посіб. 2018. С. 154.
13. Шевчук О.Д. «Особливості податкового контролю в Україні». 2018. С. 550
14. Найденко О. Є. Податковий контроль : навч. посіб. 2018. 224 с.
15. Соловійова Ю. О. Еволюція податкового контролю [Електронний ресурс]. URL: <http://radnuk.info/pidrychnuku/493-stetsenko/21440-2012-06-23-12-35-05.html>. (дата звернення 10.12.2023)
16. Міжнародний досвід боротьби з ухиленням від оподаткування та розмиванням податкової бази: висновки та рецепти для України [Електронний ресурс] URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/mizhnar_dosv1761d.pdf (дата звернення 10.12.2023)

References:

1. Podatkovij kodeks Ukrayini vid 2 grudnya 2010 roku № 2755-VI [Tax Code of Ukraine of December 2, 2010, No. 2755-VI] zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian].
2. Andryushenko, I.Y. (2018). Tax control in the system of combating tax evasion [Podatkovij kontrol v sistemі protidii uhihlenню vid opodatkuвання]. 7, [in Ukrainian].
3. Kmit, V. (2018). Legal conflicts in the tax legislation of Ukraine and ways to eliminate them [Pravovi koliziyi u podatkovomu zakonodavstvi Ukrayini ta shlyahi yih usunennya]. *Scientific Bulletin of the National University of the State of Ukraine (economics, law) – Naukovij visnik nacionalnogo universitetu DPS Ukrayini (ekonomika, pravo)*, 1, 209–215 [in Ukrainian].
4. Popova, L. V. (2018). Tax systems of developed countries: teaching method. manual. Case and Service [Podatkovi sistemi rozvinenih krayin: ucheb.-metod. posib. Sprava ta Servis], 62 [in Ukrainian].
5. Iskorostenskij, A. M. (2018). Comparative tax law: a course of lectures [Porivnyalne podatkovе право: kurs lekcij]. *Publishing House of the National University of the State Tax Service of Ukraine – Vidavnictvo Nacionalnogo universitetu Derzhavnoyi podatkovoyi sluzhbi Ukrayini*, 265–266 [in Ukrainian].
6. Ivanov, Y.B. (2018). Tax system: textbook [Podatkova sistema: pidruchnik], 918 [in Ukrainian].
7. Proskura, K. P. (2019). Foreign experience in the organization of tax administration [Zarubizhnij dosvid organizaciyi podatkovogo administruvannya]. *Economic magazine – XXI – Ekonomichnij chasopis – XXI*, 7, 30–33 [in Ukrainian].
8. Voronkova, O. M. (2011). International experience of assessing the effectiveness of tax administration and its significance for Ukraine [Mizhnarodnij dosvid ocinyuvannya efektyvnosti podatkovogo administruvannya ta jogo znachennya dlya Ukrayini]. *Science and economy – Nauka j ekonomika*, 3, 16 [in Ukrainian].
9. Yegarmina, V. D. (2018). Tax control: theoretical principles and practice of application [Podatkovij kontrol: teoretichni zasadi i praktika zastosuvannya]. 1, 166–176 [in Ukrainian].
10. Buryak, P. Y. (2018). Tax control: a textbook. Hi-Tech Press [Podatkovij kontrol: pidruchnik. Haj-Tek Pres]. 356 [in Ukrainian].
11. Tkachenko, I. V. (2019). Peculiarities of state tax control in Ukraine and foreign experience of developed European countries [Osoblivosti derzhavnogo podatkovogo kontrolyu v Ukrayini ta zarubizhnij dosvid rozvinenih yevropejskih]. *Bulletin of the KDPU named after M. Ostrogradskyi – Visnik KDPU im. M. Ostrogradskogo*, 6, 224–228 [in Ukrainian].
12. Dobroskok, O. V. (2018). Tax control and its effectiveness: training. manual [Podatkovij kontrol ta jogo efektyvnist: navch. posib.]. 154 [in Ukrainian].
13. Shevchuk, O.D. (2018). Peculiarities of tax control in Ukraine [Osoblivosti podatkovogo kontrolyu v Ukrayini]. 550 [in Ukrainian].
14. Najdenko, O. Y. (2018). Tax control: education manual [Podatkovij kontrol: navch. posib.]. 224 [in Ukrainian].
15. Solovjova, Y. O. Evolution of tax control [Evolyuciya podatkovogo kontrolyu]. Retrieved from <http://radnuk.info/pidrychnuku/493-stetsenko/21440-2012-06-23-12-35-05.html>. [in Ukrainian].
16. International experience of combating tax evasion and erosion of the tax base: conclusions and recipes for Ukraine [Mizhnarodnij dosvid borotbi z uhihlenyam vid opodatkuвання ta rozmivannam podatkovoyi bazi: visnovki ta recepti dlya Ukrayini] Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/mizhnardosv1761d.pdf> [in Ukrainian].

УДК 342.34

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.4.7>**Галина ПРИШЛЯК**

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права, Львівський інститут ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Мазепа, 29, м. Львів, Україна, 79059

ORCID: 0000-0002-7056-4210

Halyna PRYSHLIAK

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Law, Lviv Institute of Private Joint-Stock Company «Higher education institution «Interregional Academy of Personnel Management», 29, Mazepa str., Lviv, Ukraine, 79059

ORCID: 0000-0002-7056-4210

КОНТРОЛЬ НАРОДУ В ПИТАННЯХ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ

PEOPLE'S CONTROL OVER THE IMPLEMENTATION OF ENVIRONMENTAL RIGHTS IN UKRAINE

У статті розглядається поняття контролю народу як суспільно-політичного явища, що є важливим для реалізації екологічних прав в державі. Охарактеризовано праці вітчизняних та зарубіжних вчених щодо виникнення та розвитку народного контролю у вищезгаданій сфері. Зроблено висновки про те, що дуже мало наукових праць, які б розглядали поняття важливості контролю народу як окремого правового інституту, та, який відіграє неабияку роль у реалізації екологічних прав у державі. Тому необхідно глибше опрацьовувати дану проблему, яка є на сьогоднішній день дуже актуальною, особливо у часі воєнного стану.

Ключові слова: влада, демократія, контроль народу, екологічні права, держава, екологічний контроль.

The article examines the concept of people's control as a socio-political phenomenon which is important for the implementation of environmental rights in the State. The author characterises the works of domestic and foreign scholars on the emergence and development of people's control in the above-mentioned area. It is concluded that there are very few scientific works which would consider the concept of the importance of people's control as a separate legal institution, and one which plays a significant role in the implementation of environmental rights in the State. Therefore, it is necessary to study this issue in more depth, which is very relevant today, especially during martial law.

The problem of people's control, the importance of which is indisputable for the realisation of environmental rights in the State, is one of the most complex, significant and fundamental issues in the theory of the State and law. Theoretical comprehension and development of practical recommendations for solving this problem is a prerequisite for effective scientific management of social processes.

Scientific research on ensuring people's control concerns both the whole range of problems of its organisation and functioning, and the organisational and legal foundations of state building related to financial, logistical support, ecology, protection of citizens' rights, observance of law and order, ensuring public safety, etc. To varying degrees, the issues of citizens' control over the exercise of their rights, including environmental rights, are considered in scientific and educational literature in connection with the analysis of the problems of state-building. These issues are reflected not only in the works on administrative law and public administration, but also in those relating to general problems of the theory of state and law. However, despite their great importance and relevance, the problems of theory and practice of the importance of people's control in the exercise of environmental rights have not yet received sufficiently complete and thorough coverage in both foreign and domestic legal literature.

Key words: government, democracy, people's control, environmental rights, state, ecological control.

Вступ. Наукові дослідження щодо забезпечення контролю народу стосуються як усього комплексу проблем його організації і функціонування, так і організаційно-правових засад державного будівництва, пов'язаних з фінансовим, матеріально-технічним забезпеченням, екологією, захистом прав громадян, дотриманням правопорядку, гарантуванням громадської безпеки тощо. Тією чи іншою мірою питання контроль-

ної діяльності громадян у сфері реалізації прав, зокрема екологічних, розглядаються у науковій та навчальній літературі у зв'язку з аналізом проблем державного будівництва. Ці питання відображено не лише у працях, присвячених адміністративному праву та державному управлінню, а й у тих, що стосуються загальних проблем теорії держави і права. Та незважаючи на їх велике значення та актуальність проблеми теорії та практики

важливості контролю народу в реалізації екологічних прав, все ще не отримали достатньо повного та ґрунтовного висвітлення як у зарубіжній, так і у вітчизняній юридичній літературі.

Мета статті – визначення важливості контролю народу у реалізації екологічних прав, розглядаючи як проблему науки теорії держави та права.

Проблема контролю народу, важливість якого є беззаперечною для реалізації екологічних прав в державі, належить до найбільш складних, значущих та засадничих питань у теорії держави і права. Теоретичне осмислення й напрацювання практичних рекомендацій щодо розв'язання цієї проблеми – необхідна умова ефективного наукового управління суспільними процесами.

Сьогоднішній стан екології є досить плачевним. Оскільки війна внесла величезні корективи у даній сфері. Тому обговорення основних проблем в реалізації екологічних прав є чи не найважливішою проблемою, а здійснення контролю народу за їх реалізацією – чи не найкращий спосіб щодо їх застосування у правильному руслі.

То ж слід відзначити, що перш за все потрібно охарактеризувати поняття контролю народу, який є одним із видів суспільного контролю, що полягає у спостереженні громадян за діяльністю органів державної влади, їх посадових осіб, а також аналізі та перевірці цієї діяльності, що спрямований на запобігання, виявлення та припинення дій, які спричиняють порушення прав та законних інтересів людини, в тому числі і екологічних. Крім того, контроль є важливим чинником формування громадянського суспільства та й тим елементом, який забезпечує взаємозв'язок державної влади та народу, що в свою чергу, є необхідною умовою будівництва демократичної та правової держави.

Важливо наголосити, що ще до початку незалежності нашої країни, багато державно-правових питань у теорії держави та права були заборонені для дослідження. Але, з моменту прийняття таких важливих документів, як Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. [1], Акта проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. [2], а згодом і прийнятті 28 червня 1996 р. Конституції України [3] – все це дало поштовх і стало фундаментальним до створення власної самостійності, громадянського суспільства та формуванню нової правової свідомості в громадян, а відтак – народження і розвитку сучасної української держави.

Наріжним каменем фундаментального підходу до теоретико-правового дослідження важливості контролю народу у реалізації екологічних прав повинна стати вихідна теза, в якій формулюється та сама абстрактна категорія, що дає можливість простежити розвиток уявлень від абстрактного до конкретного. Тому слід починати з визначення сутності контролю народу, як звичайного поняття, порівнюючи його з тим, що трактується загальною теорією соціального управління.

Так, філософи тлумачать поняття «соціальний контроль» як таке, що відображає сукупність тих процесів у соціальній системі (суспільстві, соціальній групі та ін.), за допомогою яких забезпечується слідування визначеним правилам діяльності, а також дотримання певних обмежень поведінки, порушення яких негативно впливає на функціонування системи. Соціальний контроль забезпечує відповідну організацію суспільного життя, адекватну встановленим у суспільстві правилам поведінки учасників суспільних відносин. Через такий контроль реалізується принцип зворотного зв'язку в управлінні суспільними процесами чи системами. У процесі розвитку і ускладнення суспільних відносин розвивається і ускладнюється також і структура соціального контролю, вдосконалюється його механізм, зростає його значення у функціонуванні всіх його систем. Така гнучкість механізму соціального контролю з виникненням нових умов та завдань у процесі суспільного розвитку є важливою передумовою соціального прогресу [4, с. 146].

Юристи, особливо фахівці з адміністративного права, розглядають контроль як важливу функцію управління. Так, на думку О.Ф. Андрійко, контроль є елементом державної влади, а контрольні відносини мають владний характер. Учена характеризує призначення державного контролю, констатуючи, що держава через певні організаційні форми і структури створює систему контролю, нагляду, перевірки виконання чинних норм і правил, усунення та недопущення відхилень від визначених параметрів [5, с. 30].

Ю.П. Битяк вважає контрольну діяльність одним з важливих способів забезпечення законності і дисципліни в державі та суспільстві, функцією держави та її органів. На думку вченого, ця функція може бути методом державного управління, спрямованим на забезпечення належної поведінки службовців державних органів та їх апарату, громадян, юридичних осіб, може сприяти усуненню недоліків в управлінській діяльності, створенню належного порядку у відносинах між

суб'єктами управління, чіткому виконанню законів, інших нормативно-правових актів [6, с. 216].

Оцінюючи значення громадського контролю в становищі й розвитку громадянського суспільства, В. Селіванов підкреслював: «Лише за умови розвиненої політичної й правової культури демократичного громадянського суспільства, яке не просто на законній, а, насамперед, правовій основі контролює державну владу, державно організоване суспільство в змозі як обмежувати, так і самообмежувати державні імперативні адміністративно-командні прагнення» [7, с. 254]. Цього властиться досягти, як справедливо зазначає О.І. Сушинський, коли «саме народ і має контролювати як свою (самоконтроль, внутрішній контроль), так і їхню (мета – контроль, зовнішній контроль) діяльність, тобто посередництвом контролю здійснювати окремий вид публічної влади – контрольну владу» [8, с. 375].

Певним чином положення про контроль народу відображено у колективній монографії за редакцією Н.М. Оніщенка, О.В. Зайчука, де здійснено комплексний аналіз сутності, структури, особливостей формування та функціонування інституту прав людини в умовах демократичного суспільства, а також висвітлено сучасні тенденції розвитку інституту прав людини, наголошено на засобах захисту прав та свобод людини, що є важливою передумовою реалізації народом його владно-контрольних повноважень [9, с. 65].

Таким чином, можна констатувати, що екологічний контроль народу є тим інструментом, що допомагає зупинити катастрофу у даній сфері. Проте слід зробити його ефективним, тобто, мова йде не уникання покарання з боку порушників, зацікавлення у модернізації своїх потужностей бізнесом, реагування та попередження зі сторони кожного на надзвичайні екологічні ситуації тощо.

Польська дослідниця Кароліна Запольська пише, що у питаннях, пов'язаних з вищезгаданими діями, основний акцент слід зробити на:

1) моніторингу забруднення повітря, води та ґрунту та проводити спеціальні контрольні-вимірні дослідження;

2) інформування населення відповідними органами держави про прийняття рішень щодо забруднення, а також оповіщення у разі виникнення конкретної загрози;

3) ліквідація наслідків небезпеки в рамках рятувальних операцій;

4) просвітницька та освітня діяльність щодо небезпеки небезпечних речовин;

5) проекти з відновлення довкілля до природного стану [10].

Підсумовуючи вищевикладене, слід наголосити на тому, що військові дії внесли зміни в соціально-економічному житті України та принесли низку нових загроз, у тому числі екологічних. Як наслідок, все більше уваги приділяється питанню реалізації екологічних прав людини й громадянина у цей непростий для нашої країни час. Таким чином, важливість контролю народу у різних сферах державної та суспільної діяльності, зокрема екологічної, не викликає сумнівів, а його рівень відповідає показнику розвитку демократії, інститутам громадянського суспільства, їх впливу на органи державної влади. Контроль з боку суспільства покликаний підвищити відповідальність держави перед громадянами за свої рішення та за досягнення взятих на себе державних зобов'язань, а також гарантувати належну реалізацію прав та свобод, зокрема екологічних.

Висновки. Отже, проаналізовані роботи вітчизняних та зарубіжних авторів дають можливість зробити висновки про те, що в сучасній історіографії все ще немає окремої наукової праці, присвяченої комплексній розробці на монографічному рівні проблемі контролю народу як окремого правового інституту. На жаль, висвітлено лише окремі питання, пов'язані з даним поняттям. Тому, на нашу думку, потрібно глибше опрацьовувати дану проблему, яка є на сьогоднішній день дуже актуальною, адже побудова демократичної, соціальної та правової держави неможлива без контролю народу за реалізацією екологічних прав та свобод людини й громадянина, враховуючи воєнний стан на території нашої країни.

Література:

1. Декларація про державний суверенітет від 16 липня 1990 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. Ст. 429.
2. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 38. Ст. 502.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Соціальна філософія [Електронний ресурс] : навч. посіб. для самост. роботи аспірантів / В. О. Ананьїн, В. В. Горлинський, О. О. Пучков, О. В. Уваркіна ; за ред. д. філос. н., проф. В. О. Ананьїна. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2021. 299 с.

5. Андрійко О.Ф. Державний контроль в Україні: організаційно – правові засади. Київ : Наукова думка, 2004. 300 с.
6. Битяк Ю.П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади: монографія. Харків : Право, 2005. 303 с.
7. Селіванов В. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти. Київ : Видавничий Дім Ін Юре, 2002. 724 с.
8. Сушинський О. І. Контроль у сфері публічної влади: теоретико-методологічні та організаційно-правові аспекти: монографія. Львів : ЛРІДУ УАДУ, 2002. 468 с.
9. Проблеми реалізації прав і свобод людини й громадянина в Україні: монографія / за ред. Н.М. Оніщенка, О.В. Зайчука. Київ : ТОВ Юридична думка, 2007. 424 с.
10. Karolina Zapolska. Bezpieczeństwo ekologiczne jako element bezpieczeństwa narodowego RP. URL: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/13516/1/K_Zapolska_Bezpieczenstwo_ekologiczne_jako_element_bezpieczenstwa_narodowego.pdf

References:

1. Declaration of State Sovereignty of 16 July 1990. 1990. № 31. Art. 429. [in Ukrainian].
2. Act of Declaration of Independence of Ukraine of 24 August 1991. 1991. № 38. Art. 502. [in Ukrainian].
3. Constitution of Ukraine of 28 June 1996. 1996. № 30. Art. 141. [in Ukrainian].
4. Social philosophy [Electronic resource] : a textbook for independent work of graduate students / V. Ananin, V. Horlynskyi, O. Puchkov, O. Uvarkina ; edited by Doctor of Philosophy, Professor V. Ananin. Kyiv : Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, Polytechnic Publishing House, 2021. 299 c. [in Ukrainian].
5. State control in Ukraine: organisational and legal principles. Kyiv: Naukova Dumka, 2004. 300 c. [in Ukrainian].
6. Bytyak Y.P. Civil service in Ukraine: organisational and legal principles: monograph. Kharkiv: Pravo, 2005. 303 c. [in Ukrainian].
7. Selivanov V. Law and power of sovereign Ukraine: methodological aspects. Kyiv: In Yure Publishing House, 2002. 724 c. [in Ukrainian].
8. Sushynskyi O. Control in the sphere of public authority: theoretical, methodological and organisational and legal aspects: a monograph. Lviv: LRIDU UADU, 2002. 468 c. [in Ukrainian].
9. Problems of realisation of human and civil rights and freedoms in Ukraine: monograph / edited by N.M. Onishchenko, O.V. Zaychuk. Kyiv: Yurydychna Dumka LLC, 2007. 424 c. [in Ukrainian].
10. Karolina Zapolska. Environmental protection as an element of national security of the Republic of Poland. Retrieved from https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/13516/1/K_Zapolska_Bezpieczenstwo_ekologiczne_jako_element_bezpieczenstwa_narodowego.pdf [in Polish].

УДК 336.143

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.4.8>

Наталя ФІЛІПОВА

старший викладач кафедри права, Придунайська філія ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Клушина, 3-А, м. Ізмаїл, Україна, 68600, filinatalja2310@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7132-8343

Лілія БОДЕНЧУК

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та менеджменту, Придунайська філія ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Клушина, 3-А, м. Ізмаїл, Україна, 68600, menedzmentuk@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3892-3823

Володимир ПЕРЕПЕЛИЦЯ

студент IV курсу кафедри права, Придунайська філія ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Клушина, 3-А, м. Ізмаїл, Україна, 68600, perepelitsia.2000@gmail.com

Natalia FILIPOVA

Senior Lecturer at the Department of Law, Danube branch of Private Joint-Stock Company «Higher education institution «Interregional Academy of Personnel Management», 3a, Klushina str., Izmail, Ukraine, 68600, filinatalja2310@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7132-8343

Liliya BODENCHUK

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor at the Department of Economics and Management, Danube branch of Private Joint-Stock Company «Higher education institution «Interregional Academy of Personnel Management», 3a, Klushina str., Izmail, Ukraine, 68600, menedzmentuk@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3892-3823

Volodymyr PEREPELYTSIA

4th-year Student at the Department of Law, Danube branch of Private Joint-Stock Company «Higher education institution «Interregional Academy of Personnel Management», 3a, Klushina str., Izmail, Ukraine, 68600, perepelitsia.2000@gmail.com

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

TAX POLICY OF ECONOMIC ENTITIES AND ITS IMPLEMENTATION IN TIMES OF WAR

Стаття присвячена дослідженню основних проблем та визначенню подальших шляхів адаптації внутрішньої економіки до сучасної парадигми соціально-економічних відносин, які сформувалися в нових реаліях воєнного стану.

Метою статті є розкриття сутності податкової політики та систематизація методів її впровадження в сучасних економічних умовах. Під час дослідження було встановлено, що основою фіскальної політики є податкова політика, яка забезпечує організацію податкового планування, регулювання та контролю на державному рівні. Податкова політика служить основою для створення механізму економічного зростання держави, зростання рівня її валового внутрішнього продукту та національного доходу.

Пріоритетним завданням держави в контексті податкової політики є створення стабільної та ефективної податкової системи на національному рівні, яка б дозволила побудувати ефективну систему оподаткування, зокрема справедливий підхід до оподаткування всіх категорій платників податків, формування достатнього обсягу податкових платежів до бюджетів всіх рівнів, а також створення необхідних факторів для подальшої інтеграції України у світове співтовариство. Узагальнено підходи до визначення сутності податкової політики, обґрунтовано її роль у державному регулюванні соціально-економічних відносин. Встановлено, що сьогодні податкова політика повністю орієнтована на існуючу ринкову ситуацію та, залежно від обставин, визначає взаємини між платниками податків та державою.

На основі проведених досліджень зроблені наступні висновки: по-перше, протягом періоду повномасштабної військової агресії Росії проти України внутрішня економіка змогла адаптуватися до функціонування в новій парадигмі, по-друге, уряд вирішив основні питання та визначив специфіку оподаткування податком на доходи, податком на додану вартість, акцизним збором та єдиним податком для підприємств під час періоду воєнного стану. Водночас, враховуючи сучасні виклики, спричинені військовою агресією з боку Росії, основним стратегічним завданням податкової політики в Україні сьогодні є накопичення податкових надходжень на користь національної безпеки та оборони, а також для виконання заходів воєнного стану з метою стабілізації економічної ситуації в Україні.

Ключові слова: податкова політика, податкові надходження, урядове регулювання, фінансова політика, бюджетна система, військова агресія, економічні виклики, економічне зростання.

The article delves into the main issues and outlines pathways for adapting the domestic economy to the modern paradigm of socio-economic relations that have emerged in the new realities of wartime conditions. Its aim is to elucidate the essence of tax policy and systematize its implementation methods in today's economic context.

The research identifies that the cornerstone of fiscal policy is tax policy, which orchestrates tax planning, regulation, and control at the state level. Tax policy forms the bedrock for constructing a mechanism fostering the economic growth of a nation, escalating its gross domestic product, and national income.

The primary goal of the state concerning tax policy is to establish a stable and effective tax system at the national level. This system should facilitate fair taxation across all taxpayer categories, generate ample tax payments for all levels of budgets, and pave the way for Ukraine's further integration into the global community. The article consolidates approaches in defining the essence of tax policy and substantiates its role in governing socio-economic relations. It notes that present tax policy aligns closely with existing market conditions and, contingent upon circumstances, delineates the relationship between taxpayers and the state.

Drawing from this research, several conclusions are drawn: Firstly, amidst Russia's full-scale military aggression against Ukraine, the domestic economy successfully adapted to function within this new paradigm. Secondly, the government resolved key issues and delineated the specifics of income tax, value-added tax, excise tax, and a unified tax for businesses during the period of wartime conditions. Concurrently, given the contemporary challenges stemming from Russia's military aggression, the foremost strategic objective of tax policy in Ukraine today is to accumulate tax revenues for national security and defense, as well as to execute measures under wartime conditions aimed at stabilizing Ukraine's economic situation.

Key words: tax policy, tax revenues, government regulation, fiscal policy, budget system, military aggression, economic challenges, economic growth.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Фінансова політика є потужним інструментом управління соціально-економічними відносинами в будь-якій країні. Вона спрямована не лише на постійне забезпечення бюджету доходами, але й на формування основних напрямків економічного розвитку. Це досягається за допомогою стимулювання конкурентоспроможності ключових галузей та регіонів економіки через ефективне оподаткування. Основою такої стратегії є податкова політика, що організовує податкове планування, регулювання та контроль на рівні держави.

Податкова політика становить один із ключових компонентів фінансової стратегії країни. Вона дозволяє державі впливати на економічне зростання, фінансувати виконання законом встановлених функцій та виконувати відведені обов'язки, що безпосередньо впливають на добробут населення та рівень соціально-економічних відносин. Головна мета податкової політики полягає у встановленні, правовому регулюванні та належній організації збору податків та податкових внесків у централізовані фонди грошових ресурсів держави. Основне завдання податкової політики полягає в створенні стабільної та ефективною системи оподаткування національного рівня. Ця система має забезпечити справед-

ливість у оподаткуванні для всіх категорій платників, збір достатніх податкових внесків до бюджетів на всіх рівнях та сприяти подальшій інтеграції України в глобальне співтовариство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання податкової політики досліджуються у працях багатьох вчених та практиків, зокрема І. Чугунова [1], В. Андрущенко [2], В. Макагона [3], О. Десятнюка, Л. Марченка [4], М. Пасічного [5], Ю. Іванова [6], А. Крисоватого [7], Л. Селівестровой, Л. Адаменка [8] та інших.

Метою статті є дослідження сутності податкової політики та систематизація методів її застосування в сучасних умовах економіки.

Виклад основного матеріалу. Створення ефективної системи оподаткування на всіх рівнях є основним завданням управління економічними відносинами на рівні держави. Ефективне керування податковими процесами у сучасних умовах ринку сприяє результативному розвитку суб'єктів бізнесу, умов самофінансування й самоокупності [1]. В. Макагон описує податкову політику як систему норм, закріплених у фінансовому праві через закони та інші нормативно-правові акти, що регулюють оподаткування. Це включає сукупність фінансових відносин, органі-

зованих фінансовими установами, які контролюють збір податків і реалізуються через конкретні форми оподаткування [3]. Однак, ця ознака об'єднання «податкова політика» і «система податків і зборів» значно стискає суть податкової політики як економічної категорії. Згідно зі статтею 10 Господарського кодексу України, податкова політика має на меті «забезпечення розумного податкового тягаря для суб'єктів господарювання, стимулювання необхідної економічної діяльності суб'єктів, а також дотримання принципу соціальної справедливості та конституційних гарантій громадян при оподаткуванні їх доходів» [12]. Висловлюється думка А. Смокіна: «...економічні зміни вимагають постійного підвищення обґрунтованості та ефективності податкової політики як комплексного та цільового впливу держави на систему соціально-економічних відносин у країні, спрямованого на їхнє належне організування відповідно до стратегічних та тактичних цілей соціально-економічного розвитку в інтересах суспільства» [13].

Податкова стратегія повинна відповідати економічним та соціальним змінам у країні. Для успішності її реалізації необхідно постійно вдосконалювати законодавство відповідно до економічних коливань, дотримуватися принципів оподаткування та стимулювати платників податків [2]. Гармонійна податкова політика та система оподаткування безпосередньо впливають на баланс бюджету, рівень зайнятості та інвестиційну привабливість країни.

Податкова політика становить основу для формування механізму економічного зростання держави, що веде до підвищення її внутрішнього продукту та національного доходу. Особливості сучасної вітчизняної податкової політики відображені в ухваленні, «Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки». Визначено наступні стратегічні цілі:

- «збереження загальної бюджетно-податкової дисципліни на середньостроковому горизонті»;
- «підвищення ефективності розподілу ресурсів при формуванні державної політики»;
- «забезпечення ефективного виконання державних та місцевих бюджетів»;
- «підвищення прозорості та обліковості в управлінні державними фінансами»;
- «розвиток управління людськими ресурсами у сфері державних фінансів».

Ця стратегія націлена на створення більш ефективної та стійкої системи управління

державними коштами, сприяючи розвитку соціально-орієнтованої економіки [10]. Це зміцнить інтеграційні процеси вітчизняної економіки зі світовим ринком та сприятиме глибшій співпраці з країнами-членами Європейського Союзу. Стратегічні цілі цього документа включають дотримання бюджетно-податкової дисципліни у середньостроковій перспективі, підвищення ефективності розподілу ресурсів, забезпечення ефективного виконання бюджетів, підвищення рівня прозорості та відповідальності у керуванні державними фінансами, а також розвиток управління людськими ресурсами у сфері державних фінансів [5].

Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України» від 12 травня 2022 року, який призвів до змін у Податковому кодексі та інших законах країни, що регулюють оподаткування, збори та єдиний внесок у період воєнного або надзвичайного стану. Оновлення стосуються термінів оплати податків, процедур звітності, реєстрації накладних та подання електронних документів. Особи, які мають обмежену можливість виконувати свої податкові обов'язки, вільні від відповідальності, передбаченої Податковим кодексом України, проте зобов'язані виконати їх протягом 6 місяців після завершення воєнного стану. Ті, хто відновлюють свою діяльність, також звільняються від відповідальності за несвоєчасне виконання обов'язків, якщо вони здійснили це протягом 60 днів з моменту відновлення. Важливо відзначити, що особи, які продовжували працювати безперервно з 24 лютого і мають можливість вчасно виконувати податкові зобов'язання, повинні зареєструвати накладні в Єдиному реєстрі до 15 липня, подати звітність до 20 липня та сплатити податки не пізніше 31 липня цього року.

Набрав чинності Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку підтвердження можливості чи неможливості виконання платником податків обов'язків, щодо ухвалення процедури підтвердження можливості чи неможливості виконання податкових обов'язків, які визначені в розділі XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України, пункті 69 підпункті 69.1, та списків документів для цього. Цей наказ встановлює, на кого поширюються винятки та підстави стосовно неможливості виконання оподаткування для різних платників податків, таких як самозайняті особи та юридичні особи – резиденти та нерезиденти. Основна мета документа – надання можливості цим

платникам представити документи, які підтверджують їхню неспроможність вчасно розрахувати податки та податкові звіти».

Значна кількість змін до законодавчих та нормативно-правових актів ще опрацьовується та розглядається. Важливо виділити проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування суб'єктів господарювання, пов'язаних економічними зв'язками з державою-агресором» № 7232, який було прийнято за основу Постановою Верховної Ради України.

Починаючи з 24 лютого 2022 року, коли російська федерація вторглася в Україну та введення воєнного стану, це спонукало уряд прийняти ряд заходів щодо перегляду системи бюджету. Головна мета цих рішень полягала у забезпеченні відповідних функцій держави в умовах воєнного конфлікту. Для відповіді на ці виклики Верховна Рада України швидко внесла зміни до чинного законодавства та прийняла нові нормативно-правові акти, що регулювали функціонування економіки під час воєнного стану.

У період дії воєнного стану законодавці призупинили строки надзвичайного стану на підставі пункту 102.9 Податкового кодексу України, встановлені Податковим кодексом України, та контроль за ними передали відповідним службам [4]. Ці зміни зумовлені ускладненими умовами під час військових дій, коли суб'єктам господарювання може бути важко вчасно виконувати податкові платежі та звітність. Крім того, платники податків, що були прямо залучені до воєнних дій і не встигли виконати свої податкові зобов'язання, звільнялися від відповідальності за умови подальшого виконання цих зобов'язань протягом одного місяця після закінчення дії воєнного стану. Уряд також регулював основні питання і встановлював особливості сплати податків, таких як податок на прибуток, податок на додану вартість, акцизний податок та єдиний податок для суб'єктів господарювання під час воєнного стану [6]. Під час широкомасштабної військової агресії Росії проти України вітчизняна економіка встигла адаптуватися до нових умов функціонування. Офіс Президента спільно з урядом та відповідними міністерствами протягом цього періоду доклали зусиль для зменшення податкового тягара на бізнес та розробки змін до податкової системи. Нова податкова модель, яку запропонував уряд, передбачає зниження ставок податку на прибуток, податку на доходи фізичних осіб та податку на додану вартість [7]. Однак ці фіскальні зміни, хоча

і підтримані, не знайшли повної підтримки у парламентському податковому комітеті та Міністерстві фінансів і потребують доробки.

Сьогодні податкова політика в значній мірі адаптується до ситуації ринку та, залежно від обставин, визначає взаємовідносини між платниками податків та державою [8]. Досвід 2022 року показав, що державна податкова політика в цілому вчасно реагувала на політичні та економічні зміни. Проте, ураховуючи сучасні виклики, спричинені військовою агресією Росії, основним стратегічним завданням податкової політики в Україні на даний момент є нагромадження податкових надходжень для національної безпеки та оборони, а також реалізація заходів правового режиму воєнного стану для стабілізації економічної ситуації в країні [9].

Для забезпечення стабільності економіки під час конфлікту та збереження доходів Державного бюджету важливо оцінювати можливі ризики. Податки завжди були основним джерелом бюджетних надходжень, але війна значно зменшила їх обсяг. Тому важливо постійно переглядати ефективність податкових пільг, шукати нові джерела фінансування, адаптувати ставки податку на доходи до можливостей платників, спрощувати умови для бізнесу та стимулювати підприємців [11]. Підтримка сільського господарства, активізація міжнародної фінансової допомоги, сприяння розвитку бізнесу та забезпечення працевлаштування для громадян – основні завдання для збалансованості бюджету та зменшення його дефіциту.

Висновки. Аналізуючи проведене дослідження, можна зробити висновок, що у сучасному світі податкова політика має бути гнучкою та готовою швидко реагувати на економічні виклики й загрози. Основним напрямком сучасної податкової політики повинні стати зниження податкового навантаження та оптимізація структури податкових надходжень. Це можна досягти завдяки налагодженому податковому адмініструванню та чіткій стратегії у цій сфері. Ефективність цих процесів залежатиме від таких чинників: оперативного аналізу необхідності змін у законодавстві відповідно до змін у економіці та суспільстві, дотримання основних принципів оподаткування та впровадження системи мотивації для платників податків.

Умови військового конфлікту вимагають оперативної реакції та обґрунтованих рішень для економіки. Російська агресія вимусила змінити пріоритети управління: тепер уряд зосереджений на обороноздатності та соціальній підтримці.

Постійний аналіз податкових механізмів та ефективності змін спрямований на безпечніше фінансування державного бюджету. Головними джерелами фінансів стали міжнародні допомоги та оплати податків підприємств. Повернення митних платежів призвело до відновлення доходів бюджету, а очікується, що з відновленням економічної активності та підтримкою іноземних інвестицій доходи будуть поступово зростати.

Ефективне функціонування податкової політики в Україні сприятиме вирішенню широкого спектра завдань, що стоять перед державою для досягнення соціально-економічних цілей та покращення сфери оподаткування. Отже, систематичне покращення податкової системи та гармонійна податкова політика сприятимуть балансуванню бюджету, підвищенню рівня зайнятості та створенню сприятливого інвестиційного клімату на рівні країни.

Література:

1. Чугунов І. Бюджетна стратегія суспільного розвитку: монографія: Київ: КНТЕУ, 2021. 486 с.
2. Андрущенко В. Імператив фіскальної солідарності. Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування. 2019. 213 с.
3. Макогон В. Формування дохідної частини бюджету як складової фінансовоекономічного регулювання. Науковий погляд. Економіка та управління. 2016. № 1 (55). С. 96–108.
4. Десятнюк О., Марченко Л. Науково-методичні детермінанти податкової політики в умовах трансформації національної економіки. Фіскальна і монетарна політика. Світ фінансів. 2021. № 4 (69). 56 с.
5. Пасічний М. Бюджетна політика та економічний розвиток. Економічний вісник університету. 2020. Вип. № 44. 89 с.
6. Іванов Ю. Функції податків та податкове регулювання. Формування ринкової економіки в Україні. 2009. № 19. 39 с.
7. Селівестрова Л., Адаменко І. Фінансова система України. Особливості функціонування та напрями удосконалення. 2018. № 6. 96 с.
8. Чугунов І. Я., Нікітішин А. О. Податкова безпека держави. Вісник КНТЕУ. 2019. № 4. С. 48–51.
9. Пасічний М. Фіскальні та монетарні інструменти впливу на економічний розвиток. Економічний вісник Університету. 2021. Вип. 48. С. 196–208.
10. Соколовська А. Шляхи реформування податкової системи України. Фінанси України. 2014. № 12. 102 с.
11. Податкова політика. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/tax-policy>
12. Господарський кодекс України від 16.01.2013 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
13. Смоквіна Г. А. Фінансова безпека як стратегічна складова економічної безпеки України. Економіка: реалії часу. 2014. № 3. С. 46–52.

References:

1. Chuhunov I. (2021). Budgetna stratehiya suspil'noho rozvytku: monohrafiya [Budget Strategy of Social Development]. Kyiv: KNTEU. [in Ukrainian].
2. Andrushchenko V. (2019). Imperatyv fiskal'noyi solidarnosti [Imperative of Fiscal Solidarity]. Ekonomichnyy visnyk. Seriya: finansy, oblik, opodatkuvannya. [in Ukrainian].
3. Makohon V. (2016). Formuvannya dokhidnoyi chastyny byudzhetu yak skladovoyi finansovo-ekonomichnoho rehulyuvannya [Formation of the Revenue Part of the Budget as a Component of Financial and Economic Regulation]. Naukovyy pohlyad. Ekonomika ta upravlinnya, № 1 (55). [in Ukrainian].
4. Desyatnyuk O., Marchenko L. (2021). Naukovo-metodychni determinanty podatkovoyi polityky v umovakh transformatsiyi natsional'noyi ekonomiky [Scientific and Methodical Determinants of Tax Policy in the Conditions of Transformation of the National Economy]. Fiskalna i monetarna polityka. Svit finansiv, № 4 (69). [in Ukrainian].
5. Pasichnyy M. (2020). Byudzhetna polityka ta ekonomichnyy rozvytok [Budget Policy and Economic Development]. Ekonomichnyy visnyk universytetu, Vyp. № 44, [in Ukrainian].
6. Ivanov Yu. (2009). Funktsiyi podatkiv ta podatkovye rehulyuvannya [Functions of Taxes and Tax Regulation]. Formuvannya rynkovoyi ekonomiky v Ukrayini, № 19. [in Ukrainian].
7. Selivestрова L., Adamenko I. (2018). Finansova systema Ukrayiny. Osoblyvosti funktsionuvannya ta napryamy udoskonalennya [Financial System of Ukraine. Features of Functioning and Directions of Improvement]. № 6. [in Ukrainian].
8. Chuhunov I., Nikitishyn A. (2019). Podatkova bezpeka derzhavy [Tax Security of the State]. Visnyk KNTEU, № 4. [in Ukrainian].
9. Pasichnyy M. (2021). Fiskal'ni ta monetarni instrumenty vplyvu na ekonomichnyy rozvytok [Fiscal and Monetary Instruments of Influence on Economic Development]. Ekonomichnyy visnyk universytetu, Vyp. 48. [in Ukrainian].

10. Sokolovska A. (2014). Shlyakhy reformuvannya podatkovoyi systemy Ukrayiny [Ways of Reforming the Tax System of Ukraine]. *Finansy Ukrayiny*, № 12. [in Ukrainian].
11. Podatkova polityka. Ministerstvo finansiv Ukrayiny [Tax policy. Ministry of Finance of Ukraine]. Retrieved from <https://mof.gov.ua/uk/tax-policy> [in Ukrainian].
12. Hospodars'kyi kodeks Ukrayiny [Commercial Code of Ukraine] (2013). vid 16.01.2013 roku № 436-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> [in Ukrainian].
13. Smokvina H. (2014). Finansova bezpeka yak stratehichna skladova ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny [Financial Security as a Strategic Component of Ukraine's Economic Security]. *Ekonomika: realiyi chasu*, № 3. [in Ukrainian].

УДК 342.71

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.4.9>**Іван ФЛИС**

кандидат політичних наук, доцент кафедри права Львівського інституту, Львівський інститут ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Мазепи, 29, м. Львів, Україна, 79059, IvanFlys@gmail.com
ORCID: 0009-0005-9327-4098

Ivan FLYS

Candidate of Political Sciences, Associate Professor at the Department of Law, Lviv Institute of Private Joint-Stock Company «Higher education institution «Interregional Academy of Personnel Management», 29, Mazepu str., Lviv, Ukraine, 79059, ivanflys@gmail.com
ORCID: 0009-0005-9327-4098

БЕЗГРОМАДЯНСТВО – ТЕМНЕ МІСЦЕ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

STATELESSNESS IS A DARK PLACE IN INTERNATIONAL LAW

Зasadничою метою статті є спроба на існуючій правовій практиці екстраполювати основні причини виникнення безгромадянства, з'ясувати природу цього політико-правового явища. Окрім вищезазначеного, аналізується громадська та правова оцінка такого сегмента концепції громадянства як подвійне чи множинне громадянство. Науковці доповнюють правову природу громадянства – як витвір сприятливих обставин чи «товар» на світовому ринку, чия природа залежить від винятково економічних (фінансових) факторів, а процес лібералізації доступу до громадянства як правового статусу особи уповільнюється, зважаючи на очевидні обмеження. Нині практично відсутня правова оцінка фахівців та її широкого загалу щодо доступу олігархату до Програми «громадянство за інвестиції», котра надає можливості завдяки величезним персональним вливанням в економіку країн (Кіпр, Мальта, Ірландія, Антигуа і Барбуда, Болгарія, США, Велика Британія, Португалія, Угорщина й багато інших), купити «золотий» паспорт країни і автоматично зробити покупця громадянином держави, де він може користуватися всіма громадянськими правами. Таке ноу-хау у конституційному праві вимагає досконалого, прискіпливого вивчення практики лібералізації застосування інституту громадянства, формування новітніх, ширших і доступніших можливостей його отримання. Попри це, домінує переконання, що громадянство є засадничим елементом кожної держави, а тому на нього не можна почитати ціник. Особливої уваги заслуговують підстави припинення громадянства особи, внаслідок якого особа може стати апатридом (особою без визначеного громадянства), упущення в нормах цивільного законодавства України та законодавчі зміни законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визнання особою без громадянства». Акцентовано увагу на імплементації, доцільності узагальнення на міждержавному рівні спільних та відмінних положень основних підстав припинення громадянства особи, які залежать від волевиявлення особи чи держави, а також спрощення обмежень, або доцільності використання нині діючих обґрунтувань з боку держави щодо трудоважиттєвості, використання праці та соціального захисту апатридів.

Ключові слова: громадянство, апатрид (особа без визначеного громадянства), безгромадянство, Конвенція ООН про статус апатридів 1954 року, Конвенція про скорочення громадянства 1961 р., УВКБ ООН, Конституція України, ВР України, ЦПК.

The main goal of the article is an attempt to extrapolate the main causes of statelessness based on the existing legal practice, to clarify the nature of this political and legal phenomenon. In addition to the above, the public and legal assessment of such a segment of the concept of citizenship as dual or multiple citizenship is analyzed. Scientists complement the legal nature of citizenship – as a product of favorable circumstances or a "goods" on the world market, the nature of which depends exclusively on economic (financial) factors, and the process of liberalization of access to citizenship as a legal status of a person is slowing down due to obvious limitations. Such know-how in constitutional law requires a thorough, meticulous study of the practice of liberalizing the application of the institution of citizenship, the formation of the newest, broader and more accessible opportunities for obtaining it. Currently, there is practically no legal assessment by specialists and the general public regarding the access of the oligarchy to the "Citizenship by Investment" Program, which provides opportunities thanks to huge personal infusions into the economies of countries (Cyprus, Malta, Ireland, Antigua and Barbuda, Bulgaria, the USA, Great Britain, Portugal, Hungary and many others), buy a "golden" passport of the country and automatically make the buyer a citizen of the state, where he can enjoy all civil rights.

Despite this, the prevailing belief is that citizenship is a basic element of every state, and therefore it cannot be put a price tag on it. The reasons for terminating a person's citizenship, as a result of which a person may become stateless (a person without defined citizenship), omissions in the norms of the civil legislation of Ukraine, and legislative changes to the draft law "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the

Recognition of a Stateless Person" deserve special attention. The reasons for terminating a person's citizenship, as a result of which a person may become stateless (a person without defined citizenship), omissions in the norms of the civil legislation of Ukraine, and legislative changes to the draft law "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Recognition of a Stateless Person" deserve special attention.

Key words: citizenship, stateless person (a person without defined citizenship), statelessness, the UN Convention on the Status of Stateless Persons of 1954, the Convention on the Reduction of Citizenship of 1961, UNHCR, the Constitution of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, the CCP.

Вступ. У ХХІ ст. в країні, яка називає себе європейською, десятки тисяч людей десятиліттями живуть поруч із нами без жодних документів. В СРСР був популярним гірко-жартівливий вислів – «без папірця ти ніхто, а з папірцем людина». Саме він якнайкраще дає уявлення про життя і долю тих, хто з якихось причин опинився за межами документування та став невидимим для держави. Люди-невидимки. Не враховані державою, часто ізольовані від суспільства й позбавлені базових прав – на реєстрацію народження, освіту, медичні послуги, шлюб, працевлаштування, власність і спадщину, банківський рахунок, участь у виборах. Ці люди не можуть залишити меж країни. І коли вони помруть, їхнім родичам навіть не видадуть свідоцтво про смерть. Саме так, редакторка відділу соціуму ZN.UA Алла Котляр започаткувала свої розвідки щодо безгромадянства (апатридів) в Україні. Сьогодні у світі налічується понад 71 млн осіб (майже 20 млн 600 тис. біженців; понад 3 млн шукачів притулку і понад 10–12 мільйонів людей без громадянства (третина їх – діти), які були вимушені мігрувати. Такі люди залишаються непобаченими та непочутими чиновником-бюрократом, державою, оскільки не володіють спектром прав, обов'язків і привілеїв, належних виключно громадянам конкретних держав. Й аж на міжнародному рівні вони набувають чітких обрисів і стають видимими: безгромадянство є проблемою світового масштабу [8,2]. Міжнародна організація «Європейська мережа з питань безгромадянства» (ЄМБ), що є альянсом громадянського суспільства з 53 організаціями-членами у більш ніж 30 країнах, закликає європейські країни вирішити питання про правовий статус людей без громадянства (станом на 15 жовтня 2014 р. в Європі перебувало близько 600 тис. апатридів) та потребує від урядів, прогресивних неурядових організацій нагального переосмислення правової доктрини громадянства у контексті визначення сутності та правової природи громадянства. «Занадто довго Європа дозволяла особам без громадянства існувати як “юридичним примарам”, чий права порушуються і які не

мають доступу до правосуддя. Настав час розв'язати цю проблему раз і назавжди», – заявив Кріс Неш, директор ЄМБ у Європі. Ще у 2014 р. організація закликала всі європейські держави приєднатися до Конвенції про статус апатридів, Конвенції ООН про скорочення безгромадянства, а також, щоб усі європейські держави без чинної процедури визначення статусу осіб без громадянства взяли на себе зобов'язання вжити необхідних заходів для введення такої процедури до кінця 2016 року. Наразі не в усіх країнах Європи діє процедура визначення статусу осіб безгромадянства (Великобританія, Угорщина, Іспанія, Грузія, Молдова, Латвія, Франція та Італія). Більшість європейських країн, в тому числі Україна, ратифікували Конвенцію про статус апатридів 1954 року, однак в Естонії, Кіпрі, Мальті і Польщі це питання дискусійне. Про це повідомляє агентство Рейтер [9,3]. Проблема безгромадянства нині стоїть не на першому плані, однак для України це питання набуває все більшої актуальності. Під час українського перепису 2001 р. 82 тисячі людей заявили, що не мають громадянства. На 2014 р. УВКБ ООН нарахувало в Україні понад 35 тисяч апатридів, або осіб із невизначеним громадянством (станом на січень 2013, кількість осіб без громадянства в Україні становить 40 тис.) [10,3]. Однак ці дані не абсолютно точні й вичерпні. Кількість осіб без громадянства або тих, хто перебуває у групі ризику, може сягати 75 тисяч. За оцінками Бюро демократичних ініціатив і прав людини ОБСЄ, а також на підставі даних Світового банку, на 2017 р. в Україні лише близько 38,1% осіб мають сучасного рівня ідентифікаційні документи. Тобто майже кожен п'ятий житель України – людина-невидимка, що одного разу може стати загрозою як для безпеки країни, так і для окремих її громадян та інших осіб, які живуть в країні законно. Крім того, багато людей-невидимок – благодатний ґрунт для незаконних, зокрема корупційних, дій.

Значну частку недокументованих осіб в Україні, за оцінками УВКБ ООН, становлять представники етнічних меншин, зокрема

роми¹. У цій групі також бездомні (безпритульні), звільнені з місць ув'язнення, люди, які живуть в Україні немало років, але з різних причин не можуть оформити документи, і тому їх історія перебування здається вигаданою й абсурдною. Однак, проблема безгромадянства не виключно українська.

Апатриди (аполіди) – особи без громадянства, тобто особи, що не мають громадянства будь-якої держави, їхнє правове становище визначається законодавством держави перебування і, за деякими винятками, прирівнюється до правового статусу власних громадян [11,4]. Особи без громадянства, яких не визнають як громадян жодної країни, позбавлені основних прав, які більшість сприймає як належне.

Вони не можуть працювати як фахівці, не мають доступу до системи охорони здоров'я та навіть не можуть реєструвати шлюби. Як зазначають правозахисники, часто в кінцевому підсумку вони опиняються на вулиці або в місцях довгострокового утримання мігрантів, і дуже вразливі для експлуатації.

До основних випадків, за якими особа може стати апатридом – при народженні (зокрема від батьків-апатридів, якщо закони держави народження не мають на увазі набуття особою громадянства цієї держави); при добровільній відмові від громадянства; у разі припинення існування держави.

В Україні ці питання до сьогодні, на думку дослідників, є недостатньо висвітленими чи фрагментарно дослідженими (Р. Бедрій, О. Лютюк, М. Суржинський, Т. Мендеграл, В. Суботенко, Н. Опольська, І. Дахова, І. Софінська) або й зовсім недослідженими. Досліджувану тематику в своїх працях аналізували зарубіжні, сучасні науковці, які безпосередньо пов'язані з регламентуванням інституту громадянства, його сутності та

правової природи, а також реалізації права людини на громадянство: Г. Ляутерпахта, П. Вейс, К. Бечелор, Л. Джеймісон, Т. Маршалл, П. Спіро, А. Шахар та ін.

Мета дослідження полягає в аналізі причин виникнення безгромадянства, його сутності, у з'ясуванні сучасних викликів і ймовірних варіантів вирішення проблем цього явища, його впливу на гарантування державою прав людини.

Виклад основного матеріалу. Розуміння людини, як громадянина є надзвичайно важливим у характеристиці її соціальної сутності, її правового становища, як особи, яка має правовий зв'язок із тією чи іншою державою, підпадає під дію її законодавства та узгоджує з ним свою поведінку. Традиційно, що серед основних правових маркерів громадянства, які визначають рівень стосунків «держава – громадянин», найважливішими є сутність та правова природа громадянства, особливості та принципи його набуття і припинення, підстави відмови у прийнятті до громадянства, допустимість подвійного (множинного) громадянства, виникнення безгромадянства тощо. Громадянство є тією необхідною підставою, яка надає особі, що має статус громадянина, можливість у повній мірі залучитися у політичне, економічне, правове та культурне життя суспільства і держави. Обсяг тих прав і свобод, якими особа може користуватися в окремій державі, а також обсяг обов'язків, що покладені на неї державою перебуває у прямій залежності від наявності чи відсутності у особи статусу громадянина даної країни. Цей зв'язок має двосторонній характер і може припинитися тільки у встановленому законом порядку і за наявності відповідних умов [12,6]. Отже, громадянство є одним із визначальних факторів у характеристиці правового становища особи, одним з найважливіших елементів її правового статусу. Тобто, питання безгромадянства особи – похідна самого громадянства і виникло тоді ж, коли й саме громадянство.

Безгромадянство не є політико-правовим витвором сучасності, оскільки ще в кінці XVII ст. учені визнавали це явище «негуманним». Масштабні випадки безгромадянства часто виникають внаслідок правонаступництва держав, його причиною є також етнічна і гендерна дискримінація в законодавстві, політиці чи правозастосовній практиці у сфері громадянства. Це може проявлятися в масовому позбавленні громадянства певної етнічної групи або встановлення обмежень на право жінок передавати громадянство своїм дітям. Крім того, безгромадянство може вини-

¹ Цигани (роми) група народів індоарійської мовної групи, біженці з Візантії (одна із версій), що проживають у багатьох країнах світу. Активне міграційні процеси циган у наш час в межах Європи почалися з 2004 року та досягли свого апогею після приєднання Румунії до ЄС у 2007 році.

8 квітня 1971 року в Лондоні відбувся установчий з'їзд Міжнародного союзу ромів, в якому взяли участь представники 30 країн (відтоді 8 квітня відзначають як Міжнародний день ромів).

У лютому 2016 року Міжнародна конференція ромів за участю міністра закордонних справ Індії звернулася до уряду історичної прабатьківщини з рекомендацією вважати громади циган у тридцяти країнах частинами індійської діаспори.

Кількість циган у світі припускають в межах 2–8 млн. Майже всі вони двомовні: знають свою мову і тієї країни, де оселилися. Приблизно 10–20% від нарахованих 400 000 ромів, що живуть в Україні, не мають документів необхідних для набуття чи підтвердження їх українського громадянства. Роми та інші меншини можуть знаходитися під ризиком безгромадянства через дискримінацію та інші фактори. Крім того, 55% дітей, народжених в Донецьку та Луганську, та 88% дітей, народжених в Криму, за наявними даними не мають українського свідоцтва про народження чи особистих документів, що ставить їх під ризик безгромадянства.

Інформації за посиланням: www.statelessness.eu та www.statelessjourn.org

кати через прогалини або відсутність гарантій щодо запобігання безгромадянству в законодавстві або ухваленому політичному курсі у сфері громадянства, при народженні або на наступних етапах життя, чи внаслідок колізії законів про громадянство двох або кількох держав. Адміністративні перешкоди в отриманні документів, що засвідчують особу, або документів про громадянство, що виникають в міграційному контексті, також збільшують кількість осіб, яких торкнулася проблема безгромадянства.

Безгромадянство стало очевидним і реальним наслідком Першої і Другої світових воєн, частих перекроювання територій і встановлення нових державних кордонів, запровадження політичних ідеологій, унаслідок яких тисячі людей дотепер вважаються апатридами. Ймовірно, що особлива увага в цих ситуаціях приділялася політиці конкретної держави у сфері громадянства, зважаючи на пріоритет принципу набуття громадянства: право крові чи право ґрунту. Так колективно цілі групи людей ставали апатридами [13,7]. Упродовж 20-х років ХХ століття вважалося загальноприйнятим не робити відмінностей між особами без визначеного громадянства та біженцями, оскільки обидві категорії людей були позбавлені опіки з боку органів влади держави як їхнього походження, так і перебування. Лігою Націй 1930 року, у Гаазі, було прийнято декілька важливих у сфері громадянства документів: Конвенцію щодо окремих питань, пов'язаних з колізією законів про громадянство, Протокол, який стосувався конкретних справ щодо безгромадянства, Спеціальний протокол, який стосувався безгромадянства. Після Другої світової війни знову згадали про апатридів під час засідання Комісії з прав людини. У липні 1947 року французьким правником Рене Кассеном запропоновано ООН твердження не лише права на громадянство, а й на обов'язок Організації і її держав-учасниць запобігати виникненню безгромадянства як явища, несумісного з правами людини та інтересами суспільства. Згодом прийнята Загальна декларація прав людини [5,7] 10 грудня 1948 року чітко у ст. 15 визначила:

1. Кожна людина має право на громадянство.

2. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства або права змінити своє громадянство.

Європейські науковці наголошують на очевидній «слабкості» цього декларативного

положення, на нерозумінні, на яке саме громадянство (набуте яким саме способом) має право кожна особа.

З часу прийняття Декларації були намагання визначити сутність і правову природу статусу апатридів, з'ясувати його особливості й урегулювати правові колізії. У 1954 р. на рівні ООН прийнято Конвенцію про статус апатридів [6,7]. Її прийняття здебільшого пов'язане з наслідками світової війни, а саме зі зміною політичної карти Європи та кордонів держав, а також із вимушеним переселенням великої кількості осіб, багато з яких залишилися без офіційного документа, який би посвідчував їхню особу, і що найосновніше, без держави та без постійного місця проживання. Основна мета цієї Конвенції полягала в гарантуванні мінімуму прав особам без визначеного громадянства. Цікавим є те, що Конвенція набула чинності 1960 року, однак не в усіх державах підписантах. Станом на початок 2018 року сторонами Конвенції 1954 р. стали 89 держав, учасниць ООН (Україна з 25 березня 2013 р. без зауважень чи застережень). Вимогами Конвенції чітко окреслено коло осіб, на кого не поширюється її дія:

– на осіб, які на цей час отримують захист або допомогу інших органів або установ ООН, окрім Верховного комісара ООН у справах біженців, доки вони отримують такий захист або допомогу;

– на осіб, які визнані компетентними органами влади країни, в якій вони проживають, як такі, що мають права і зобов'язання, пов'язані з громадянством цієї країни;

– на осіб, стосовно яких існують серйозні підстави припускати, що вони:

– скоїли злочин проти миру, військові злочини або злочини проти людства, як визначено в міжнародних актах, розроблених з метою вжиття заходів стосовно таких злочинів;

– скоїли тяжкий злочин неополітичного характеру поза межами країни їхнього проживання до того, як вони були допущені в цю країну;

– винні в учиненні діянь, що суперечать цілям і принципам ООН.

Для ефективного вирішення наявних проблем регламентування та регулювання у сфері громадянства, в 1961 році на рівні ООН прийнята Конвенція про скорочення безгромадянства. Нині визнано, що реальним завданням цієї Конвенції було не викоринити інститут безгромадянства загалом, а принаймі зменшити випадки безгромадянства дітей від народження чи в результаті подальшого позбавлення (чи втрати) громадянства. Загалом, станом на 2018 рік сторонами цієї

Конвенції² є 70 держав-учасниць ООН (Україна з 25 березня 2013 року без зауважень і застережень). Загалом метою Конвенції 1961 року, окрім скорочення випадків безгромадянства, є визначення згідно ст. 1 сторонами Конвенції порядку надання громадянства за народженням або після народження особи на підставі виконання всіх необхідних умов, передбачених для цього національним законодавством (віковий ценз, ценз осідлості, відсутність кримінальних записів і громадянства іншої держави). Ратифікувавши ці обидві Конвенції, держави узяли на себе зобов'язання запобігати безгромадянству та його виникненню, пом'якшувати його наслідки, гарантуючи апатридам можливість користуватися основними правами людини. Важливо наголосити, що у Страсбурзі 2006 року прийнята Конвенція про недопущення безгромадянства у зв'язку з правонаступництвом держав [7,9]. Основні положення цієї Конвенції стосуються набуття громадянства, запобігання безгромадянству, заборона дискримінації, спрощення процедури набуття громадянства, недопущення безгромадянства при народженні тощо (Конвенція набула чинності 2009 р. Україна не ратифікувала її, відповідно, вона у нас не набула чинності).

За офіційною інформацією Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, за 2017 р. можна стверджувати виключно про задокументованих належним чином 2,8 млн осіб без визначеного громадянства в 75 країнах світу, з яких 850 тис. осіб – у М'янмі, понад 700 тис. – у Кот д'Івуарі, майже 600 тис. – у Таїланді, а також сотні тисяч осіб в Сирії, в Іраку та Ірані, в Росії, в Узбекистані тощо. В Африці налічувалось понад 700 тис. осіб, в обох Америках – 6,5 тисяч, в Азії та Океанії – понад 1 млн 150 тис., у Європі – 550 тисяч осіб і на Середньому Сході – 370 тисяч. Очевидно, що тенденція до змін (зменшення/збільшення) кількості задокументованих осіб без визначеного громадянства пов'язана зі змінами в законодавстві держав проживання таких осіб або їх міграцією до держав із ліберальнішим законодавством у контексті набуття апатридами громадянства цих держав [14,10].

У зв'язку із такими обставинами, як законодавчі прогалини (розпад СРСР, війна, дис-

крімінація певних груп національних меншин) в Україні виникла ситуація, за якої певні категорії осіб втратили своє громадянство, не змогли підтвердити або набути громадянство України, та в результаті отримати можливість законно проживати в Україні, користуючись в повній мірі гарантованими законом правами. У своїй більшості це власники недійсних радянських паспортів (остаточно не визначено); ті, хто прибув в Україну після розпаду СРСР із території колишніх радянських республік і не набув громадянства через суперечливі норми законодавства про громадянство або прогалини в законодавстві щодо громадянства (Азербайджан, Вірменія, Узбекистан тощо), а також ті, хто іммігрував до України із самопроголошених невизнаних республік з «камуфляжними» паспортами (Абхазія, Південна Осетія, Придніпров'я). Такі люди роками проживали/ють на території України без можливості змінити своє правове становище з незалежних від них причин [15,10].

З набуттям чинності змін до Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [2,10] щодо запровадження процедури визнання особою без громадянства у значній кількості недокументованих людей, які незаконно проживають в Україні та не мають громадянства жодної держави світу, з'явилася можливість безперешкодно отримати правовий статус особи без громадянства та законні підстави для проживання на території України. Однак, незважаючи на позитивні зміни, для деяких категорій осіб без громадянства виникають складнощі в оформленні документів для того, щоб отримати законні підстави для проживання в Україні. Тимчасова окупація РФ АР Крим та окремих районів Донецької й Луганської областей теж додала до проблеми безгромадянства, – багато людей втратили свої документи, архівні дані про які зберігаються на неконтрольованих Україною територіях або були знищені. Велика група ризику – діти, які народилися на тимчасово окупованих територіях і не мають реєстрації народження в Україні. «Без свідоцтва про народження ці діти не одержуватимуть ніякої державної підтримки при народженні, – зазначив представник УВКБ ООН в Україні Пабло Матеу на пресконференції Глобальної кампанії з викорінювання безгромадянства до 2024 р. IBelong («Я належу»). – Крім того, будуть труднощі під час реєстрації в дитсадку або в школі, при відвідуванні лікарень чи, коли вони подорослішають, із офіційним працевлаштуванням або укладенням шлюбу». Із 59340 народжень в окремих районах Донецької та Луганської

² Міжнародно-правовий документ, прийнятий 30.08.1961 Міжнародною конференцією повноважних представників держав, скликаного під егідою ООН. Набула чинності 13.12.1975. Спрямована на створення умов для набуття апатридами громадянства країн пост. проживання та уникнення випадків безгромадянства при зміні громадянства. Особлива увага приділяється врегулюванню питань набуття громадянства дітьми, які за народженням могли б стати апатридами. При цьому застосовуються як «право ґрунту», відповідно до якого діти набувають громадянство за місцем народження (ст. 1, 2, 3), так і «право крові», згідно з яким дитина отримує громадянство батьків (ст. 4).

областей (за період 2015–2018 р.) на кінець липня 2018 р. в Україні було зареєстровано 20891 факт народження на тимчасово окупованих територіях. Із 84101 народження в АРК (за період 2015–2018 р.) на кінець липня 2018 р. в Україні було зареєстровано лише 6375 фактів народження на окупованій території. Сумна статистика. Однак жодна цифра не дає розуміння того, як живеться людям без громадянства насправді.

Зміни до Цивільного процесуального кодексу, ухвалені в лютому 2016 р., передбачають негайний розгляд українськими судами заяв про встановлення фактів народження на тимчасово окупованих територіях і негайне виконання рішень у таких справах, однак судова процедура може займати багато часу і потребує відповідних фінансових витрат [3,11]. На сьогодні, попри приєднання до Конвенцій, чинне законодавство України не передбачає результативних способів легалізації таких осіб, одночасно відштовхуючи їх відповідальністю за незаконне перебування на території України. Стаття 26 Конституції України зазначає, що особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, які і громадяни України [1,12]. Проте, існують певні винятки, як-то обов'язок захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, від якого апатриди звільняються, однак, такі обов'язки, як дотримання Конституції та Законів України, шанування державних символів, сплата податків та зборів, не заподіяння шкоди природі, культурній спадщині, відшкодування завданої ним збитків поширюється на апатридів. Що стосується обмежень, то особи без громадянства не можуть брати участь у референдумах; не можуть мати статус державного службовця та обіймати посади в державному апараті, входити до політичних партій, перебувати на військовій службі; не можуть обирати та бути обраними до державних органів влади та місцевого самоврядування, вони не користуються дипломатичним та консульським захистом з боку будь-якої держави. Але попри все, ці люди пов'язують своє майбутнє та своїх дітей лише з Україною, тому держава в найближчій час повинна відшукати ефективний недискримінаційний шлях вирішення проблеми безгромадянства. Люди приречені на життя невидимок, незважаючи на порушення строків перебування в Україні часто передають своє лихо у спадок. Їхні діти та внуки теж стають негромадянами, з усіма

наслідками, що впливають звідси. І це – реальність [16, 12].

Висновки і пропозиції.

1. Кожна держава ЄС має свої чітко визначені механізми і процедури набуття і припинення громадянства. Є доцільність, опираючись на справедливі демократичні процедури та імплементацію норм міжнародного права розробити узагальнені, міждержавні механізми і процедури усунення безгромадянства.

2. Щодо впровадження можливості набуття подвійного або множинного громадянства. Така ідея має низку ризиків, і тому, в процесі її виведення на громадське дискусійне поле, доцільно до цього віднестися максимально виважено. В усякому разі є зрозумілим, що безгромадянство, подвійне (або більше) громадянство – це не повне правове поняття. І якщо сприймати громадянство і патріотизм людини як поняття честі та гідності, то відсутність чи другий і більше паспортів оцінюватиметься взагалі за межами моральної, а потім і юридичної норми.

3. Порядок оформлення громадянства не враховує назрілі нововведення Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» щодо можливості надання особам правового статусу особи без громадянства та перешкоджають особам без громадянства щодо яких прийнято рішення про примусове повернення, примусове видворення, заборону в'їзду або накладення адміністративних стягнень чи наявності майнових зобов'язань скористатись гарантованими правами цього Закону у зв'язку з надмірно стислими термінами виконання вимог Закону.

4. Законом України «Про зайнятість населення» (ст. 8) передбачено, що роботодавці мають право на використання праці іноземців та осіб без громадянства на умовах трудового договору лише за наявності виданого роботодавцю державною службою зайнятості дозволу на використання праці іноземців та осіб без громадянства, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Дозвіл на використання праці апатрида видається центром зайнятості за місцем реєстрації роботодавця як платника страхових внесків до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття за умови відсутності в країні (регіоні) працівників, спроможних виконувати відповідні вимоги. Тож пропонується спростити умови прийняття особи без громадянства на роботу. А крім того – надати таким людям право на безплатну вто-

ринну правову допомогу, звільнення від сплати судового збору та авансового внеску у виконавчому провадженні, які стосуються оскарження рішень про громадянство [4,13].

5. Нагальне переосмислення правової доктрини громадянства у контексті визначення

сутності та правової природи громадянства не може бути другорядним. Європейські держави (без виключення) без чинної процедури визначення статусу осіб без громадянства беруть на себе зобов'язання до визначених ООН термінів вжити необхідних заходів для введення такої процедури.

Література:

1. Конституція України, від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. ст. 141.
2. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2012. № 19–20. ст. 179.
3. Про внесення змін до Цивільно процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України: Закон України. Ст. 257-1 ЦПК України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004 р. №№ 40–42, ст. 492.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визнання особою без громадянства: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2020. № 44. ст. 382.
5. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III). Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року (ст. 15). Міжнародний білль про права людини // *Енциклопедія сучасної України* / ред. кол.: І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2023.
6. Конвенція ООН про статус апатридів від 28.09.1954 р. Офіційний вісник України. 16.07.2013.
7. Convention on the avoidance of Statelessness in relation to State succession (CETS No. 200). 19.05.2006. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680083747>.
8. А. Котляр. Без папірця ти – ніхто, або про людей, яких не бачить держава. Відділ соціуму ZN.UA. 13 листопада, 2018.
9. Агенство Рейтер: Правозахисники закликали Європу «легалізувати» 600 тис. осіб без громадянства Головна. Світ. 15 жовтня 2014.
10. Софінська І. Д. Рефлексія сутності та правового змісту громадянства. III права та психології НУ «Львівська політехніка». *Filosofs 'ki ta metodologični problemi prava*. 2018. № 1–2 (15–16) Філософські та методологічні проблеми права. Львів. 2018. 10. Искоренение безгражданства в последние 10 лет. Спец. отчет УВКБ ООН, 2014. 67 с.
11. Словник іншомовних слів. За редакцією проф. Л. Пустовіт. Бібліотека державного службовця. Київ. Видавництво «Довіра». УНВІЦ «Рідна мова» 2000.
12. Тарахонич Т. Правовий статус. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Ін Юре, 2003. Т. 1. 1231 с.
13. Nationality and Statelessness: A Handbook for Parliamentarians. United Nations High Commissioner for refugees, Inter Parliamentary Union. 2005. 70 p.
14. І. Бринош. «Невидиме» без громадянства в Україні: досвід ідентифікації та подолання/ Одеська обласна організація ВГО «Комітет виборців України». Одеса, 2015. 132 с.
15. Проблеми безгромадянства в Україні та шляхи її вирішення. Київ. С. 4.
16. Кількість апатридів в Україні. URL: <http://tyzhden.ua/News/69850>

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy, vid 28.06.1996 // Vidomosti Verkhovnoi Rady. 1996. № 30. st. 141.
2. Pro pravovyi status inozemtsiv ta osib bez hromadianstva: Zakon Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2012. № 19–20. st. 179.
3. Pro vnesennia zmin do Tsyvilno protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo vstanovlennia faktu narodzhennia abo smerti osoby na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy: Zakon Ukrainy. St. 257-1 TsPK Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2004 r. №№ 40–42, st. 492.
4. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vyznannia osoboio bez hromadianstva: Zakon Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR). 2020. № 44. st. 382.
5. Zahalna deklaratsiia prav liudyny. Pryiniata i proholoshena rezoliutsiieiu 217 A (III). Heneralnoi Asamblei OON vid 10 hrudnia 1948 roku (st.15). Mizhnarodnyi bill pro prava liudyny // Entsiklopediia suchasnoi Ukrainy / red. kol.: I. M. Dziuba [ta in.] ; NAN Ukrainy, NTSh. K. Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2023.
6. Konventsiia OON pro status apatrydiv vid 28.09.1954 r. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 16.07.2013.
7. Convention on the avoidance of Statelessness in relation to State succession (CETS No. 200). 19.05.2006. Retrieved from <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680083747>

8. A.Kotliar. (2018). Bez papirtsia ty – nikhto, abo pro liudei, yakykh ne bachyt derzhava. Viddil sotsiumu ZN.UA.13 lystopada.
9. Ahenstvo Reiter: Pravozaehysnyky zaklykaly Yevropu “lehalizuvaty” 600 tys. osib bez hromadianstva Holovna. Svit. 15 zhovtnia 2014.
10. Sofinska I. D. (2018). Refleksiiia sutnosti ta pravovoho zmistu hromadianstva. NII prava ta psykholohii NU “Lvivska politekhnika”. Filosofs ‘ki ta metodologichni problemi prava. № 1–2 (15–16) Filosofski ta metodolohichni problemy prava. Lviv. 2018. 10.Yskorenenye bezghrazhdanstva v poslednye 10 let. Spets. otchet UVKB OON, 2014. 67 s.
11. Slovyk inshomovnykh sliv. Za redaktsiieiu prof. L. Pustovit. Biblioteka derzhavnoho sluzhbovtsia. Kyiv.Vydavnytstvo “Dovira”.UNVTs “Ridna mova” 2000.
12. Tarakhonych T. (2003). Pravovyi status. Mizhnarodna politseiska entsyklopediia : u 10 t. / vidp. red. Yu.I. Rymarenko, Ya. Yu. Kondratiev, V. Ya. Tatsii, Yu. S. Shemshuchenko. Kyiv: In Yure. T. 1. 1231 s.
13. Nationality and Statelessness:A Handbook for Parliamentarians. United Nations High Commissioner for refugees, Inter Parliamentary Union. 2005. 70 p.
14. I. Brynosh.”Nevydyme” bez hromadianstvo v Ukraini: dosvid identyfikatsii ta podolannia/ Odeska oblasna orhanizatsiia VHO “Komitet vybortsiv Ukrainy”. Odesa, 2015. 132 s.
15. Problemy bezghromadianstva v Ukraini ta shliakhy yii vyrishennia. Kyiv. S. 4.
16. Kilkist apatrydiv v Ukraini. Retrieved from <http://tyzhden.ua/News/69850>

УДК 341.384.2

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.4.10>**Вікторія ЯВОРСЬКА**

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри права, Львівський інститут ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Мазепи, 29, м. Львів, Україна, 79059, v0673952677@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2225-6747**Victoria YAVORSKA**

Candidate of Juridical Sciences, Associate professor, Head of the Department of Law, Institute of Lviv, Lviv Institute of Private Joint-Stock Company «Higher education institution «Interregional Academy of Personnel Management», 29, Mazepu str., Lviv, Ukraine, 79059, v0673952677@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2225-6747**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ
ВІДШКОДУВАННЯ ЗАПОДІЯНОЇ ВІЙНОЮ ШКОДИ****LEGAL REGULATION AND DIRECTIONS OF IMPROVEMENT
COMPENSATION OF WAR DAMAGE**

Відновлення нашої держави після завершення війни потребує значних коштів, які можна в певній частині отримати при розробленні правильного механізму відшкодування заподіяної шкоди. В період перед відшкодуванням шкоди держава може надати соціальну допомогу певним категоріям осіб у вигляді компенсації, відповідно поняття відшкодування шкоди та компенсація в законодавстві відрізняються порядком відшкодування, визначення розмірів та процесом відшкодування шкоди.

Метою статті визначається необхідність проаналізувати правове регулювання та напрямки вдосконалення відшкодування заподіяної війною шкоди.

Важливі питання відшкодування шкоди визначені в Законі України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України», зокрема визначені можливі напрямки компенсації за пошкоджений чи знищений об'єкт нерухомого майна.

В міжнародному плані глави держав і урядів оголосили рішення про створення Реєстру шкоди, заподіяної агресією Російської Федерації проти України.

Проте, незважаючи на визначення порядку відшкодування шкоди в нормативних документах, залишаються невирішені питання, наприклад відносно механізму відшкодування шкоди. Виникають проблеми з процесом відшкодування шкоди та великим періодом відшкодування, визначенням суб'єкта відповідальності, відшкодуванням шкоди за нормами цивільного процесуального чи кримінального процесуального права, визначення державних та міжнародних заходів відшкодування шкоди.

Проаналізоване правове регулювання відшкодування шкоди надає можливість визначити напрямки вдосконалення механізму відшкодування шкоди на практиці.

Ключові слова: відшкодування шкоди, збитки, відновлення держави, збройна агресія, механізм відшкодування шкоди, державна програма, майно.

The restoration of our state after the end of the war requires significant funds, which can be obtained to a certain extent by developing the correct mechanism for compensation for the damage caused. In the period before compensation, the state can provide social assistance to certain categories of persons in the form of compensation, accordingly, the concepts of compensation and compensation in the legislation differ in the order of compensation, determining the amount and the process of compensation.

The purpose of the article is to determine the need to analyze legal regulation and directions for improving compensation for war damage.

Important issues of compensation for damage are defined in the Law of Ukraine "On compensation for damage and destruction of certain categories of immovable property as a result of hostilities, acts of terrorism, sabotage caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, and the State Register of Property Damaged and Destroyed as a Result of Hostilities, terrorist acts, sabotage caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine", in particular, possible directions of compensation for damaged or destroyed real estate are determined.

Internationally, the heads of state and government announced the decision to create a Register of Damages Caused by the Russian Federation's Aggression Against Ukraine.

However, despite the definition of the procedure for compensation in regulatory documents, there are still unresolved questions, for example, regarding the mechanism of compensation for damage. There are problems with the process of compensation for damages and a long period of compensation, determination of the subject of responsibility, compensation for damages according to the norms of civil procedural or criminal procedural law, determination of state and international measures for compensation of damages.

The analyzed legal regulation of damage compensation provides an opportunity to determine directions for improving the mechanism of damage compensation in practice.

Key words: damage compensation, damages, state restoration, armed aggression, damage compensation mechanism, state program, property.

Постановка проблеми. Відновлення нашої держави після завершення війни визнається закономірним процесом [1, с. 9]. Проте, для відновлення необхідні великі кошти, які частково можна знайти при визначенні та здійсненні правильного механізму відшкодування заподіяної шкоди.

Відшкодування шкоди повинно відбуватися після завершення війни, примусово з держави, яка почала війну та заподіяла шкоду з дотриманням певного продуманого механізму відновлення після війни. До відшкодування шкоди держава може надати соціальну допомогу певним категоріям осіб у вигляді компенсації [2]. З цієї позиції потрібно встановити відмінність понять відшкодування шкоди та компенсація в законодавстві, а саме відмінність у порядку, визначенні розмірів та процесі відшкодування шкоди.

Правове регулювання відшкодування заподіяної шкоди здійснюється в Україні на рівні закону та постанов Кабінету Міністрів України. В період війни прийняті документи, які визначають питання відшкодування заподіяної шкоди.

Наукові публікації та дослідження з теми. Відшкодування заподіяної війною шкоди досліджується в публікаціях вчених, зокрема Устименко В., Джабраїлова Р., Гудіми Т., Джус В., Колісника О., Костенка М., Новікова О., Бондарєва Т., Наконечного В., Поночовної А.

Мета статті – проаналізувати правове регулювання та напрямки вдосконалення відшкодування заподіяної війною шкоди.

Виклад основного матеріалу. Найбільш важливі питання відшкодування шкоди визначені в Законі України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 23 лютого 2023 р. Визначені можливі напрямки компенсації за пошкоджений/знищений об'єкт нерухомого майна, зокрема наступні: «а) виконання робіт,

пов'язаних з будівництвом, на пошкодженому об'єкті нерухомого майна з метою його відновлення та/або надання будівельної продукції для виконання таких робіт; б) надання грошових коштів шляхом їх перерахування на поточний рахунок отримувача компенсації із спеціальним режимом використання для будівництва будинку садибного типу, садового або дачного будинку; в) фінансування придбання квартири, іншого житлового приміщення, будинку садибного типу, садового або дачного будинку (у тому числі фінансування придбання приміщення/будинку, що буде споруджений у майбутньому, або інвестування/фінансування його будівництва) з використанням житлового сертифіката» [3].

Відповідно до постанови КМУ «Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 26.03.2022 р. визначений початковий етап механізму відшкодування шкоди, який полягає в: «зборі та обліку інформації про пошкоджене та знищене внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, нерухоме майно громадян України з метою подальшого застосування механізмів для поновлення порушених майнових прав осіб» [4]. В цьому документі наявна вказівка на затвердження «Порядку подання інформаційного повідомлення про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» [4].

Позитивними характеристиками «Порядку подання інформаційного повідомлення про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» можна назвати: визначена дата з якої починається тимчасова окупація, а саме 19 лютого 2014 року, визначені фізичні та юридичні особи, на яких вказаний документ поширюється, надане визначення термінів, які мають пряме відношення до відшкодування шкоди [5].

Наступним документом, який прописує всі аспекти відшкодування шкоди виступає постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» [6]. Визначені питання організаційної та аналітичної роботи для міністерств, державних адміністрацій, виконавчих комітетів сільських, селищних та міських рад відносно відшкодування заподіяної шкоди.

В затвердженому постановою «Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» визначені напрями відшкодування шкоди та збитків: «1) людські втрати та пов'язані з ними соціальні витрати; 2) економічні втрати, пов'язані з людськими втратами; 3) військові втрати; 4) втрати, пов'язані із забезпеченням публічної безпеки і порядку, протидії злочинності, забезпеченням безпеки дорожнього руху, забезпеченням недоторканості державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні, здійсненням пропуску через державний кордон, захистом населення і територій від надзвичайних ситуацій, бойовими діями; 5) соціальний захист ветеранів війни; 6) втрати житлового фонду та об'єктів благоустрою; 7) втрати об'єктів громадських будівель; 8) втрати об'єктів житлово-комунального господарства; 9) шкода, завдана земельним ресурсам; 10) втрати надр; 11) збитки, завдані водним ресурсам; 12) шкода, завдана атмосферному повітрю; 13) втрати лісового фонду; 14) збитки, завдані природно-заповідному фонду; 15) втрати інфраструктури транспорту, інфраструктури (зокрема фізичної) електронних комунікаційних мереж; 16) втрати енергетичної інфраструктури; 17) втрати культурної спадщини; 18) економічні втрати підприємств (крім підприємств оборонно-промислового комплексу), у тому числі господарських товариств; 19) втрати установ та організацій (крім установ та організацій оборонно-промислового комплексу); 20) економічні втрати підприємств оборонно-промислового комплексу, у тому числі господарських товариств; 21) втрати установ та організацій оборонно-промислового комплексу; 22) шкода, завдана особистим селянським господарствам та/або фермерським господарствам, що зареєстровані як фізичні особи – підприємці» [7]. До кожного напрямку передбачені показники, за якими оцінюються певні втрати. Побудова документа певним чином пояснює зміст витрат за видами.

До Порядку додані «Загальні засади оцінки збитків, завданих майну та майновим правам внаслідок збройної агресії Російської Федерації», що визначають поняття оцінки, які необхідні для методики проведення оцінки заподіяної шкоди [7].

Відшкодування за пошкодження нерухомого майна здійснюється відповідно до «Порядку надання компенсації для відновлення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації, з використанням електронної публічної послуги “єВідновлення”, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 р. № 381. В документі передбачені особи, які можуть подавати заяву про відшкодування шкоди, визначені категорії осіб з пріоритетним правом на відшкодування шкоди, умови надання компенсації, форми компенсації, порядок вирішення питання про компенсацію. До Порядку додатний «Перелік груп товарів будівельної продукції, що можуть бути придбані отримувачем за кошти компенсації». Визначення вартості робіт проводиться з врахуванням «Переліку робіт, які необхідно виконати для відновлення експлуатаційної придатності об'єкта» [8].

Проте, незважаючи на визначення порядку відшкодування шкоди в нормативних документах, залишаються невирішені питання, наприклад, відносно механізму відшкодування шкоди.

Запровадження компенсації через державну програму «єВідновлення» дозволило подати постраждалим заяви на відшкодування шкоди, проте не всю шкоду можливо відшкодувати, а також не всі види шкоди передбачають виплату матеріальної компенсації [9].

З погляду здійснення відшкодування процес відшкодування шкоди визначають в такій послідовності: фіксація та збирання доказів, подання позову до суду і власне судове засідання, виконання вироку суду. Для збільшення можливостей відшкодування шкоди можна звернутися до правоохоронних органів з заявою про вчинення злочину, подати інформаційне повідомлення про заподіяну шкоду, подати заяву про здійснення технічного обстеження [10]. Відшкодування шкоди, яка заподіяна війною, завжди ускладнюється різними вагомими чинниками, що перетворює процес відшкодування шкоди та тривалий та важкий.

03.03.2022 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резиден-

тів», який в умовах введення воєнного стану в Україні, на підставі положень IV Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатка до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907, визначив правові засади примусового вилучення (безоплатної націоналізації) майна держави-агресора та її резидентів на користь держави України. Зрозуміло, з урахуванням ведення агресивної війни РФ проти України вказане рішення законодавця є виправданим, законним, ефективним і справедливим [11, с. 26–27].

Метою вилучення об'єктів права власності РФ виступає необхідність фіксації такого майна, збереження для подальшого відшкодування з нього шкоди, яка заподіяна внаслідок війни державі та її громадянам, а також подолання або часткове зменшення наслідків, заподіяних війною. Не менш важливим при відшкодуванні шкоди з держави агресора називають приведення економіки РФ до такого стану, при в якому вона не зможе направляти значні кошти на мілітаризацію [12].

При відшкодуванні шкоди потрібно вирішити питання суб'єкта відповідальності, адже в науковій літературі можна зустріти різні позиції з цього приводу, вчені пропонують визнавати суб'єктом відповідальності за заподіяну шкоду державу, інші науковці – органи влади, наявні пропозиції притягнути до відповідальності осіб, які віддавали накази або їх виконували. Причому частина вчених наголошуючи на безперспективності відшкодування шкоди з вказаних суб'єктів пропонують притягати до відповідальності органи влади нашої держави або Державну казначейську службу України. Правильним варто називати відшкодування шкоди з держави, яка вказану шкоду заподіяла – з Російської Федерації [13, с. 119].

Надається значення відповідальності держави-агресора з позиції міжнародного права. В цьому випадку відповідальність сприймається як зобов'язання відшкодувати збитки та відновити стан, який існував до порушення міжнародного права, визначальним в названій проблемі називають формування комплексного механізму відшкодування збитків, завданих військовими злочинами Російської Федерації [14, с. 56].

Заподіяну шкоду в різних випадках важко відшкодувати з причини відсутності механізму виставити рахунок за заподіяні збитки, наприклад, таким випадком можна назвати заподіяну енергосистемі шкоду від війни [15]. З такої причини можна вчиняти підготовчі дії у вигляді збирання доказів та докумен-

тів, а практичне вирішення цього питання на даний період не проводиться.

Важко правильно зібрати докази і оцінити шкоду при відсутності належних документів. Наприклад, при підрахунках заподіяної шкоди від війни музеям і колекціям виявили недосконалість методики визначення збитків підприємств від агресії Російської Федерації, яка розроблена Фондом державного майна і Міністерством економіки [15]. В такому випадку потребують вдосконалення документи, на основі яких потрібно доводити заподіяну шкоду.

Виникають процесуальні проблеми при відшкодуванні шкоди, які в воєнний період також присутні та полягають в перешкодах доступності до суду, визначення підсудності, забезпеченні ефективного захисту права, дотримання строків розгляду відповідно до закону. Проте, навіть при всіх процесуальних недоліках, найбільшою проблемою визнається неможливість виставити рахунок за заподіяні збитки. За вказаних умов потрібно збирати докази та застосовувати підготовчі дії, які визначені в законі [15].

Виникає нагальна потреба розроблення механізму відшкодування шкоди, зважаючи на продовження війни, збільшення витрат на подолання небезпеки, загрози, відновлення міст, ділянок місцевості, екології.

З початком вторгнення держава Україна всіма можливими засобами сприяє відшкодуванню матеріальної та моральної шкоди Російською Федерацією у відповідності з п. 9 ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [14, с. 57].

Питання відшкодування збитків належить до компетенції національних судів України, ЄСПЛ та Міжнародного кримінального суду. Проте, застосування міжнародно-правового захисту потребує розробки національних механізмів формування права вимоги та визнання цього права національними судовими установами. Правові позиції Верховного Суду визначають третій спосіб – подання цивільного позову до держави-агресора та її розгляду в судах України. Варто звернути увагу на різницю між цивільним та кримінально-процесуальним способами судового захисту прав. У випадку цивільного процесу позов можна пред'явити до держави, в кримінальному позов подається до військового злочинця. Але законодавство дозволяє використовувати вказані способи захисту і особа може отримати компенсацію як потерпілий від військового злочину та подати цивільний

позов про відшкодування збитків, завданих внаслідок збройної агресії Російської Федерації в Україні [14, с. 58–59].

В кримінальному провадженні не потрібно вирішувати додаткові питання, а при вирішенні питання в цивільному процесі потрібно визначити наявність юрисдикції на території, на яких заподіюється шкода, а при відсутності цього немає підстав для використання міжнародних документів з вказаного питання [14, с. 59].

Для відшкодування шкоди потрібно визначити реальний обсяг заподіяної шкоди. З такою метою приймаються державні та міжнародні заходи, причому механізм відшкодування продумується, а фіксація та реєстрація шкоди вже запроваджена на практиці.

14 листопада 2022 р. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй ухвалила резолюцію «Забезпечення засобів правового захисту та репарацій у зв'язку з агресією проти України», яка визнала необхідність створення «міжнародного механізму відшкодування шкоди, збитків або травм, що виникли внаслідок міжнародно-протиправних дій Російської Федерації» [16].

17 травня 2023 р. глави держав і урядів 46 країн-членів організації оголосили рішення про створення Реєстру шкоди, заподіяної агресією Російської Федерації проти України. Правовою основою Реєстру називають «Резолюцію про створення Розширеної часткової угоди про реєстр шкоди, заподіяної агресією Російської Федерації проти України» від 12.05. 2023 р., в додатку визначене Положення про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України. Документ передбачає фіксацію доказів та претензійної інформації про шкоду, яка заподіяна фізичним, юридичним особам, державі в особі її органів, установ та організацій [17, с. 96–97]. В майбутньому відомості з Реєстру можна буде використати для відшкодування шкоди, проте механізм відшкодування шкоди потребує вдосконалення.

11.09.2023 р. в Латвії прийнято декларацію, яка визначає основний напрям на захист прав потерпілого при функціонуванні Реєстру про відшкодування шкоди [18].

Запровадження реєстру здійснюється з метою втілення на практиці фундаментального принципу фінансової компенсації для підприємств, а саме виплату компенсації, що дозволить повернути попереднє становище, яке існувало до заподіяння шкоди. Міжнародний механізм відшкодування шкоди повинен відповідати вимогам справедливості, законності, виправданості, прозорості, послідовності, неза-

лежності, відповідності міжнародним вимогам. Визначається базова вартість, яка залежно від пошкодженого майна може поділятися на ринкову вартість та вартість відновлення. При знищенні компанії або негативному економічному впливі на активи застосовують ринкову вартість. У випадку пошкодження майна враховують вартість відновлення [16].

Наступним після створення Реєстру виникає потреба створити Ради для діяльності Реєстру до завершення 2023 року, а з 2024 року почати практичну роботу цього інституту відшкодування шкоди [19].

Важливо віднесення до переліку заявників трьох категорій, зокрема: громадяни, представники державного та приватного підприємства, держава. Причому держава зазнала великих збитків у вигляді знищення та пошкодження інфраструктури, екології, виплата компенсацій постраждалим [19].

Висновки. Узагальнивши позиції вчених та правове регулювання вказаного питання можна визначити напрямки вдосконалення механізму відшкодування шкоди:

- встановлення відмінності між поняттями відшкодування шкоди і компенсація в законодавстві та усвідомлення змісту вказаних понять;
- вдосконалення системи законодавства про відшкодування шкоди, узгодження всіх норм права з цього приводу;
- збільшення можливостей для відшкодування шкоди, адже державні програми не можуть відшкодувати всю заподіяну шкоду, а також не всі види шкоди передбачають виплату матеріальної компенсації;
- вирішення питання про суб'єкта відшкодування шкоди, яким повинна визнаватися держава, яка прямо заподіює шкоду внаслідок збройної агресії та ведення війни;
- необхідність вирішення питання механізму відшкодування шкоди;
- потребують вдосконалення документи, на основі яких потрібно доводити заподіяну шкоду;
- залучення незалежних експертів та співпраця на принципах справедливості, виправданості, відповідальності;
- врахування міжнародних стандартів оцінки заподіяної шкоди від війни;
- врахування всіх можливих наслідків;
- правильне використання штучного інтелекту при визначенні заподіяної шкоди війною [16];
- визначення механізму відшкодування упущеної вигоди для підприємств;
- використання можливостей подання цивільного позову у кримінальному процесі,

що зменшить проблеми в доказуванні заподіяної шкоди [9];

– необхідність виконання судових рішень про відшкодування шкоди та вирішення питання про наповнення фондів для такого фінансування [20];

– визначення матеріального та процесуального порядку діяльності при відшкодуванні шкоди, заподіяної війною для громадян держави [21];

– втілення механізму відшкодування шкоди, при якому надаються виплати громадянам, підприємствам, державі, яка потерпіла внаслідок знищення і пошкодження інфраструктури, екології, витрат на компенсації.

Перспективи подальших розвідок пов'язані з дослідженням перспектив правового регулювання вказаного питання, механізму відшкодування шкоди, формування судової практики.

Література:

1. Устименко В., Джабраїлов Р., Гудіма Т. Пріоритетні напрями формування правового поля повоєнного відновлення економіки України. *Право України*. 2023. № 9. С. 9–23.
2. Компенсації та відшкодування шкоди у випадку втрати/пошкодження майна в результаті воєнних дій. *В світі*. 8.02.2023. URL: <https://mtwtu.org.ua/news/kompensacii-za-poskodzene-majno-cerez-vijnu>
3. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23.02.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#n3> (дата звернення: 07.12.2023).
4. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.03.2022 р. № 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#n4> (дата звернення: 07.12.2023).
5. Порядок подання інформаційного повідомлення про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України». Затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 р. № 380 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13 червня 2023 р. № 624). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#n4> (дата звернення: 07.12.2023).
6. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.12.2023).
7. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 22 липня 2022 р. № 951). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.12.2023).
8. Порядок надання компенсації для відновлення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації, з використанням електронної публічної послуги «Відновлення», який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 р. № 381. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.12.2023).
9. Відшкодування шкоди, заподіяної збройною агресією російської федерації: окремі процесуальні аспекти. *Pravo.ua. Юридична практика*. 03.10.2023. URL: <https://pravo.ua/vidshkoduvannia-shkody-zavdanoi-zbroinoiu-ahresiieiu-rosiiskii-federatsii-okremi-protsesualni-aspekty/>
10. Відшкодування майнової шкоди, завданої війною (частина 1). (2022). 04.10. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/vidshkoduvannya-majnovoyi-shkody-zavdanoyi-vijnoyu-chastyna-1/>
11. Джус В. Примусове вилучення об'єктів права власності російської федерації та її резидентів як одне з джерел відшкодування шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії. *Сучасні реалії протидії воєнним злочинам: набутий досвід та погляд в майбутнє*: матеріали панельної дискусії VII Харківського Міжнародного юридичного форуму 25 вересня 2023 року. Київ : Алерта, 2023. С. 26–28.
12. Притягнення РФ до відповідальності за шкоду, завдану внаслідок війни, має забезпечити повне відшкодування заподіяних збитків і запобігти вчиненню актів агресії в майбутньому – суддя ВС. *Верховний Суд України*. 10 жовтня 2023. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1490306/>
13. Колісник О. В. Процесуальні особливості відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії Росії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 118–120.
14. Костенко М. Особливості відшкодування збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії. *Сучасні реалії протидії воєнним злочинам: набутий досвід та погляд в майбутнє*: матеріали панельної

дискусії VII Харківського Міжнародного юридичного форуму 25 вересня 2023 року. Київ : Алерта, 2023.с. 56–62.

15. Види збитків та галузеві особливості відшкодування шкоди: фахове обговорення. *Юридична практика*. 21.11.2023. URL: <https://pravo.ua/vydy-zbytkiv-ta-haluzzevi-osoblyvosti-vidshkoduvannia-shkody-fakhove-obhovorennia/>

16. Пол Томас, Людмила Сімонова. Оцінка збитків від війни для фінансової компенсації. *Вокс Україна*. 18.04.2023 р. URL: <https://voxukraine.org/otsinka-zbytkiv-vid-vijny-dlya-finansovo-yi-kompensatsiyi>

17. Новіков О. Реєстр шкоди, заподіяної агресією російської федерації проти України, як елемент міжнародного механізму післявоєнної Компенсації. *Сучасні реалії протидії воєнним злочинам: набутий досвід та погляд в майбутнє*: матеріали панельної дискусії VII Харківського Міжнародного юридичного форуму 25 вересня 2023 року. Київ : Алерта, 2023. С. 96–99.

18. Declaration of the Informal Conference of Ministers of Justice of the Council of Europe. On the occasion of the Conference: «On the Path to Justice for Ukraine: Advancing Accountability, Reunitin Children with Their Families, and Supporting the Resilience of its Justice System» (11 September 2023, Riga, Latvia) / Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/moj-declaration-riga-principles-finalen/1680ac8728>.

19. Бондарєв Т., Наконечний В. Відшкодування збитків, завданих війною РФ: політика, розроблена українською владою. *Юридична газета* online. 2023. № 9-10. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/vidshkoduvannya-zbitkiv-zavdanih-viynoyu-rf-politika-rozroblena-ukrayinsko-yu-vladoyu.html>

20. Шляхи відшкодування та компенсації шкоди від агресивної війни: погляд юристів. *Pravo.ua. Юридична практика*. 21.11.2023. URL: <https://pravo.ua/shliakhy-vidshkoduvannia-ta-kompensatsii-shkody-vid-ahresyvnoi-viiny-pohliad-iurystiv/>

21. Поночовна А. Огляд практики Верховного Суду щодо відшкодування шкоди внаслідок війни. 12.05.2023 р. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/analitics/219512_oglyad-praktiki-verkhovnogo-sudu-shchodo-vidshkoduvannya-shkodi-vnasldok-vyni

References:

1. Ustymenko, V., Dzhabrailov, R., Hudima, T. (2023). Priorityetni napriamy formuvannia pravovoho polia povoiennoho vidnovlennia ekonomiky Ukrainy [Priority areas of formation of the legal field of the post-war recovery of the economy of Ukraine]. *Pravo Ukrainy*. 9, 9–23 [in Ukrainian].

2. Kompensatsii ta vidshkoduvannia shkody u vypadku vtraty/poshkodzhennia maina v rezultati voiennykh dii (2023). [Compensation and indemnification in case of loss/damage of property as a result of hostilities]. *V sviti*. (February, 8). Retrieved from <https://mtwtu.org.ua/news/kompensacii-za-poskodzene-majno-cerez-vijnu> [in Ukrainian].

3. Pro kompensatsiiu za poshkodzhennia ta znyshchennia okremykh katehoriï ob'ektiv nerukhomoho maina vnaslidok boiovykh diï, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiïeu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy, ta Derzhavnyi reiestr maina, poshkodzhenoï ta znyshchenoï vnaslidok boiovykh diï, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiïeu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 23.02.2023 r. [On compensation for damage and destruction of certain categories of immovable property as a result of hostilities, acts of terrorism, sabotage caused by armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, and the State Register of property damaged and destroyed as a result of hostilities, acts of terrorism, sabotage caused by armed aggression of the Russian Federation against Ukraine: Law of Ukraine dated February 23, 2023]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#n3> (accessed date: 07.12.2023). [in Ukrainian].

4. Pro zbir, obrobku ta oblik informatsii pro poshkodzhene ta znyshchene nerukhome maino vnaslidok boiovykh diï, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiïeu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.03.2022 r. № 380. [On the collection, processing and accounting of information on damaged and destroyed immovable property as a result of hostilities, acts of terrorism, sabotage caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 26, 2022]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#n4> (accessed date: 07.12.2023). [in Ukrainian].

5. Poriadok podannia informatsiinoho povidomlennia pro poshkodzhene ta znyshchene nerukhome maino vnaslidok boiovykh diï, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiïeu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy». Zatverdzhene postanovoï Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26 bereznia 2022 r. № 380 (v redaktsii postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13 chervnia 2023 r. № 624). [The procedure for submitting an information report on damaged and destroyed immovable property as a result of hostilities, terrorist acts, sabotage caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine." Approved by Resolution No. 380 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 26, 2022 (as amended by Resolution No. 624 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 13, 2023)]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#n4> (accessed date: 07.12.2023). [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia shkody ta zbytkiv, zavdanykh Ukraini vnaslidok zbroinoï ahresii Rosiiskoi Federatsii: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.03.2022 r. № 326. [On the approval of the Procedure for determining damage and losses caused to Ukraine as a result of the armed aggression of

the Russian Federation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 20, 2022 No. 326]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (accessed date: 07.12.2023). [in Ukrainian].

7. Poriadok vyznachennia shkody ta zbytkiv, zavdanykh Ukraini vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii. Zatverdzhenyi postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 bereznia 2022 r. № 326 (v redaktsii postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22 lypnia 2022 r. № 951). [The procedure for determining damage and losses caused to Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation. Approved by Resolution No. 326 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 20, 2022 (as amended by Resolution No. 951 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 22, 2022)]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (accessed date: 07.12.2023). [in Ukrainian].

8. Poriadok nadання kompensatsii dlia vidnovlennia okremykh katehoriï ob'ektiv nerukhomoho maina, poshkozhdzhenykh vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii, z vykorystanniam elektronnoi publichnoi posluhy "yeVidnovlennia", yakyi zatverdzhenyi postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 kvitnia 2023 r. № 381. [The procedure for providing compensation for the restoration of certain categories of real estate objects, damaged as a result of hostilities, acts of terrorism, sabotage caused by the armed aggression of the Russian Federation, using the electronic public service "isRecovery", which was approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 21, 2023. No. 381]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2023-%D0%BF#Text> (accessed date: 07.12.2023). [in Ukrainian].

9. Vidshkoduvannia shkody, zapodiianoi zbroinoiu ahresiieiu rosiiskoi federatsii: okremi protsesualni aspekty (2023). [Compensation for damage caused by the armed aggression of the Russian Federation: certain procedural aspects]. *Pravo.ua. Yurydychna praktyka*. (October, 03). Retrieved from <https://pravo.ua/vidshkoduvannia-shkody-zavdanoi-zbroinoiu-ahresiieiu-rosiiskii-federatsii-okremi-protsesualni-aspekty/> [in Ukrainian].

10. Vidshkoduvannia mainovoi shkody, zavdanoi viinoiu (chastyna 1). [Compensation for property damage caused by war (part 1)]. (2022). (October, 04). Retrieved from <https://www.hsa.org.ua/blog/vidshkoduvannya-majnovoyi-shkody-zavdanoyi-vijnoyu-chastyna-1/> [in Ukrainian].

11. Dzhus V. (2023). Prymusove vyluchennia ob'ektiv prava vlasnosti rosiiskoi federatsii ta yii rezydentiv yak odne z dzherel vidshkoduvannia shkody ta zbytkiv, zavdanykh Ukraini vnaslidok zbroinoi ahresii. [Forced seizure of objects of property rights of the Russian Federation and its residents as one of the sources of compensation for damage and losses caused to Ukraine as a result of armed aggression]. *Suchasni realii protydii voienym zlochynam: nabutyi dosvid ta pohliad v maibutnie: materialy panelnoi dyskusii VII Kharkivskoho Mizhnarodnoho yurydychnoho forumu* (September, 25). Kyiv : Alerta, 26–28. [in Ukrainian].

12. Prytiahnennia RF do vidpovidalnosti za shkodou, zavdanu vnaslidok viiny, maie zabezpechyty povne vidshkoduvannia zapodiianykh zbytkiv i zapobihyty vchynenniu aktiv ahresii v maibutnomu – suddia VS (2023). [Bringing the Russian Federation to justice for the damage caused as a result of the war should ensure full compensation for the damage caused and prevent acts of aggression in the future – Supreme Court judge]. *Verkhovnyi Sud Ukrainy*. (October, 10). Retrieved from <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1490306/> [in Ukrainian].

13. Kolisnyk O. V. (2022). Protseualni osoblyvosti vidshkoduvannia shkody, zapodiianoi vnaslidok zbroinoi ahresii Rosii. [Procedural features of compensation for damage caused as a result of Russia's armed aggression]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 8, 118–120. [in Ukrainian].

14. Kostenko M. (2023). Osoblyvosti vidshkoduvannia zbytkiv, zavdanykh Ukraini vnaslidok zbroinoi ahresii. [Features of compensation for damages caused to Ukraine as a result of armed aggression]. *Suchasni realii protydii voienym zlochynam: nabutyi dosvid ta pohliad v maibutnie: materialy panelnoi dyskusii VII Kharkivskoho Mizhnarodnoho yurydychnoho forumu*. (September, 25). Kyiv : Alerta, 56–62. [in Ukrainian].

15. Vydy zbytkiv ta haluzevi osoblyvosti vidshkoduvannia shkody: fakhove obhovorennia. (2023). *Yurydychna praktyka*. (November, 21). Retrieved from <https://pravo.ua/vydy-zbytkiv-ta-haluzevi-osoblyvosti-vidshkoduvannia-shkody-fakhove-obhovorennia/> [in Ukrainian].

16. Pol Tomas, Liudmyla Simonova. (2023). Otsinka zbytkiv vid viiny dlia finansovoi kompensatsii. *Voks Ukraina*. (April, 18). Retrieved from <https://voxukraine.org/otsinka-zbytkiv-vid-vijny-dlya-finansovoyi-kompensatsiyi> [in Ukrainian].

17. Novikov O. (2023). Reiestr shkody, zapodiianoi ahresiieiu rosiiskoi federatsii proty Ukrainy, yak element mizhnarodnoho mekhanizmu pisliavoiennoi Kompensatsii. [Novikov O. Register of damage caused by the aggression of the Russian Federation against Ukraine, as an element of the international mechanism of post-war Compensation]. *Suchasni realii protydii voienym zlochynam: nabutyi dosvid ta pohliad v maibutnie: materialy panelnoi dyskusii VII Kharkivskoho Mizhnarodnoho yurydychnoho forumu*. (September, 25). Kyiv : Alerta, 96–99. [in Ukrainian].

18. Declaration of the Informal Conference of Ministers of Justice of the Council of Europe. (2023). On the occasion of the Conference: «On the Path to Justice for Ukraine: Advancing Accountability, Reunitin Children with Their Families, and Supporting the Resilience of its Justice System». (September, 11). Riga, Latvia / Council of Europe. Retrieved from <https://rm.coe.int/moj-declaration-riga-principles-finalen/1680ac8728>.

19. Bondariev T., Nakonechnyi V. (2023). Vidshkoduвання zbytkiv, zavdanykh viinoiu RF: polityka, rozroblena ukrainskoiu vladoiu. [Compensation for war-related damage to the Russian Federation: a policy developed by the Ukrainian authorities]. *Yurydychna hazeta online*. № 9–10. Retrieved from <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/vidshkoduвання-zbitkiv-zavdanih-viynoyu-rf-politika-rozroblena-ukrayinskoyu-vladoyu.html> [in Ukrainian].
20. Shliakhy vidshkoduвання ta kompensatsii shkody vid ahresyvnoi viiny: pohliad yurystiv. (2023). [Ways of reparation and compensation for damage from an aggressive war: the view of lawyers]. *Pravo.ua. Yurydychna praktyka*. (November, 21). Retrieved from <https://pravo.ua/shliakhy-vidshkoduвання-ta-kompensatsii-shkody-vid-ahresyvnoi-viiny-pohliad-iurystiv/> [in Ukrainian].
21. Ponochohna A. (2023). Ohliad praktyky Verkhovnoho Sudu shchodo vidshkoduвання shkody vnaslidok viiny. [Review of the practice of the Supreme Court on war damages]. (May, 12). Retrieved from https://jurliga.ligazakon.net/ru/analytics/219512_oglyad-praktiki-verkhovnoho-sudu-shchodo-vdshkoduвання-shkodi-vnasldok-vyni [in Ukrainian].

НОТАТКИ

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЮРИДИЧНІ НАУКИ**

Випуск 4 (67), 2023

Засновано 2001 року
Видання виходить 6 разів на рік

Коректор *В. І. Вишнякова*
Комп'ютерне верстання *О. І. Молодецька*

Підписано до друку 30.11.2023 р. Замовлення № 0224/165
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 8,6.
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім “Гельветика”
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.